

سازمان مرکزی استان صمدی

این کتاب به عنوان کتابت انتخاب شده و قرار
گرفته است در گنجینه‌ی آن بگوشیاید.

آموزه‌های پزشکی مغان

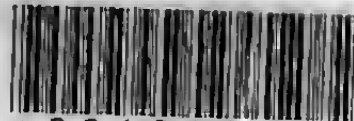
۴۱۰

۵۲۲ الف

۱۸۹۷۷۵

گزارش

رهام اشه، مسعود میرشاهی

* 2 2 1 0 4 1 4 3 *

نخست بار کازارتلی یک متن «پهلوی» ابر
بزشکی را شناسانید (به سال ۱۸۸۷).

زوهن متن پهلوی دیگری را بررسی کرد (به
سال ۱۹۹۶).

بنویست (۱۹۴۵) و دومزیل (۱۹۸۴) آموزه
بزشکی اوستائی را ابر پایه «ایندنولوزی» هند
اروپائی سنجیدند؛

گوتس (۱۹۲۳) با پزشکی یونانی (هیپوکراتس)
سنجیدش،

و فیلیوزه (۱۹۴۹) با پزشکی هندی (آیورود).
از چند سال پیش دست اندر گردآوری و
سنجش آگاهیهای ابر پزشکی ایرانی زده ایم. پاره‌ای
از این کار «آموزه پزشکی مغان» بود (۱، پاریس،
۲۰). اینک پاره‌ای دیگر به دست می‌دهیم که با
همیاری بنیاد فرهنگی دارر ابتهاج انتشار می‌یابد.

رهام اشه، مسعود میرشاهی

پاریس، ۱۳۷۲ یزدگردی

اشه، رهام، ۱۳۳۴
راسته (آموزه پزشکی مغان) / گزارش رهام اشه، مسعود میرشاهی. - تهران: اساطیر، ۱۳۸۳.
۱۳۶ ص. (انتشارات اساطیر، ۳۸۰)
ISBN 964-331-210-0
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فبیا.
عنوان اصلی:
Raham Asha, Massood Mirshahi.
Rasta (The medical doctrine of the Magi).
کتابنامه: ص. ۱۳۰، ۱۲۷.
نمابه.
۱. پزشکی ایرانی -- متون قدیمی تا قرن ۱۲. ۲. زبان پهلوی -- متنها -- ترجمه شده به فارسی. الف. میرشاهی، مسعود. ب. عنوان.
۲ و ۵ الف / ۵ / ۱۲۷ R ۶۱۰
م ۸۲-۱۶۱۷۷

آشنایی با

راسته

گزارش: رهام اشه، مسعود میرشاهی

چاپ اول: ۱۳۸۳

لیتوگرافی و چاپ: دیبا

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

شابک: ۹۶۴-۳۳۱-۲۱۰-۰

حق چاپ محفوظ است.

نشانی: میدان فردوسی، اول ایرانشهر، ساختمان ۱۰

تلفن: ۱۴۸ ۸۳۰ ۸۸۲۱۴۷۳، ۸۳۰ ۸۳۰۱۹۸۵

فهرست

دیباچه ابر راسته: راسته و روایات پارسی:

نویسنده، راسته: روان پزشکی: پزشکی و پیشه سوم:

دستیگیرها (۷-۱۴)

متن راسته: دفتر گزارش پارسی: آمدن

بزشکان رومی به در شاپور اردشیران: کالبند

شکافی: پرسشهای دانایان روم: پاسخهای دادار

داددخت: آسن خرد و گوشوسرود خرد: جان و باد:

روان و فروهر: هوش و بوی: نری و مادگی: انبوش

مرغان: زندگی اوروران: سهشنها: خواب و

بوشاسپ: پیمان: مرگ: آبستنی و زایش: پرسش

دادار از دانایان روم (۵-۱۵)

کناره (۵۰-۶۱)

باد جانی: جان و باد: ابر مهتر و نیکتر بودن باد

جانی: ابر مینوان کارگر اندر مردم، و کارشان: آزند

اسپ و اسوار و گردونه: اخو و بوی (۶۲-۷۵)

فروهر-چهر: فره وشی اندر اوستا؛ فروردین ماه؛
 اندروای: ابرتن جهان، رستگان آمیزشی تن، روان
 و فروهر-چهر و جان و وای: چهار رسته: آتش اندر
 تن و شکم (۷۶-۸۵)

- پیوست (۸۶-۱۲۶)
 یک. از اوینیشد (۸۷-۸۸)
 دو. از دینکرد (۸۹-۹۰)
 سه. از اوینیشد (۹۱)
 چهار. از دوم سد در، ۹۸ (۹۲-۹۴)
 پنج. از دینکرد (۹۵-۹۶)
 شش. از گزیده های زادسپرم، ۲۹ (۹۷-۱۰۱)
 هفت. از دینکرد (۱۰۲-۱۰۴)
 هشت. از بهل (۱۰۵)
 نه. از دینکرد (۱۰۶-۱۰۷)
 ده. از دینکرد (۱۰۸-۱۱۲)
 یازده. از ابو حاتم اسفزاری، رساله آثار علوی (۱۱۳-۱۱۴)
 دوازده. از بابا افضل کاشانی، عرض نامه (۱۱۵-۱۱۹)
 سیزده. از پاپیروس لندن (۱۲۰-۱۲۶)

پیشگفتار

"راسته" یکی از متنهای پیوسته به "روایات پارسی" است. نامه نویسی اندر پارسیان هند و ایران به پایان پانزدهم سدهء مسیحی باز آغازد. به جز پاسخها به پرسشهای پارسیان هند، بهدینان پارس چند نامه و متن اوستائی و "پهلوی" (= پارسیگ) راهی فرستگان کنند، و نیز چند متن و پاره-متن فارسی جداگانه، مانند: "قصهء دستور دینیار"، "جاماسپی" (و "احکام جاماسپ")؛ "مارنامه" و اباریگ. از ایشان سه متن به گونهء گفتارهء یک دستور و یک بیگانه آیند:

۱) "کتاب علمای اسلام": «علمای اسلام یکی از دین آگاهی مسئله چند خواست. در این معنی سخن گفته است. و در این باب کتابی ساخته اند...»^۱. نخست، و به پایان سدهء هیجدهم، آنکتیل دوپرون این متن شناساند. او گوید که:

یافتنش دشوار است. از دینیان پارسی، کم مایه تران چیزی ازش نه دارند؛ و فرهیخته تران پنهانش کنند، و یا از پذیرشش سر باز زنند^۲ پارسیان از بهر رنگ "زروانی" این متن ازش روی گردانند. چه گوید که: «در دین زرتشت چنین پیدا است که: جد از زمان دیگر همه آفریده است؛ و آفریدگار زمان است»^۳ از هنگامی که موهل (با السهاوزن)، به سال ۱۸۲۹، از روی سه دستنوشتی که آنکتیل با خود به فرانسه آورد، به چاپش دست زنند، چند گردانش و گزارش به آلمانی (فولرز)، فرانسه (بلوشه)، انگلیسی (ویلسون، دابهار، زینر)، و دیگر یابیم^۴

(۲) "قصه، دستور با یکی از دانشمند مسلمانان بابت یزدان" این جای، اندر پیکار دستور و کیشدار، سخن بر سر یکی آفریدگار است. و دستور گوید که: «زمان بیحد همیشه بوده است. و زمانه را کناره پدید نیست. ... همچنان که روان در تن مردم آمیخته است، خدای در زمان آمیخته بود. و ابلیس همچون نقطه ای سیاه و تاریک و پلید و گنده در زمان بود»^۵ بینیم که این متن نیز رنگ "زروانی" دارد، و شاید این را، یک دستنوشته بیشتر ازش نه شناسیم^۶

(۳) سدیگر، همین "راسته" که ایدر شناسانیم.

نویسنده، "راسته" خود را زیر نام "ابونصر معشر بن سروشیار آدرخرد فرخزادان" پنهان کند؛ و از زبان او که زمانی "موبدان موبد" بود، آورد. گوید که پیشتر کسی

"ابومعشر بن جهشیار بن مهربان" آن نامه از "پهلوی" به فارسی گزارد. هم نام آن نوشتار ناآشنا است، و هم نام این گزاردار^۷ و شاید هر دو ساختگی باشند. داستان این است که: شهریار رومیان، "ابولتیوش" نام چند دانا "رخینوش" و "بروتینوش" نام و دیگر به در شاپور اردشیران به فرستد؛ و ایشان و "دادار داددخت" مغ بزرگ، پیش شاپور انجمن به کنند و به سکالند.

به زمان خدایی شاپور، و نه چند دهه پیش و پس ازش، به شهریاری اپولونیوس (لاتین Apollonius؛ عربی ابولونیوس) نام اندر بوم رومیان بر نه خوریم. "رخینوش" شاید ترگذری بد اخیلوس (Ἀχιλλεύς) باشد، و "بروتینوش" آن پلوتینوس (Πλωτίνος). پلوتینوس به روزگار شاپور زیست؛ و آورند که با گردیان (سوم)، شهریار رومیان، هنگام تازش به ایرانشهر همراه شد^۸ با این همه، شاپور ایرانشهر نیک پاد؛ و پلوتینوس بهتر دید افسان تازش الکسندر از یاد بردن، و به الکسندر گرد پناه بردن. شکفتتر، نام "دادار داددخت" است. به نامهای "دادار" و "داددخت" (و یا "دادخت") جای دیگری جز این متن بر نه خوریم^۹ شکفت است که یک دستور پارسی، بس نامهای مغان به هلد، و از خود دو نام (ناشایست) به سازد؛ به ویژه که "دادار" برای هر مزد آید و نه برای کس؛ "داددخت" نیز بیشتر به نام زنی ماند. مگر این دو نام بدخوانی **صاعد** و

𐬰𐬀𐬭𐬀𐬭𐬀𐬭𐬀 به دانیم: *tāsar* و *dād-ādar*. ای سخن از توسر، بزرگ مغِ روزگارِ اردشیر (و شاپور) است. آن گاه، این متن از نام پدرش آگاهی دهد: داد-آذر^{۱۱} و ابر توسر گوید که: مردم "راستار" می خواندندش. این نام آید از ایرانی کهن **rāštar* رد، پیشوا، آراستار (نک. اوستائی *rāštarə.vayanti*: وید *rāštri*)^{۱۲} شاید این نامگونه ای ویژه توسر بود؛ چه این نام به روزگارِ ساسانیان برای کسی نه یابیم.

اگر این گومان راست باشد، آن گاه بیگومان گردیم که یک دستورِ پارسی، از روی آگاهیهای پراکنده و کهنتر این نامه پرداخته است. آمدن "ش" برای نامهای رومی (/ یونانی) به جای "س"، و برخی از خوانشها مانند "مانی" به جای "معنی"، و دیگر، گواهی دهند که آن دستور اندر هند (به گجرات) می زیست. از زمانش هیچ نه دانیم.

"راسته" را نامه ای ابر روان بزشکی توان شمردن. نویسنده "راسته" که یک دستور است، کم و بیش روانبزشکیِ مغان داند. او برای کم-آگاهی از تن-بزشکی بهانی یابد: این که گناه است مغان را به مرده و یا کشته دست زدن، و کالبد شکافتن؛ کاری که رومیان می کردند. پس پیشرفت ایشان اندر تن بزشکی از بهر این کالبدشکافی بود.

این جای بینشِ مغان ابر بزشکی، که تا به سده دهم (به

گواهی دینکرد) زنده بود، از یاد رفته است: کارِ مغان هرگز تن بزشکی نه بود، نه - چون مانویان و زندیگان - از بهر بیزاری از تن، و نه از بهر پرهیز از آلودگی. بزشک بابلی و یا مصری دینی نیز بود. بزشک ایرانی نه می توانست دینی بودن. این به ویژگیِ ساختمان بومهای هند-اروپائی باز گردد؛ بزشکی خویشکاریِ یزدان پیشه سوم است، دو اشوین (*asvina*) به هند، فریدون (*Braētaana*) به ایران. اندر خود تن بزشکی نیز مهر و نیرنگ دینی برای دور کردن بیماری باز یابیم؛ این جای بزشکان از دینیان یاری گیرند، و یا دینیان خود پای پیش نهند.

توسر دبیران و بزشکان و احتراماران، یک جای، از پیشه سوم شمرد^{۱۳} (مانند اندرز اردشیر: الکتاب والمنجمون والأطباء^{۱۴}). مغ آراستار خیم است، و بزشک آراستارِ چهار: با ابزار پرهیز و درمان، تنِ مردمان به درستی پادن (کارِ درستبد) و بیماریِ مردمان درمان بردن (کارِ بزشک). به روزگار ساسانیان، بزشکان و احتراماران کارهای خویش به نیمگشته دبیری می نوشتند^{۱۵}

پس بر مغان و برهمنان نه توان چندان خرده گرفتن که از گیتی بزشکی کم دانند. از یاد نه بریم که، پیشرفته ترین نامه ها ابر کاردبزشکی (جراحی) کهن از آن هندوان (به سنسکریت) است. دینکرد به روشنی کارِ دو پیشه نخست و سوم ابر بزشکی جدا کند: «[بهری] از [بزشکی] اندر پیشه

همین "راسته" باشد، باز ماند^{۲۵}

F: آن First Dastoor Meherjirana Library، نوساری، به نشانی F 52، ۴۷-۱. پایاننویس: «تمام شد کتاب دادار بن داددخت به روزِ امرداد به ماه اسفندار سنه ۱۲۴۷ یکهزار و دوصد و چهل و هفت یزدگردی. کاتب و مالک این کتاب کمترین ایرج دستور سهراب جی بن دستور کاوس جی الملقب به دستوران دستور مهرجی رانا ساکن قصبه، نوساری این را از کتاب دستور رستم گشتاسپ اردشیر یزدی که در سنه ۱۱۵۵ یزدجردی ملاکاوس بن مرحوم رستم شاپور بهروچی نقل کرده بود، از آن کتاب در شهر منبی نقل کردم. یزدان به کام باد، ایدونتر باد! تمام شد.

M: آن Staatsbibliothek، مونیخ، به نشانی M52، ۲۱۳-۱۸۸ پ^{۲۶} پایاننویس: «تمت. تمام [شد] این مجموعه رساله جات به روزِ دویم بهمن و ماه فروردین قدیم سنه ۱۱۷۹ یزدجردی مطابق بیست و هفتم رجب سنه ۱۲۲۴ هجریه کاتب الحروف من بنده دادار واحد لاشریک بی انباز هروسپ آگاه دارا شاه ولد مهربانجی خدایش بیامرزاد، نقل برداشته شد، مطابق اصل، تا دانند، یوم جمعه به وقت عصر ۵».

R: آن Mulla Feeroz Library، بمبئی، به نشانی R 269. این دستنویست با این که خوانا تر است از همه بدتر است^{۲۷}

ایدر متنی

«راسته»

۱. از^{۲۸} دفترِ مانی (= معنی) پارسی پهلوی یک دفتری است^{۲۹} که وی را "راسته" خوانند. دادار بن داددخت موبدان موبد کرده است. در^{۳۰} روزگارِ شاهنشاه شاپور شاه اردشیر بود. و این دادار داددخت مردی بود خوره مند^{۳۱} که مردم او را راستار خواندندی. و معنی گونه که به فارسی آن شرح باشد، استاد جلیل القدر ابو معشر بن جهشیار^{۳۲} بن مهربان (/مهرآبان) علیه الرحمه او را^{۳۳} رغبت افتاد که این دفتر را نقل گرداند از زبان دینی^{۳۴} تا هر که را رغبت افتد^{۳۵} خویش در تواند یافتن. موبدان موبد ابونصر معشر بن سروشیار آدرخراد^{۳۶} فرخزادان علیه السلام که از تخمه آدرباد مهرسفندان که از نسل و تخمه دادار داددخت بود، واجب دید که گفتارِ آن خدای آمرزیده^{۳۷} را تازه گرداند^{۳۸} تا ثواب و مزد آن را به روان خویش و آن بهشتی رسانیده باشد.

۲. اندر^{۳۹} روزگارِ شاهنشاه شاپور شاه اردشیر بابکان، کس به فرستاد و ابولنیوس^{۴۰} قیصر^{۴۱} روم را درخواست تا حکیمان روم را^{۴۲} دفترهای بزشکی و حکمی^{۴۳} که پیشینگان کرده بودند چون سقلاطس (= سقراط) و ارسطاطالیس یونانی^{۴۴} کرده بودند، قیصر به فرستد^{۴۵}؛ و چند بزشک استاد^{۴۶} چون رخینوش و دیگر بزشکان و حکیمان را طلب فرمود تا کتابهای بزشکی بیاوردند. و چون به درگاه شاهنشاه شاپور

رسیدند و کتابها حاضر آوردند، این دانایان که یاد کردیم، بسیار نقصان از دین به که بسته کستیان اند به کردند، و گفتند: این علم و دعوی که شما می کنید که "اوستا و زند" ما که قول^{۱۱} ایزد تعالی است و معجزات^{۱۲} زراتشت فرستاده^{۱۳} اگر درست است، بایستی که احکام بزشکی و علم تشریح از این کتاب اوستا و زند شما بیرون آمدی و شما از همه چیزی دانستی^{۱۴} <و> مستغنی بودی شما از ما به پرسیدن^{۱۵} این علم بزشکی <که> علمی است که همه را به کار آید و از آن گزیر نیست.

۳. موبدان موبد دادار داددخت جواب داد و گفتا: به دانید که شما این علم بزشکی و داروها که به دانسته اید، و تشریح الاعضا و عروق مردم از آن شناخته و آگاه شده اید، [از آن است که] هر که را بیماری دراز شد که از او ناامید شدند، او را به کشتندی. یا چون کسی به مردی، او را درخم سرکه و روغن زیت نهادندی. یا شکم او را باز کردند، عروق و اعضا^{۱۶}ی او را مفصل کردند، تا از آن جهت شما را روشن شدی که چه رنج دارد^{۱۷} و به مذهب ما روا نیست مرده و کشته را دیدن. دست با مرده کردن پلید داریم و با آن^{۱۸} محاسبه نه کنیم که گناه^{۱۹} عظیم است. علم شما دانستن اعضا و تشریح تن و عروق از این تجربه است. و بهری از دفترها^{۲۰} و کتابهای ما اسکندر رومی به دست آورد در آن دوران که در ایران شهر مستولی شد و از خزاین ملوک عجم در استخر فارس به دست آورد و بر خواند، و علمها که دانایان ما به تکلیف و به ریاضت گرد کرده بودند، حکیم

ارسطاطالیس آن را بیاموخت و به زبان یونانی گردانید^{۲۱}

۴. پس این فیلسوفان رومی گفتند^{۲۲} که: اگر علم بزشکی، این که گفتیم، اگر از دین و کتاب شما است^{۲۳}، این مسئله ها که ما از شما خواهیم پرسیدن، شما را جواب می باید داد، به زبان روشن و لفظ درست، چنان که ما را معلوم شود. و اگر از جواب مسئله ها^{۲۴} عاجز آید، به دانید که کتاب^{۲۵} شما گفت ایزد تعالی نیست. بیزار گردید از گفتار خویش.

۵. پس موبدان موبد دادار داددخت جواب داد و گفت که: هر چه شما را مراد است به پرسید، که من دانم یقین که به هیچ در نه مانم. اگر به راستی در میان آتش شوم، درست بیرون آیم. هر مسئله از من به پرسید از دین زراتشت، جواب گویم روشن به برهان تمام.

۶. پس جمله دانایان روم^{۲۶} چون رخنوش و بروتینوش^{۲۷} که رسول قیصر روم بودند، آغاز کردند مسئله پرسیدن که^{۲۸}: مدبران که با تن مردم ممترج اند، چند و چون اند؟
بوی و هوش و آسن خرد^{۲۹}، که به تازی عقل غریزی خوانند، و فروهر و جان و باد و آتش چگونه با تن ممترج اند، و در تن چگونه ایستاده اند، و هریک^{۳۰} ایشان چه کار کنند؟

آتش که در تن است، جانوری است یا نه؟
چرا آسن خرد و گوش و سر و دخر^{۳۱} به تن مردم بیشتر است که به تن

دیگر حیوانات؟

کواکب هفتگانه، نیکی و بدی در کدام وقت به مردم می‌رسانند، و چگونه به مردم می‌رسد؟

تخم نران و مادگان اندر تن جایگاه کجا دارد، چگونه است و مانند به چیست، و به یکدیگر چون رسند امتزاج و مخالفت آن چگونه باشد؟

چه واجب کند که در آبستنی مردم و دیگر حیوانات مخالفت است که بهری زاینده‌گان یک یک زاینند، و بهری دو دو، و بهری سه سه، و بهری چهار و پنج و بیشتر، در میان ایشان مخالفت است؟ و مرگ آبستنی ایشان از چه لازم افتد؟

نر و ماده در شکم چگونه افتد؟

چه واجب کند که نر از شکم مادر به گونه دیگر و ماده به گونه دیگر؟

فرق میان ایشان و شیر سبکی و سنگینی چیست؟

چرا بهری آن پرورش از شیر خوردن است چند روز و ماه و سال، و بهری آن دیگر از چیزی دیگر؟

مرغان که از خایه بیرون آیند، [چرا] ایشان را شیر نه باید؟^{۴۱}

چرا دیگر جانوران چون چمندگان انبویش (*hambavišnīh*) چنین است، و شجر و نبات و آب زنده بیرون آیند، زادن ایشان چگونه بود؟

جمله نر و ماده انبویش جانوران از چیست و چگونه شناسند؟

چرا از آن چیزها پدیدار می‌شوند و به یکدیگر نه می‌مانند، همه هم

جوره اند، اگر در این که بیرون آمدند آن اصل تولد از وی بوده است و می‌خیزد نه جانور است؟

این سهشن^{۴۲} پنجگانه چون بصر و سمع و ذوق و لمس و شم و دیگر چون آمدند؟

بوشاسف، یعنی خواب گذشته با یاد آوردن چه سبب است و از چه چیز است و چگونه آمیخته اند، و خواب بوشاسف چیست و چگونه به مردم رسد؟

و خواب که می‌بینند، بوی یا هوش یا جان یا باد یا روان بینند، و اگر نه ایشان که روشن دیدار است، پس که بینند که تن خفته است، و آواز دادن به خواب و گریستن و احتلام دم دیدن و دیگر چیزها که در خواب بینند، چون دیدار و اشتوش و رامش و غم به تن رسیدن از کجا بود، که می‌نماید، و که بیند؟ چه اگر مینوان بینند و نمایند، پس مذهب شما چنان است که [مینوان] هیچ ناراستی نه نمایند. چه واجب کند که بسیار چیز در خواب می‌بیند که در بیداری نه چنان است؟ پس اگر این خوابها دیو نماید به ضد راستی و به ضد یزدان است. پس ضعیفی در کار یزدان آمده باشد. و اگر از یزدان است، یعنی روحانیان، و اگر از دیوان است، این خواب نمودن چه فایده است، و چرا بهری دروغ است و بهری راست، و خواب که می‌بینند در تن اند یا تن همه خفته اند؟ و اگر تن خفته است، اینها که بعد از بیداری مردم را خبر تواند گفت که در خواب چه دیده است. ازیرا که نه شاید بودن که ایشان با تن ممتزج اند، یک نیمه بیدار باشند و یک نیمه در خواب.

و آن چشم که بر آن اجسام به خواب می بینند این چشم است^{۷۱} که در بیداری چیزها می بیند یا نه؟ ازیرا که این چشم می بینم که خفته است. نه تواند بود که چشم از دو نوع بود. اگر این چنین بودی^{۷۲}، واجب بودی که در بیداری هم دو نوع بودی. پس دو نوع احوال چون بود؟

همچنین سمع و بصر و ذوق و لمس و شمع و جمله چه این دو گونه بینند. اگر بهری به خواب می بینند، همچنان است که در بیداری. و اگر آن که به خواب می بینند و تن را خبر می دهد همان اند که معروف است و دانش از ایشان است، چرا آن که در روزگار زادن کودکی تا بر این وقت رسیدن آن چه از عمر رفته^{۷۳} با سر نه تواند آوردن؟

اگر این آلت اند که تن را خبر می دهد، پس چه واجب کند که به وقتی که آفتی به تن رسد که هوش از او به رود، و چون باز هوش آید از آن که رفته هیچ خبر نه می دهد، یا در بیهوشی چیزی بر وی زنند هم خبر نه دارد؟

پس واجب کند که راحت بهشت و الم دوزخ مثلاً این چه تواند دانستن؟

ایشان که تن را گمراه می کنند تا روان به دوزخ رسد کیستند، مینوی اند یا نه، و چون اند و چه کنند که تن را بیماری گران رسد چنان که نومید شوند و پس شفا یابد و باز حال صحت شود؟

اگر مرگ از ابلیس است، اعوانان ابلیس کدامند که بر تن مردم چیره می شوند، و جان از تن مردم می برند، ابلیس می کند یا کسی دیگر می کند؟ باد و جان چگونه از تن مردم می برند؟

دار و درخت و شجر و نبات به مرگ همه همچون مردم اند یا نوع

دیگر؟

مردم به بهشت و دوزخ چگونه رسند؟

چرا در جهان گناه تن می کند و در مینو به روان عقوبت می نمایند؟

آن کس که نه مزد دارد و نه گناه، به بهشت رسد یا به دوزخ؟

آن که شما می گوئید که در تن مردم درجی است که تن را گمراه می کند، چون تن به میرد، آن درج کجا شود؟ که مردم می زاینند و می میرند. پس اگر تن به میرد و درج به ماند، واجب چنان کند که مردم در ...^{۷۴} شیطان اندک باشند. اگر گوئید که درج با تن به میرد، واجب نیاید مردن شیطان پیش از رستاخیز. اگر چنین بود، ظاهر بودی. چون بر این حجت است، مرگ شیطان واجب نیاید. و جمله آن که هر که مرگ بر وی رسد، واجب آید که جسمانی بود، اندک ظاهر نیست. و چون مردم همه به میرند و نیست شوند، جهان یکسر با شیطان افتد، در این معنی که شما می گوئید.

۷. پس موبدان موبد دادار داددخت علیه السلام خدایش بیامرزد و او را در بهشت گرونمان جایگاه دهد، در میان رفت، و بر این حجت جواب داد و گفت: به دانید و آگاه باشید. آن که پرسیدید در باب بوی و هوش و روان، و آسن خرد که عقل غریزی است، و گوش و سر و دخر که عقل تعلیمی است، و فروهر و جان و باد و هوش و آمیزش در تن مردم چون دارند و از بهر چه آفریده اند، و ما ایشان را چگونه دانیم، در دین زراتشت سپیتمان^{۷۵} چنین پیدا است که بوی و هوش و روان چون باران و تگرگ و برف است که نامشان جدا است و

اگر نه به جوهر همه آب اند و مطلق آب است. و تگرگ و برف چون به گدازد همه آب شود. همچنین هوش و بوی و روان و فروهر و آسن خرد و گوش و سر و دخر که در تن مردم اند، نام هر یکی از ایشان جدا است، و هر یکی از ایشان به کاری آفریده اند. و چون از تن جدا شوند، همه روان گردند که به تازی "نفس" خوانند.

و جان و باد هر دو یکی اند. ازیرا که جوهر جان و باد نه گرم است و نه سرد. و چون جوهر نفس نه سرد است و نه گرم، ایزد تعالی این باد را چنان آفرید که منفعت و راحت [این^{۶۶}] جهان از او بود و هیچ زیان از او نه بود. چون بر تن مردم آمیخته شد، پتیاره برش رسید و افزون زیانکار شد. و روح همه حیوانات از باد است و به باد ایستاده است. و پتیاره به همه بادها می رسد و افزون و نقصان می کند مگر جز در این بادها که همه حیواناتی بر آن نفس می زنند.

همچنان زمین و کوه آفریده است همه متمکن از باد اند.

چه 'سهشن'^{۶۷} پنجگانه، بصر و سمع و ذوق و لمس و شم هر یکی جایگاه دیدار است، و جان را جایگاه در صدر دل است. دلیل بر آن که اگر حیوان را دست یا پای یا عضوی از اعضا از تن جدا شود، بیشتر آن باشد که زنده به ماند. و چون شکم او به شکافته شود، یا آزاری رسد که معدن روح است، در ساعت، روح و باد که یار دیگر باشند، به وقت بند کردن از تن بیرون آیند. و همه حیوان و دار و درخت و شجر و نبات که چون بادش از تن جدا شود، همه مرده و خشک و باطل شوند. از این دلیل درست است که، باد و جان یکی است.

چنان که اگر راهگذر باد بر کوه یا بر زمین بسته شود و راه بیرون

شدن نیابد، آنگاه زلزله افتد^{۶۸} و باشد که زیر و زبر شود. همچنین اگر در تن مردم راه گذار باد بسته شود و راه بیرون شدن نه یابد، علت قولنج پدید آید.

آتش و حرارت که در تن مردم است^{۶۹} در همه حیواناتی و نباتی نیز هست^{۷۰} اول حرارت آن است که آتش کل را به سوزاند و به گرداند؛ و هر نباتی که نخست از زمین بر آید سر سوخته باشد. و چون نقامه (؟نقامه) کنند، دلیلی قوی است. و مهر و اشتیاق نران بر مادگان و مادران بر فرزندان و حرکت همه حیوانی در همه موضعی از آتش است. و آتش در تن مردم نه به دیدار است^{۷۱}، به رأی العین نه توان دیدن. همچنین در دار و درخت <و> امثال <نه به> دیدار است، و فعلش ظاهر است که برگ درختان <و> شکوفه که به میوه ها باشد و ذوق که در میوه ها دیگر است پروردن، به جایگاه رسانیدن همه از آتش است و به عادت باد. و چون آتش از درختان بیرون آید، همه خشک شوند. دلیل بر آن است که آتش جانوری است. و قوت آتش از باد است. دلیل بر آن که چون انگشت به جایگاهی حاصل شود، و چون باد یابد، انگشت حاصل شود سوزان؛ و چون باد برش جهد، نیرو گیرد و بلند گردد. و این هر دو دلیل روشن است بر جانوری باد و آتش. و دیگر دلیل آن است که اگر آتش سوزان یا^{۷۲} شمع یا^{۷۳} چراغی سوزان در جایگاهی نهند، و باد که همجوهر جان است، باد درش جهد، (^{۷۴}) و یا منفذ نه یابد که جان از تن بیرون آید، به نشیند و به میرد. همچنین مردم را که دست یا چیزی بر دهان نهی چنان که راهگذر باد بسته شود، به میرد. و دلیل دیگر بر آن که آتش جانور است که، اگر

کسی را شکم درد کند، هاونی یا ماننده این چیز آتش در او^{۸۴} کنند و بر آن جایگاه در نهند، به حرکت جانوران از باد که در شکم است مختصر به مانده شده باشند به خویشتن کنند و با یکدیگر چنان محکم شود که دشوار باشد از هم جدا کردن. دیگر دلیل آن است که چندان هیزم بر آن نهی می خورد^{۸۵} و هرگز نه میرد؛ و اگر هیزم و خوردنی نه یابد، به میرد.

۸. فصل. آن که در باب آسن خرد و گوشورودخرد پرسیدی.

به دان که ایشان را جایگاه در بند استخوان دست است حفظ تن و خرد را جایگاه در مغز استخوان باشد و دفع مضرت کند. دلیل بر آن است که چون کسی با کسی مناظره کند، به وقت خویش که دفع مضرت اندر است، نخست به زبان می گوید. چون کسی او را چیزی زخمی^{۸۶} خواهد زدن، نخست دست پیش آن زخم دارد^{۸۷} و آن دفع مضرت کند.

۹. آن چه پرسیدی که چرا در تن مردم آسن خرد بیشتر است که در تن دیگر حیوانات، آن است که جمله حیوانات متحیر و زیر دست مردم اند. و هر چند عاقلتر بود، مردم را زیر دستتر باشند. هر که آسن خرد بیشتر دارد، گوشورودخرد بیشتر تواند آموختن. و جهان متحیر و زیر دست آسن خرد^{۸۸} است. و همچنین هر که آسن خرد کمتر دارد، گوشورودخرد کمتر طلب کند، و از جمله کارهای دنیا^{۸۹} و آخرت بی نصیب باشد. و چنان که جایگاه آسن خرد در مغز استخوان دست

باشد، گوشورودخرد را جایگاه به دماغ سر است و به همه مغزهای اندام است. دلیل بر این است که هر کسی پرمغزتر است، عاقلتر است. و آسن خرد ماده است و گوشورودخرد نر است.

۱. فصل. آن که پرسیدی در باب فروهر که به تازی "طبع" خوانند، پیوسته به همه وقت به کار نگاه داشتن و پروردن تن می رود، آن است که از مینوان آگاهی می دهد^{۹۰} به بوی، و پس بوی خبر با هوش می دهد^{۹۱}، و هوش خبر باز دهد که آن را منش خوانند و به تازی "قوت ممیزه" خوانند و "متفکره" نیز خوانند^{۹۲}، منش آن را آگاه^{۹۳} کند.

۱۱. فصل. آن که بوی و هوش و خرد را جایگاه ایشان به دماغ سر است، بدین دلیل است که هر آن کسی^{۹۴} را که آزاری یا زخمی یا^{۹۵} بخاری عظیم به مغز رسد، عقل از او به^{۹۶} می رود؛ چون عقل رفت، بوی و هوش معطل گشت. و آیین آمد و شد بر جان باد است که همه همچنین همکار اند. و به تن آمد و شد می کند تا تن بر جای باشد. و چون از تن جدا شود^{۹۷}، تن به میرد.

۱۲. فصل. آن که پرسیدی که نیکی و بدی به چه وقت کنند و چون به تن مردم رسد؛ نر و ماده چگونه، باشد که یکی زایند، و باشد که دو دو زایند، و باشد که سه سه، و باشد که چهار و پنج، ماننده این؛ و چند حیوان است که از شیر پرورش یابند، و چند است که نه می یابند؛

و مرگ آبستنان از چیست؛ و چرا نر به گونه ای زاینده و ماده به گونه ای.

جواب. به دان که پیش از این گفته آمد که، جای گاه بوی و هوش و روان و فره وهر در مغز سر است. فاما تخم در مثانه. از بهر آن که مادگان به جماع نزدیکتر باشند و حریص باشند و مستی زنان نزدیکتر است. و عروق نران که آب از^{۱۱} آن بیاید از سر تا پشت تا عروق پیوسته، و از زن که در مرد افتد مانند حرارت آتش که^{۱۲} به همه تن می رسد، و باد به ذکر و خایه اثر کند^{۱۳} رامش و خرمی را جایگاه او به سر است^{۱۴} چون حرارت خیزد و قوت نشاط کند و به همه تن می رسد. ازیرا که مأوای وی اندر دماغ بود. از آن جا بیاید و به عروق تا به مثانه که مأوای تخم زنان است. چون مرد و زن به یکدیگر رسند، و تخم افتد که آن را طالع مسقط الما^{۱۵} خوانند، افعال هفت اختر، یعنی هفت ستارگان، بر آن جایگاه پدیدار آید و تأثیر کنند. و هر چند به مردم خواهد رسید از نیکی و بدی، بر آن وقت است که اگر در آن زمان که مرد و زن با یکدیگر تخم افکنند، اگر سعد ناظر بود و نحس دور، در این وقت فرزندی پدید آید که اگر هزار کس بر خصمی او شمشیر کشیده باشند، با وی هیچ نه توانند کردن. و سعد و نحس مردم از طالع مسقط الما^{۱۶} باشد از وقت ولادت تا به میرد همان معنی باشد که اول.

و دیگر، تخم نران چون شیر است و تخم مادگان چون هورش (= خورش، نان) که اندر شیر زنند تا گرفته شود. و هر بار که تخم مرد و زن به یکبار راست آید، آن را پیشتر و پستری نه بود. تخم ماده بر آن

جایگاه انبارد و تخم نر بر سرش افتد و پس خون گردد و به تن ماده افزاید. و چون تخم نر پیشتر رسد که از آن ماده، یک نیمه از آن تخم نر به ماده افزاید. و آن جایگاه که قابل تخم است، چشمه چشمه است. و چون تخم مرد و زن در یک چشمه افتد، به یک فرزند آبستن شود. و اگر هر دو تخم به یک جای اندر دو چشمه افتد، دو بچه شود. و اگر سه، سه فرزند شود. و دیگر حیوانها که یکی زاینده چون پیل و گوزن و دگر چهارپای از بهر آن است که چشمه ها یکی است حوالی تخم یکی تواند کرد.

و مرگ آبستنان از آن است که هر که را در چشمه جایگاه تمام نه باشد، به گسسته کند، و خون به زودی^{۱۷} شود و به جایگاه نه تواند داشتن و مرگ-آبستنی از آن باشد.

۱۳ فصل دیگر. آن چه پرسیدی از بهر نری و مادگی.

«جواب.» به دان که هر جایگاه که باد می رود، فره وهر بیشتر باشد. و تخم که در جایگاه زادگاه می افتد، اول گسسته می شود، و در چهل روز سه بار به گردد تا تخم روشن شود، و خون و شیر از یکدیگر جدا شود، و تخم روشن گردد، و هر چه غلیظ بود خون و گوشت گردد، و هر چه روشن بود شیر گردد. و خورشن بچه از آن تخم است. و تخم غلیظ هر چه سوی دست راست افتد، نر باشد؛ و هر چه سوی دست چپ افتد، ماده باشد. و هر چه زنان را چشم راست کوچک باشد، فرزند نر باشد؛ و چشم چپ کوچک باشد، دختر باشد. و فرزند نر را دیم سوی شکم مادر بود؛ و ماده را پشت سوی شکم مادر بود. به

وقت ولادت باد چیره شود، و کودک را به گرداند. و نر چون پدیدار آید، قفا دیدار^{۱۴} بود. و ماده را دیم زودتر و نر دیرتر دیدار آید.

۱۴ فصل. آن چه پرسیدی که مردم چون از مادر جدا شوند خورششان از شیر بود و مرغان زندگانی بی شیر چون کنند.

«جواب.» به دان که مردم چون به زایند، دو سال و نیم کم یا بیش [شیر خورند]. و مرغان چون در خایه باشند، هنگام کودکی در خایه^{۱۵} شیرشان از سفیده است^{۱۶}، و زرده گوشت شود، و سفیده شیر، بر آن زندگانی می کنند و آن سفیده می خورند. و چون از خایه بیرون آیند، چون کودک دو سال و نیم باشند^{۱۷}، به شیر حاجت نیست.

۱۵ فصل. آن چه پرسیدی که مرغان انبویش از خایه بیرون آیند، آن چه که^{۱۸} به داد نه جانور است، آن که از آتش و آب و شجر و نبات، و آن که از شیر زنده اند، و آن که از دیگر چیز زنده می آیند که ایشان را نه انبویش، و آن آموختن نری و مادگی است و از کدام جوهر زنده اند، ایشان را بوی و هوش و فره وهر و خرد چگونه بود که بسیار جانور بود که انبویش نه از زایش، ولیکن از چیزی باشد نه^{۱۹} بر آن حجت است آن نبوده است که انبویش شده است، و بسیار جانور است که آن نیز دست و پای دارند، و امثال آن.

جواب^{۲۰} به دان که مرغان گوشتخواره سیمرخ است و باز و شاهین و چرخ (/چرخ)، و امثال^{۲۱} ایشان. انبویش از خایه است و زیوش ایشان هم از باد است. و همچنان که بچه در شکم مادر از باد زنده

است، بچه مرغان در خایه هم زندگانی از باد می کند. و چون باد از او گرفته شود، مرده و باطل شود. تا دانند.

۱۶ فصل. آن چه پرسیدی در باب آتش و شجر و نبات و دیگر چیزهائی که زنده می آیند.

به دان که ایشان را جوهر سرد و تر است که چون گرمی و خشکی بدان رسد، به وقت ساخت کار به روید، از بهر آن که مردم و دیگر جانوران را زادن از آب است که تخم ماده سرد و تر است و آن نر گرم و خشک. و چون هر دو ساختکار باشند، و باد به وی^{۲۲} رسد، مردم موجود گردند. مثلاً اگر کسی برگ از آن درخت^{۲۳} که سرد و تر است زمانی به دست گیرد و بیفشارد، و که چون گرمی و خشکی از دست مردم بدو رسد، چون باد به ریزد، گرمی^{۲۴} از او بیرون آید. جمله دهشن جان از باد دارند. و بوی و هوش و خرد همجوهر باد است. به هر چیزی که کم یا بیش به هم رسند، و انبویش^{۲۵} که از چیزی پدید آید، اگر پیش دست یا پای نه چنان که از او پدیدار آمده است، که هر چیزی که پدیدار آید از همجوهر پدید آید. دلیل آن که آن چه از آتش پدید^{۲۶} آید، چون آتش بدو رسد، تباه نه شود. و اگر چیزی از جوهری دیگر پدید آمده بود، اگر جوهری دیگر بدو رسد، تباه شود.

۱۷ فصل. آن چه پرسیدی که زندگانی دانستن و خوردن و خفتن و خواب و گفتن^{۲۷} و شنودن و انبوییدن و این جملگی از کجا می آید و خواب چون به تن مردم رسد.

به دان که^{۱۱} همچنان که شجر و نبات و رستنی افزون کردن آن از خاک و آب و هوا و آتش، همچنین مردم زنده از جان است. و قوت جان از خوردن است که طبایع راست می دارند خورشن.

جایگاه دیدن^{۱۲} چشم است، و شنودن گوش، و انبوییدن به تن است و منشن، و مزه از دهن است، و گفتن به زبان است. و قوت این همه که گفته آمد، به جملت^{۱۳} بوی است که حس ...^{۱۴} خوانند. و بوی از سر نماید.

پس هوش به جان و به تن آگاهی دهد، به سوی آن که در این به تن مردم سوراخها و جایهای اندام که در تن مردم است، جمله کار و کردار ایشان از بوی و از آتش و آب است، و غذا خوردن. و اندامها اندر تن مردم که جایگاه آتش است، اگر جایی تباه شود، و یا زخمی و خواری بدو رسیده بود^{۱۵} که^{۱۶} آتش اندر آن جایگاه نه تواند ایستادن. و کار و کردار مردم از^{۱۷} هوش است، و قوت هوش از تن است. هوش و بوی با یکدیگر یار اند و با هم ...^{۱۸} چون یکی را دشواری رسد، همه اندام او درد کند. و نامهای هر یکی جدا است. چون در تن مردم اندامی تباه شود، بوی و هوش کار و قوت که بر آن اندام کند، نه تواند^{۱۹} کردن. تا معلوم بود.^{۲۰}

۱۸ فصل. آن چه پرسیدی که چرا هومن^{۲۱} که ما خواب خوانیم، و بوشاسف که شما گوئید، چگونه است، و چون به تن مردم می رسد که هومن می بیند، و هومن با جان و یا روان^{۲۲} و تن حرکت در مرد و زن و دیگر چیزها که در خواب بینند که می نماید^{۲۳}

بدان که هومن^{۲۴} که به تازی خفتن خوانند، و ایزد تعالی از بهر آسانی تن مردم آفریده است، خواب چندان^{۲۵} به تن مردم می رسد که تن بیاساید.

فاما بوشاسف دیوی است پتیاره^{۲۶} به سه گونه به تن مردم رسد. یکی آن است که چون سایه بر تن مردم افگند. و یکی آن است که چون به تن مردم رسد، خویش نماید. و یکی آن است که چون به تن مردم رسد، خویش به مالد و خفته شود. آن که سایه بر تن مردم افگند، آن است که به تازی کابوس خوانند. و آن که به تن مردم رسد و مردم را تباه کند^{۲۷} به سوی آن که می بیند، بوشاسپ همکار ملک الموت است که به پارسی استویاد و وای وتر^{۲۸} خوانند.

و چون زخمی یا گزندگی به تن رسیده باشد، و هوش و بوی که اندر همه اندامها است، چون گزندگی یا المی به تن رسد، تا بهتر شود، اندر اندامها نه باشد. و همه دانش تن مردم از بوی و هوش است و آسن خرد^{۲۹} است.

پس هومن که خواب خوانیم که می بینند از بوی و هوش می رسد یا از اندامهای تن می رسد، چون اندر تن هوش نیست^{۳۰} چیزی نه تواند دانستن. بوی مینوی است و دانش^{۳۱} از مینو به وی می رسد. از آن دیدار است که بسیار افتد که مردم به خواب چنان بینند که به شهری غریب دوردست باشند که در بیداری هرگز آن شهر را نه دیده بوده که چنین نشان آن شهر شنوده بود یا^{۳۲} دیده درست و راست باشد. و آن شهر جمله آن باشد که در بوشاسف دیده باشد. و از آن جا معلوم است بوی به مینوان است که معلوم می دهد که چنین می بیند به چشم سر نه

تواند دیدن به سوی آن که از دیدار است. و در آن وقت که بوی این بوشاسپ دید، تن در آن شهر نه بوده است، و حرکات در خواب چون خندیدن و گریستن و جماع و خوردن و آن چه بدین ماند که در خواب بینند از بوی و هوش است، که آدمی باز به هوش آید و تن را آگاهی دهد که چه و چون بود. و اگر به تن مردم دردی یا بیماری «ای» یا بیماری رسیده باشد که بیهوش شود، و هر چه در بیهوشی به تن مردم رسد، تن را از آن هیچ آگاهی نه بود به سوی آن که این هر دو با یکدیگر یار اند، یکی اندر تن باشد و یکی بیرون. بوی بیرون و هوش اندر تن. بوی از مینوان آگاهی به هوش می دهد، و هوش به تن می دهد. اگر دردی و بیماری گران به تن به رسد، چنان که بیهوش شود، بوی و هوش هر دو از تن به می روند^{۱۲۱} در آن وقت هر رنجی و آستانه که به تن می رسد، که چون باز هوش آید، هم آگاهی نه دارد به سوی^{۱۲۲} آن که هوش اندر تن نیست.

باد و جان اندر تن است، و بوی و هوش وقتها بیرون می آیند. به وقت خواب بوی بیرون می آید، و به وقت دردها و بیماریهای گران هوش هم بیرون می آید. و چون به اندک آید، هوش باز^{۱۲۳} جایگاه خود آید. و چون خواب تمام کرده شود، بوی باز به تن آید به نزدیک هوش. و هر گاه که جان و باد از تن بیرون آید، باز جایگاه نه تواند آمدن. دلیل بر آن است که، بسیار وقت است که در خواب باشند، و کسی را بانگ می کند، و آن کس که در خواب است می شنود و از خواب بر نه می تواند خاست. به سبب آن است که هنوز باز به تن نیامده است و دیر^{۱۲۴} با تن می آید. و چون جان و باد از تن بیرون

آید، بوی و هوش و باد هر سه یکی شوند که «روان» خوانند و به مینو شوند.

۱۹ دیگر. آن چه پرسیدی در باب هومن (xāmn)^{۱۲۵} که خواب خوانند، آن که در خواب می بینند مینو است یا نه، که شما می گوئید که از مینو هیچ دروغ نیامده است، چرا آن که در خواب می بینند در بیداری نه چنان است، بلکه نوعی دیگر است. آن دروغ از کیست، که اندر جوهر یزدان ناراستی نیست. اگر دیو می نماید، دیوان هر گاه که خواهند یزدان مینوان فریفته توانند کردن. از این سبب عجب در کار یزدان آید. و اگر دیو^{۱۲۶} نه می نماید و یزدان نماید، چه سود را نماید. و هومن است که راست است؛ و هومن است که دروغ است.

جواب^{۱۲۷} بدان که پیش از این گفته آمد که هومن که می بینند، آن کس است که همی بیند. و این نیز به دان که، هیچ پتیاره، گمان، بدکرداری، دروغ و کم دانشی بر بالای ستارگان نیست. و هر چه زیر گردون و ستارگان اند، بدی و گمان و پتیاره به وی رسیده باشد. و ناراستی و گمان که در بوشاسپ می افتد، هومن یعنی خواب، به سوی آن است که آن کس که بوشاسف می بیند اندر جایگاه آلوده و پتیاره او مندا است. و مینوی یزدان^{۱۲۸} جایگاه بهتر^{۱۲۹} همی نماید و آن مینوی به، و آن بتر^{۱۳۰} مینوی بتر نماید. تغییر^{۱۳۱} مینوان است که به چشم سر^{۱۳۲} نه تواند دیدن و امشاسفندان که به تازی «روحانیان» خوانند، مینوی به اند. و مینوی بتر به سوی آن مینو خوانند که به چشم سر^{۱۳۳} نه تواند دیدن.

سود از هومن دیدن آن است که (آن) نمایش که اندر بوشاسپ به مردم می‌رسد، کار بدان کنند، که پرستش داند که راست است؛ و مینوی بد نمودن است از آن که دلیل کنی که ناراست است. و مینوی بدی دیو نموده است. دور باشد و پرهیز کند خداوند/ان/ دانش [ازش].

در دین زراتشت^{۱۵۴} چنین گفته اند که، هر چه بوشاسف اندر وقتی دیده باشند که مردم را علتی و بیماری <ای> پدید آمده باشد، و چیزی خورده باشد که تن را زیان کند، بوشاسف بتر مینوی باشد، یعنی دیو بیشتر نماید. و اگر علتناک و بیمناک و گرسنه و تشنه و ترسیده و مانده این چیزی نه باشد، آن وقت که به خواهد خفتن، از همه گناهی پتت (= توبه) کند، و به نام ایزد و امشاسفندان گوید، و اندرون خویش از کین و دروغ و ناراستی پاک کند و از شهوت و خشم پاک کند و تن شسته باشد و جامه و جایگاه پاک باشد، و به نام ایزد و امشاسفندان گوید، و سرفرو بالش نهد، بوشاسپ که در آن شب بیند درست و راست بود، اندک مایه تفاوت کند اگر این عادت که گفتیم همه به جای تواند آوردن.

۲. فصل. آن چه پرسیدی که هومن و بوی و هوش با جان و باد که اندر تن اند بینند، اگر ایشان با^{۱۵۴} تن خفته، و از هومن بیدار شوند، و چون تن را آگاه توانند کردن که در^{۱۵۵} بوشاسپ چه دیده است که آن در بوشاسپ می بیند نیمی خفته است و نیمی بیدار است.

جواب. بدان که پیشتر از این گفته آمد^{۱۵۶} که هومن که می بینند،

دیگر^{۱۵۷} باره باز گفتن حاجت نیست. و آن که بوی و هوش هرگز نه خفتند، به سوی آن که ایشان را پتیاره اومند در جوهر نیست.

۲۱. فاما آن که پرسیدی این که، بوشاسپ کیست که هومن بیند، این چشم بیند که اندر تن است؛ و چشم خفته است، نه شاید بودن که چشم دو گونه بیند، یکی خفته و یکی بیدار. چه^{۱۵۸} اگر بر این جمله بودی که چشم دو گونه دیدی، بایستی که گوش و زبان و دست و پای همه آلت تن مردم و چیزها که اندر تن مردم اند، همه دو گونه بودی، چنان که چشم را اندر بیداری و خواب. و دیگر آن که، این کیست که آن چه بوشاسپ دیده باز^{۱۵۹} یاد تن می آورد و تن را از آن آگاهی می دهد به سوی آن که اندر ایام زادن و کودکی دیده باشد هیچ با یاد نه می تواند آوردن.

<جواب.> به دان که پیش از این گفته آمد که، بینائی اندر چشم و کرداری اندر همه اندامها چون دست و پای و گوش و زبان و دیگر اندامها همه اندر بیداری همه از بوی و هوش است. و چون بوی و هوش بر جایگاه نیست، ایشان همه ناکار اند. و هر چند همه بر جایگاه اند. و چون قوت بر جایگاه نه باشد، از ایشان هیچ کردار نیاید. و چون ایشان باز جایگاه آیند، جز آن اندامی که تباه شده باشد، یا دیگر اندام که درست باشد، خاصیت خویش بر جایگاه آورند. و جمله آلت تن چون بوی و هوش چون کاری باشند، اندر خواب و اندر بیداری، و آن که در ایام زادن باز یاد و دانش نه تواند آوردن، به سبب آن است که دانش و بوی^{۱۶۰} به هوش و از هوش تن به هوش خرد^{۱۶۱} تواند

رسیدن. و چشم دیدن ایزد تعالی از بهر مردم فاضل داده است. چون^{۱۶۲} کودک بر آن رسد که چیزی بدو آموزند که به پارسی گوشو سروسرود خرد خوانند و تواند آموختن، اهریمن ملعون این خرد آسن^{۱۶۳} بعضی از کودک به ستاند، اما تمام نه تواند ستدن. دلیل بر آن که چون این کودک گوش و چشم و زبان همه دارد، چون بزرگ شود، باز یاد نه تواند آوردن که در ایام شیرخوارگی چه می کرد و چه می دید. پس خرد آسن^{۱۶۴} بدان دانش در^{۱۶۵} تواند یافتن، ناقص باشد که خرد اکتسابی از آموختن باشد در او نه باشد هوش <و> بوی چون تن را خرد آسن^{۱۶۵} یعنی عقل نادر اکنون گوشو سروسرود خرد تمام نه باشد. چون چیزی به تن نمایند، در نه تواند یافتن. تا بزرگ آید خرد که یاد کردیم، بدو رسد، که دو خرد بایکدیگر چه کار اند. چون خرد اکتسابی به خرد غریزی تواند یافتن. هر آن کسی که او را خرد غریزی بیشتر باشد، خرد اکتسابی بیشتر تواند آموختن. دلیل بر آن است که بسیار مردم بود که به آموختن رنج بسیار برند، و معلمان ایشان را علم آموختن، هیچ گونه چیز نه تواند آموختن. این آن سبب است^{۱۶۶} که اهریمن ملعون خرد آسن^{۱۶۵} بیشتر به برده است و اندک مانده است. و بسیار کس باشد که به اندک تعلیمی و^{۱۶۷} کم روزگاری بسیار ادب آموزند و علم آموختن بدو آسان باشد. به سبب آن است که او را خرد غریزی اهریمن ملعون کمتر به برده است و بیشتر مانده است؛ داد و دانش تمام فایده تواند گرفتن و خواندن.

و بدان که عقل غریزی آن زمان به کار آید که هوش و بوی، مینو به تن می نمایند، و تن به خرد غریزی می نماید، بدان دانش می رسد.

دلیل آن که اگر کسی شراب بسیار خورده باشد چنان که هوش و بوی از او رفته بود، چون هوشیار شود، به هیچ گونه نه داند که در آن مستی بدو چه رفته است. و اگر شراب کمتر خورده بود که هوش و بوی بر جایگاه بود، چون هوشیار گردد، داند که چه رفته بود. چنین معلوم است که از شراب هوش و بوی همی رود.

۲۲. فصل. آن چه پرسیدی که چون است که بوی و هوش اندر تن نیست، و آن چه اندر بوشاسپ و اندر بیداری بینند، بوی و هوش نه تواند آوردن. چون باز هوش آید، اندکی آن را داند که در بیهوشی بر وی رفته است. چرا اگر کسی او را باز گوید، چون به میرد، شادی و خرمی و آسانی و رامشن بهشت و عقاب و رنج دوزخ که تن^{۱۶۸} بر جایگاه نیست، و نه ایشان که تن را آگاه می کنند، به کدام رسد، به تن یا به روان، یا به هوش، یا به بوی.

جواب. بدان که در باب^{۱۶۹} بوی و هوش و روان و خرد و کار و کردار ایشان یک بار گفته شده. آسانی و شادی بهشت و عقوبت و عذاب دوزخ همه به بوی و هوش و خرد که روان است رسد، به سوی آن که رامشن و خرمی خود همه اندر هوش و بوی رسیده است، آن است که این تن را آزمی از او است. و چون جان از تن جدا شود، هم چنان^{۱۷۰} گفته آمد، کالبد به ماند و چهار طبع همه باز جای خویش شوند، آب به آب، و آتش به آتش، و باد به باد، و خاک به خاک شود. و بوی و هوش و فره وهر جمله یکی شوند که روان خوانند به سوی آن که همه آلت بوی و هوش و روان بوده اند^{۱۷۱}

۲۳. فاما آن چه پرسیدی که: کدام اند ایشان که تن را گمراه کنند تا گناه کند و به دوزخ برند^{۱۷۲} و این را از مرگمندی چاره نیست. و این مرگ از تن خویش جان از تن بیرون آید که تن را به میراند و جدا افگند. و اگر تن بیمار شود و در او^{۱۷۳} هیچ قوت نه ماند و به آخر آن بیماری زایل شود، و تندرست شود. بیماری^{۱۷۴} از خویش است یا (از) جوهری یا از چیزی دیگر است.

جواب. به دان که چون آدمی از مادر به زاید، بر آن جمله که گفته آمد، ایزد تعالی خرد و عقل که به داد، در خلق موجود کرد، و هوش و بوی و فروهر. پس اهریمن ملعون، چنان که گفتم، خرد آسن^{۱۷۵} به کمابیش از ایشان به ستاند، و آرز و ورن که به تازی "شهو" خوانند، و خشم که "غضب" خوانند، و رشک که "حسد" خوانند، کین و ستم و وارونی و گمان بردن به کار مینو و دیگر بدیها که ابلیس ملعون به مردم رساند تا مردم بر ایشان فریفته شوند و از راه ایزد تعالی بیفتند و به نیمه اهریمن شوند تا پاداش ایشان با عقوبت بدل شود.

ایزد تعالی مردم را از بهر آن آفریده است (که) تا توانند کردن که این درجان که با تن ممزوج اند که تا مردم زیر دست خویش کنند، فرمان دیو روا نه دارند و تن و روان خویش نگاه دارند. پس هرگاه که روان با هوش خویش نیاید و مهار خویش به دست دیو و درج دهند تا بر تن و روان چیره شوند و همه این دهشن ایزدی با نیمه، خویش کشند تا بیراه کنند. پس مردم می باید به کار آن جهان و مینوی مشغول باشند تا دیو و درج در مردم راه نیابند و مردم را به نیمه،

خویش نه توانند کشیدن که پاداش ایشان بهشت باشد نه عقوبت. و آن چه بیماری که به مردم می رسد که مردم از زندگانی نومید شوند و باشند که آن بیماری زایل شود، و سوخته از آن بود که ابلیس ملعون دایم بر تن مردم می کوشد تا از راه به برد تا بیمار شوند. همچنین شجر و نبات و دیگر دهشن ایزدی پتیاره بدو می رسد، چه سرما و گرما به خورشنها تلخی و تیزی کند، که هواها مخالفت کند، و زمینها که دو گونه است پروردن گوهر بد مخالفت کردن و در مردم بیماری مخالفت هوا. و گردش هوا که اندر سال چهار گونه به گردد: چون بهار و تابستان و پائیز و زمستان. و زمستان سرد وتر، و پائیز نه گرم و نه سرد، و بهار گرم و تر، و تابستان گرم و خشک، از هر یکی. همچنین زمینها طبع دیگر باید^{۱۷۶} که بزشک^{۱۷۷} شاخساران این جمله باشد که گفتیم.

پس نگاه کند بر آن که به تازی "اعتدال" خوانند نگاه دارد که دین^{۱۷۸} ایزد تعالی است. و از فریب دور باشد که دین اهریمن است. او آن بیماری زایل شود و از بیماری تندرست گردد. در او^{۱۷۹} گفته آمد. بزشک شناس و داروی زمین شناس و اخترشناس باید که بیماری^{۱۸۰} در تواند کرد.

۲۴. و آن چه پرسیدی که، مرگ آن که اهریمن به تن خود یا اعوانان^{۱۸۱} اگر نه اهریمن کند، و باد و جان چگونه از تن بیرون آیند، و شجر و نبات هر یکی همچنین است که مردم به گونه^{۱۸۲} دیگر است. <جواب> به دان که مرگ اهریمن داد و بدو می رسد. هر کسی به

دهشِ خویش رضا باید دادن. چنان که گفته آمد که وجر (= داوری، فتوی) بر مردم روا کردن بیشتر بر تن^{۱۸۲} خویش روا باید کردن و به دیدن که چند درج اهریمنی که به آن داور وزند (= گزند) به تن جانوران می رسند.

از جمله ایشان درجی است که آن را تب خوانند. آن دلیلِ مرگ است. و این تب چون وقت فرجام رسیده باشد، و آن تب به تن مردم رسد، گرمی است. و زیانکار اهریمن^{۱۸۳} که به هر جا که رسد، تباه کند. گرمی از حد بیرون که به تن رسد، تب کند، که مردم بیمار شوند.

درجی دیگر است، او را (؟ غش)^{۱۸۴} دیو خوانند. چون باد است^{۱۸۵} که مردم را بیهوش سازد^{۱۸۶}

درج بوشاسف که پیش از این گفته آمد، به چهار گونه به تن مردم رسد. و آن زمان بود که کالبد تباه کند. و چون مرگ به مردم خواهد رسیدن، بوشاسپ دیو چون بیفزاید، یعنی افسرده شود.

باد بتر که همکار بوشاسف است، سوراخها و رگها که اندر تن است چنان به گیرد^{۱۸۷} که تن را درد دشوار رسد که می پندارد که همه اندام او را به کارد^{۱۸۸} می برند^{۱۸۹}

چون این درجان، که یاد کردیم، به تن رسند، بوی^{۱۹۰} ترسد، و چنان ترسد^{۱۹۱} که گوسپند از گرگ ترسد. اندر آن وقت بوی از تن بیرون آید، و باد بتر به تن آید، و زهره را به گیرد، و راه آمد و شد باد^{۱۹۲} به تن در نه ماند که زندگی از او است. و آتش خون را نه تواند گداختن. جان ناچار بیرون آید، و آن چند مینوی که با بوی اند، چون

کنشن و بینشن و اشونشن و دیگران که اندر تن اند، باد بتر گیان (= جان) «و» باد به ستانند، و از تن بیرون کنند. و باد به نگاه دار جان است، و آن جان به ستانند و به برد. و تن افتاده و مرده شود. پس بوی و هوش به آن آزر می و دوستی که با تن داشته اند، سه شبانروز بر بالین تن ایستاد کنند به امید آن که مگر آتش خون را به گدازد، و باد راه آمدش اندر تن یابد، و بوی اندر تن تواند شدن. چون سه شبانروز بر آید، این مینوان که اندر تن هریکی نامی نهاده اند، چنان که یاد کردیم، همه یکی شوند و بدان جهان شوند. اگر به راه ایزد تعالی رفته باشند، به بهشت رسند. و اگر گناه بیشتر کرده باشند، به دوزخ رسند. روان را که به تازی "نفس" خوانند، تفسیرِ روان آن است که می آید و می شود. در گاه اول که بچه به زاید، از مینوان بر آن کالبد [آید] و به وقت مردن باز آن جهان شود. و چون رستاخیز شود، ایزد تعالی رحمت کند و رست^{۱۹۳} بر انگیزد و دیگر باره باز تن آید. به سوی آن روان می خوانند که مادام روان است.

۲۵. و آن چه به سوی مرگ و دیگر چیزها پرسیدی چون از مردم. «جواب.» به دان که باد بتر به تن همه چیزی می رسد. اگر به دار و درخت باز رسد، باد به از او بیرون آید. هر چند که کوه سخت است، پاره پاره بیفتد. آن که "بوم لرزه" خوانیم، از آن است که در زمین و کوه و دار و درخت، چنان که اندر تن مردم خون افسرده شود و راه بسته شود تا به میرد، و پتیاره ای است که راه باد در زمین بسته کند^{۱۹۴} و باد راه آمد و شد نه یابد. چون زور کند، بیرون آید. اندر

آن زمان زمین و کوه به لرزد. و جمله چیزها که باد از او بیرون آید، تباه شود.

چون تن مرده شود، باد با باد شود، و آب با آب شود، و آتش به آتش شود، و خاک به خاک شود. و چون به وقت رستاخیز رسد^{۱۵}، ایزد تعالی طبع اربعه^{۱۶} یعنی چهارگونه از ملوکات باز ستاند. یعنی آب از آب، و باد از باد، و آتش از آتش، و خاک از خاک. و به قادری و توانائی خویش رستاخیز کند. و آن روان که از آن تن رفته بود، باز آن فرستد، و بعد از آن جهان بی مرگ و رنج و غم و پیری شود. در کتاب شرح در این باب داده اند.

۲۶. فصل. آن چه پرسیدی که مردم را به بهشت و دوزخ چون برند، و بر چه حجت است که از آسانی و راحت و رنج و عذاب بود. چرا اندر گیتی گناه تن کرده است، و در مینو پاده فراه به روان می رسد. اگر چنین است، نه میانجی دار است، که گناه یکی کند^{۱۷} و عقوبت به یکی دیگر دهند. و ایشان که نه گناه کرده اند و نه کرفه، یعنی ثواب، به بهشت رسند یا به دوزخ.

جواب. به دان که روان بر تن پادشاه است. همچنان که مرد بر پشت اسب نشسته است. و تن به فرمان روان کار کند. اگر در جهان راه راست گیرد، و طلب رضای ایزد تعالی کند، اشو (= صدیق) باشد، یعنی بهشتی. و اگر این درجان <و> فریفتاران که یاد کردیم، او را به فریبانند، و از راه ایزد تعالی دست باز دارند، دروند است، یعنی دوزخی.

و گفته است که هر تنی که از مادر به زاید، او را استویاد (*astōvihād*) که به تازی "ملک الموت" خوانند، به مثل بندگی در گردن او افگند^{۱۸} اگر تن در این جهان مزد کرده و از گناه پهریخته باشد، آن بند از گردن او برخیزد و به بهشت رسد. والا که گناه کرده بود، مانند^{۱۹} فسادکاری که در جهان بود، چون به میرد، هم چنان آن بند که^{۲۰} در گردن دارد به دوزخ برنندش. و^{۲۱} بهشت و دوزخ به کردار نیک^{۲۲} و بد به مردم نمایند و آسانی بهشت به روان رسد و دوزخ هم.

دیگر. به دان که مهار کالبد به^{۲۳} دست روان است، چنان که خواهد کند. دلیل بود بدان که اگر بههدینی اندیشه کند که می باید رفت به فسادکاری و دزدی و کارها که منسوب بدی بود، یعنی کارهای شیطانی و کارهای بد که همه کس را از آن رنج رسد و کردار این کارها که گفته آمد به کند، پس فرمان آن دیوان برده باشد که در تن است. الا اندیشه کند که نه می باید^{۲۴} شدن، و بیدینان را به راه راست خوانم، و آن چه اصل دین حق است، به جای آورم، چون منشی و گوشنی و کنشنی؛ هیچ بدی به هیچ دینی نه رسانم، و آبادانی جهان کنم؛ و گوسپند سرده را حرمت به جای آورم با آب و علف، و همچنین دیگر چیزها، و کار نیکو کنم.

پس به دان که تن به فرمان روان کار می کند^{۲۵} و تن از نیکی و بدی دور است. او را^{۲۶} هیچ پاده فراه نیست. فاما روان که اندر تن است، به فرمان بوی و هوش و فروهر و پیغمبر کار می باید کرد، نه به فرمان دیوان که مردم را از راه برند، این است که یاد کنیم، پیش از

این گفته آمد: آز و نیاز و ورن یعنی شهوت و کین و حسد و بهتان و رشک و امثال. باقی دیگر چون کتاب به خوانند، دیوان و فرشتگان به یکدیگر معلوم شود.

۲۷. فصل. آن چه پرسیدی که درج در تن مردم است، چون مردم به میرند، درج کجا شود، که مردم همی زاینند و می میرند، و اگر تن به میرد و درج به ماند، پس درج بسیار شود و مردم اندک. و چون رستاخیز آید، درج بسیار شود و جهان درج داشته باشد. اگر گویند که درج با تن همی میرد، نه شاید بودن. چرا زیرا که هر آن چیز که می میرد، تنومند است و به توان دیدن. اگر چنین بودی، بایستی که چون مردم به مردی دیو درج هم مرده دیدار بودی، احوال چنین است.

جواب. پیش از این گفته آمد در باب آفرینش مردم^{۲۶} که چون از مردم بیرون آیند، و در تن ما درج به تن مردم رسد. دیگر باره باز گویم تا روشنتر شود. و چون از مادر جدا شوند، درج تنومند با او به زاید. و درجان آیند^{۲۸} و دژمی کنند. و مهر درج^{۲۹} (= پیمان شکنی) و دروغزنی و بدگویی و خشم و رشک و وارونی و گمان کردار به کار ایزد تعالی و زینهار خواری بسیاری و بیمر بتری، تا روز رستاخیز زمانها و ایام به کالبد و تن مردم جهان می رسند به اندک و بسیار. چون زمانه و ایام همی گذرد و از مینو به کردار نیک از مردم پیدا شود، نیکی افزون همی گیرد تا این بدیها که یاد کرده آمد، آن درجان نقصان می شود. و اینان که دهش ایزد تعالی اند، از بهر آن که دهش ایزد اند، و جوهر نیکی افزون است، به جوهر خویش همی شود، و افزون

همی گیرد. و دیو و درج که ایشان را جوهر نیست و کاهش بدی است بدان^{۳۱} کاهش که هست جوهر ایشان می کاهد و نیست شود. و دهشن ایزد تعالی دایم بر افزون است. و چون اصل جوهر است، و عرض^{۳۳} ابلیس همی کاهد تا نیست گردد. و چون رستاخیز باشد، درج بر این جمله که گفته آمد، افزار یعنی سلاح جمله به کاهش نیست شود. و اهریمن بی قوت گردد و بی دست افزار. یعنی سستی یکی جوهر اهریمن است، بدو رسد که از او بیامده است. و چون درج بدی که از جهان کاسته شود، دام ایزد تعالی پاک و اویزه و بی پتیاره شوند. پس ایزد پاک توانا و توان کردار نیکی دهشن بر دهشن خویش رحمت کند و رستاخیز، تن پسین به توانائی خویش کند.

۲۸. فصل. آن چه در باب آبستان پرسیدی که آن که هشت ماهه به زاید و به میرد، و آن چه نه ماهه تمام از شکم بیرون آید، از مینوان بر این جهان آیند، چون آیند. و اندر شکم مادر نخست چه چیز بود، و بعد از آن چون تمام شود. و کی زمان تنومند شود. و کی آن تخم به گوشت شود، و استخوان پدید آید تا به زاید. به هر وقت که افزونی بدو رسد، و آن کی بود. از بهر آن که نخست تخم است، و چون نه ماه بر آید، بچه پدید آید. احوال این چون است.

جواب. به دان که ایزد تعالی هر چیز که بیافرید، تا رستاخیز خواهد بودن، همه به یکبار بیافرید. و زمان تا زمان به جهان فانی همی رساند. و تا در آن جهان اند، ایشان را روان <و> فره وهر می خوانند، و چون بر این جهان آیند، به زیر همه کواکب آیند.

چون ماه اول که کودک در شکم مادر خواهد افتادن، آن تخم از پشت پدر بر رحم مادر رسد. ماه اول دورِ کیوان است، به سوی آن که فلک کیوان بالاتر است. به دورِ کیوان تخم از پشت پدر در^{۲۴} رحم مادر رسد و به چشمه زادگاه افتد، چنان چه یاد کرده آمده است. به سبب آن را که کیوان کوکب سرد و خشک، و ماه اول دورِ او است، آن تخم تا ماهی تمام بر آید، همچنان ایستاده بود. زیرا که هر چه سرد و خشک است، نه روید.

ماه دوم دورِ مشتری است که جوهرِ او گرم و تر است، و با گرمی و تری جوهرِ ایزد تعالی است، بر آن تخم رسد و به گرداند و اندر چشمه به خون کند، و ماه دوم تمام شود.

ماه سیوم دورِ مریخ است. جوهرِ او گرم و خشک است و آن خون سخت کند و استخوان از گرمی و خشکی پدید آید.

ماه چهارم دورِ آفتاب است. جوهرِ او بادی و آتشی است که باد جان است و جان با تخم و گوشت رسد و حرکت <و> جنبیدن پدید آید و باد که جان را نیرو پدید آید.

چون دورِ پنجم دور به زهره رسد، اندامها و باقی جایگاهها پدید آید.

چون ماه ششم دورِ عطارد در آید، جوهرِ عطارد چیز دانستن است، کودک را دانش دهد.

چون ماه هفتم در آید، دورِ ماه است که پروردگارِ خلق و دهشنِ ایزد تعالی است. کودک را به همه چیزی تمام گرداند و هر کودک به زاید، زنده بود و به ماند.

چون دورِ ماه هشتم باز در آید، دگر باره دورِ کیوان است که جوهر سرد و خشک است. اگر کودک به زاید، به میرد. به سببِ آن که سردی و خشکی جوهرِ مرگ است^{۲۵}

چون ماه نهم باز در آید، دگر باره دور به مشتری رسد که جوهر گرم و تر است، و زندگانیِ مردم از گرمی و تری است. کودک چون به زاید، امید زندگانی بود به قدرت ایزد تعالی.

۲۹. موبدان موبد دادارِ داددخت این مسئله ها را به وجه خویش چنان که از دینِ خدای تعالی بود، یاد کرد، چنان که آموخته بود و خوانده بود. و چون جواب به تمامی باز داد، گفت: گزاردم این مسئله ها از خرد خویش، و دینِ به، و قرآن ایزد تعالی که به زبان پارسی^{۲۶} اوستا و زند خوانند، که به آوازِ ایزدی به پیغمبر زراتشت سفیتمان رسید، و از حضرت زراتشت به گشتاسپ شاه رسید که پادشاه ایران شهر بود، و از گشتاسپ شاه ایران به مردمِ ایران شهر رسید. شاهنشاه گشتاسپ حجت و معجزات که از زراتشت پیدا کرد که در مولود زراتشت پیدا است، به فرمان سبحانه تعالی به پذیرفت و در جهان آشکارا کرد. اگر در این جواب که دادیم^{۲۷}، گفتیم، چیزی هست که شما روشن نه شده، به گوید تا من روشن^{۲۸} گردانم. که این دینِ به اویزه، مازدیسنان چون آیین روشن است، که هر چه در مقابله او به نهند، همچنان آیین به توان دیدن. پس در این دینِ به همچنان / نه / می توان دیدن / و / آن چیزهایی که شما به تجربت می آورید، و باقی اسکندرِ رومی از ور^{۲۹} استخرِ فارس بر گرفت و به^{۳۰} زبان یونانی

کردش^{۲۱۱}، شما بر آن تجربه آزمایش کردید. پس ما را آن آزمایش به کار نیست به سوی آن که قول ایزد تعالی است.

۳۰. پس چون این مسئله ها / چون / گزارده شد، و جواب گفته آمد، رومیان قبول نمودند، نیکو پسند کردند و آفرین گفتند. پس دادار داددخت گفت که: من یک مسئله از شما به پرسم، جواب باز دهید. رومیان گفتند: گوی تا جواب باز دهیم^{۲۱۲}

پس موبدان موبد گفت: ابلیس که ما <او> را اهریمن خوانیم [آیا] هست، و چیزی تواند کرد یا نه؟ اگر گوئید^{۲۱۳} هست و چیزی تواند کردن^{۲۱۴}، بسیار چیزها که به چشم پیدا است و دیدار از آن کمتر و خوارتر.

مسئله خواهیم پرسیدن، مرا به گوئید که: بد اندر جهان هست یا نیست؟ اگر گوئید <هست>، چون از تقدیر کار تواند کرد، پس ایزد تعالی حاکم نه بود. به قول که کار می کند^{۲۱۵}؟ اگر گوئید که <ایزد> خواست تا مردم را بیازماید، این حال نه راست است، که اهریمن است. ازیرا که نشان نادانی بر ایزد تعالی افتاده بود. بر آن سبب که می گوئید که، ایزد تعالی دانا و پیشبین است. و پس هر که او / را / دانا و پیشبین بود، او را آزمایش حاجت نه بود. اگر آزمایش کنند، از سر نادانی کنند، و گویند^{۲۱۶} تا خود چون شود. پس اگر چنین است که می آزمایند، نشان نادانی بر ایزد تعالی افتاده بود. این محال است. که هر که چنین گوید، نه عاقل بود، و آن که نادان تمام بود <که> ایزد تعالی را نادان دانسته بود.

مسئله، دویم آن که: قومی دیگر می گویند که، ایزد تعالی پاک و منزّه^{۲۱۷} است. و همان کس که می گوید که، ایزد تعالی ابلیس را بیافرید، و ابلیس را به فرستاد تا مردم را از راه می برد و گمراه می کند و از طاعت ایزد تعالی دور می افکند. و اگر ابلیس مردم را از راه می برد، ابلیس را که از راه می برد؟ اگر ایزد تعالی <ابلیس را> از راه می برد، پس ظالم و ستمکار است، نادان است. و اگر ابلیس به ذات خویش می کند، پس بیرون از خدای کسی هست که در میان دام ایزد تعالی است که با سخن آمده است به سوی آن که ما می گوئیم که: نیستی و زشتی و بدی از اهریمن است، و نیکی و افزونی و راستی و مهر و شفقت از ایزد تعالی است. پس چون چنین باشد که اهریمن هست، پس حاجت از او برخاست.

۳۱. جواب. دیگر باره دانایان رومی گفتند که: شما را جواب دادن چون گرد آیند، نه ما و دگر مذهبها با شما سخن توانیم گفتن^{۲۱۸} و چیزی نیست که شما آن را جواب نه دهید. و این دین و اوستا و زند شما^{۲۱۹} چون آب هر مسئله را جواب در دست نهاده دارید، و این کتاب^{۲۲۰} شما قول ایزد تعالی است، و مردم به دانش به هم آورده اید^{۲۲۱} شما عظیم مردمان نیک^{۲۲۲} و راست کیش بوده اید. چنین کتابی^{۲۲۳} بی توفیق ایزد تعالی نه تواند بودن. این دین و مذهب راست است^{۲۲۴} و پسند ایزد تعالی است، و پسند^{۲۲۵} دانایان است، و نیکوی است^{۲۲۶} علمی^{۲۲۷} که در کتاب شما بیان است، در کتابهای دیگر نیست. و دیگر که دفترهای بزشکی شما را مراد است که ما را^{۲۲۸} به دانیم،

روشنتر از این نقل کنید تا به دانیم.

۳۲. پس شهنشاه شاپور ایشان را به فرمود تا نقل کردن کتابهای پزشکی مشغول شدند. و کتابها که اسکندر رومی از دز استخر فارس یافته بود به^{۳۴} زبان یونانی کرده برابر کردند. این که موبدان موبد دادار داددخت ساخته^{۳۷} بود، نیکوتر و روشنتر بود. پس رومیان عجب به ماندند و گفتند که: این کتابها که اسکندر نقل کرده است، نیکو و درست نیست. از آن شما روشنتر است. و ما^{۳۸} را بسیار چیزها روشن شد.

آفرین خدای بر شاهنشاه باد و بردانایان ایران شهر!

رومیان به رفتند. شاهنشاه شاپور، خدایش بیامرزاد، به فرمود تا دهان موبدان موبد دادار داددخت را پر^{۳۹} کردند، و بسیار اسپ و جامهای نیکو و ولایت بسیار بدو داد^{۴۰}، و نوازش نمود، و بردانایان او را ارشد دانسته، دستوری ایران شهر بدو داد.

اکنون مقصود آن است که دانش در ایران شهر ختم است که دین بهی اول در ایران شهر آمده است. و مکان گیان در ایران شهر است. و وصف نیکی ایران در کتابهای سماوی حق تعالی بیان فرموده است.

۱. نک. ر. اش، آموزگ گیهانیک مغان، ۱۳۶۴ ی، ۱۱۵.

۲. آنکتیل دوپرون، ۱۷۷۱، ۱، ۱: سی و سه:

"Eulma Eslam, Conférence Théologique qui prend la Religion des Parses par les fondemens, remonte à des principes inconnus au Peuple,

peu compris par le commun des Prêtres, niés ou cachés par ceux qui sont plus instruits. On ignore l'Auteur de ce Traité, & le tems auquel il a été composé".

نیز نک. ۲: ۳۳۹.

۳. نک. آموزگ گیهانیک مغان، ۱۱۶.

۴. نک. زینر، ۱۹۵۵، ۴۰۹.

۵. نک. آموزگ گیهانیک مغان، ۱۶۰-۱۵۹.

۶. نک. München, Staatsbibliothek: Z2, 176^v-188^v.

۷. شهردان گوید که: «دانشمندان اخیر به احتمال قوی در حدود قرن سوم و چهارم هجری می زیسته اند». (۳۲۰)

۸. پونش گوید که مانی نیز همراه شاپور بود (۱۹۸۳، ۲۱-۲۰). ابر پیوند

پلوتینوس و مانی نک. پرزیلوسکی، ۱۹۳۳.

۹. نک. پوستی، ۷۶-۷۵.

۱. بدین نام ابر مهرهای ساسانی بر خوریم (d't'wr). نک. یموچی، ۱۹۹۳،

۱۵: گبزلی، ۱۹۹۵، ۱۴۴.

۱۱. نک. ر. اش، آذرباد مهرسپندان، ۶۵.

۱۲. نک. نامه تنسر، ۱۲.

۱۳. نک. گریگناسکی، ۱۹۶۷، ۵۴.

۱۴. نک. آذرباد مهرسپندان، ۲۱۲.

۱۵. نک. دینکرد، م ۱۶۵:

aziš andar āōrōnīh pēšag, cōn ravān·bizeškīh; aziš <andar> vāstryōšīh pēšag, cōn tan·bizeškīh.

۱۶. نک. ر. اش، آموزه پزشکی مغان، ۱: ۱۶.

۱۷. نک. دینکرد، م ۷۰۵:

abar dāštan ī margarzān ka ped bizeškīh andar abāyed ka pēšemāl jud-dādestān baved cē, andar ham dar.

۱۸. نک. زاخاو، ۱۸۷۰.

۱۹. نک. یوستی، ۱۸۹۵، ۷۵.

۲۰. نک. وست، ۱۸۸۵:

"Av. Astô-vîdhôtu, 'the bone-dislocator', or demon of death who binds the parting soul (see Vend. V, 25, 31); in later writings, such as the Book of Dâdâr bin Dâd-dukht, he is said to throw a noose over the neck of the soul to drag it to hell, but if its good works have exceeded its sins, it throws off the noose and goes to heaven".

۲۱. نک. دارمستر، ۱۸۸۷، ۲۰۴. دارمستر اندر گردانشش به فرانسه دیگر

این سخن نیاورد. نک. زند-اوستا، ۲: ۲۵۹.

۲۲. نک. ویدیوداد، ۱: ۱۹.

۲۳. اگر از یک و دو یادآوری به گذریم. مانند شهردان، ۳۲۰.

۲۴. نک. فهرست ریو، ۱۸۷۹، ۵۳.

۲۵. نک. چرتی، ۱۹۹۶، ۴۴۷:

"Bh₁₉. Miscellaneous Persian text on the tenets of the Zoroastrian faith". Again: "Due to the very bad condition of this codex it has not been possible to pursue a more detailed analysis of its contents".

۲۶. نک. بارتلمه، ۱۹۱۵، ابر دستنوشته م ۵۲ (هاوگ ۷)، ۱۶.

۲۷. کی این پچین کرده است، به دلخواه اندرش دست برده، و هر جای که

خواسته زده است.

۲۸. آغاز م: بنام ایزد. بنام ایزد دادکر کتاب دادار بن داددخت علیه الرحمه و

خدایش پیامرزا و پرسش و پاسخ از

۲۹. بک: این یک دفترست

۳۰. م: و در

۳۱. بک، ر: خروهمند

۳۲. م: جلیل ابومعصر بن جهشیار: شهردان: استاد جلیل بن جمشید

۳۳. ر: ازین کتاب

۳۴. ف: ... دین دبیری: ر: از زبان پهلوی

۳۵. ر: هر که او را رغبت کند خوش

۳۶. ف: بن ادر خراد

۳۷. ر: گفتار ایشان

۳۸. م: گردانیدن: ر: گردانید

۳۹. ر: اما بعد بدانکه در

۴۰. ر: به پیش ابوالینوش: بک: ابوالینوش

۴۱. م: قیصر پادشاه

۴۲. ر: که

۴۳. م: حکیمی

۴۴. ف: شقلاطیس: بک: شقلاطیس

۴۵. ر: که بر زبان یونانی

۴۶. م: بفرستاد

۴۷. م: چند پزشکی استاد: ر: با چند استادان پزشکی

۴۸. بک: قران

۴۹. م: قول و قران

۵۰. م. بمعجزات

۵۱. ر: دانستی

۵۲. ف: از شما بپرسید

۵۳. م: اعضا و عضو

۵۴. ر: او را چه رنج هست

۵۵. م: بآن

۵۶. ر: بزه

۵۷. م: ازو دفترها: ر: از دفترهای قران مذهب ما که اسکندر ...

۵۸. م: کرد و بیاموخت

۵۹. م: میگفتند

۶۰. م: اگر از قرآن و دین شما است

۶۱. م: جواب ما

۶۲. ر: قرآن

۶۳. ر: این حکیمان

۶۴. م: برونیوش

۶۵. م: و مسئله پرسیدند که: ر: آغاز مسئله پرسیدن کردند

۶۶. م: آئین؛ بک: آهین

۶۷. م: یکی

۶۸. م: گوشوسریدخرد

۶۹. ر: نباید خوردن

۷۰. م: آئین

۷۱. ف: چیست

۷۲. م: دیدی

۷۳. ف: رفت

۷۴. م: عرض؛ ف: غرض

۷۵. سفنتمان

۷۶. ر

۷۷. م: بدان که باد بر کوه و زمین باشد زلزله است و چون باد بر کوه یا بر

زمین مختصر شود و بسته منفذ نیابد آن نفه اختصاص افتد؛ ف: ... باد بر کوه یا

بر زمین گذر افتد و از راه بیرون آمدن نیابد بلرزد و باشد که زیر و زیر شود

۷۸. بک: که در تن است؛ م: که در تن مردم بسته است

۷۹. م: و حیوان و نباتی که در زمین است

۸۰. م، ف: آتش در تن مردم دیدار است؛ ر: آتش است که در تن مردم است

۸۱. م: با

۸۲. ف: و

۸۳. شابد این جای سخنی افتاده باشد.

۸۴. م: مانند این چیز در آتش کنند

۸۵. م: چندانکه هیزم که می باید که برنهی میخورد

۸۶. م: چیزی یا زخمی

۸۷. ف: دارند

۸۸. م: آسن خرد و گوشوسرودخرد

۸۹. م: دنیای

۹۰. م: میدهند

۹۱. ف: میدهند

۹۲. م: ... و متفکره خوانند؛ بک: که بتازی قوت مزه و متفکره نیز خوانند

۹۳. ف: نگاه

۹۴. ف: هر کسی

۹۵. م: و

۹۶. م: بر

۹۷. م: شوند یا ازین جدا شوند

۹۸. م: و ماده را هوش و روان و فروهر در مغز سر است.

۹۹. م: بر

۱. م: آتش است که

۱. ۱. ف، م: و باد (که) بذکر و خایه اندر است

۱۰۲. بک: جایگاه در سر باشد

۱۰۳. م: مسقط الماوا

۱۰۴. م: بزوری
 ۱۰۵. ف: پدیدار
 ۱۰۶. م: در خایه اند؛ ف: در خایه باشند
 ۱۰۷. ف: آنست
 ۱۰۸. م: باشد
 ۱۰۹. ف، م: بدانکه آنچه که
 ۱۱. م: به
 ۱۱۱. م: فصل
 ۱۱۲. ف، م: مثال
 ۱۱۳. م. باد و بوی
 ۱۱۴. م: ازان از درخت؛ ف: ازان آزاد درخت
 ۱۱۵. ف، م: کرمی (و) زنده
 ۱۱۶. م: انبوشش
 ۱۱۷. ف. پدیدار
 ۱۱۸. م: و در گفتن
 ۱۱۹. م: فصل بدانکه؛ ف: جواب بدانکه
 ۱۲۰. ف، م: و دیدن
 ۱۲۱. م: گفته اند بجلت/بجمیمت
 ۱۲۲. م: حسن اطرابین
 ۱۲۳. م: رسد و بود
 ۱۲۴. ف: و
 ۱۲۵. م: اندر
 ۱۲۶. م: می کردند
 ۱۲۷. ف: توانند

۱۲۸. م: شود
 ۱۲۹. م: هوش
 ۱۳۰. ف: و باد یا روان؛ م: و باروان
 ۱۳۱. م: می نمایند
 ۱۳۲. ف، م: هم
 ۱۳۳. م: چندانی
 ۱۳۴. ف: و پتیاره
 ۱۳۵. ف: به تن خود به مردم رسد آنست که مردم را تباه کند
 ۱۳۶. نای وتر
 ۱۳۷. م: آئین خرد
 ۱۳۸. م: نیست هوش
 ۱۳۹. ف: دانستن
 ۱۴۰. م: با
 ۱۴۱. ف: از تن هر دو بمیروند
 ۱۴۲. م: و بسوی
 ۱۴۳. م: از
 ۱۴۴. ف: دبد
 ۱۴۵. هم
 ۱۴۶. م: دبوی
 ۱۴۷. م: فصل
 ۱۴۸. م: یزدانی
 ۱۴۹. بهتر و بتر
 ۱۵۰. م: و بتر
 ۱۵۱. م: تغیر

۱۵۲. ف: م: چشم و سر
 ۱۵۳. م: افزاید: یعنی ابراهیم خلیل علیه السلام
 ۱۵۴. ف: ابشانند یا
 ۱۵۵. م: توانند کردن که ندانند که در
 ۱۵۶. م: گفته اند
 ۱۵۷. م: دیگر بدانکه دیگر
 ۱۵۸. م: جد
 ۱۵۹. م: با
 ۱۶۰. م: که بوی
 ۱۶۱. و خرد
 ۱۶۲. ف: و آن خرد آبشنی اهریمن ملعون چون
 ۱۶۳. م: آسنة: ف: آبشنی
 ۱۶۴. م: دور
 ۱۶۵. آبشنی
 ۱۶۶. ف: آنست
 ۱۶۷. م: به
 ۱۶۸. ف: در تن
 ۱۶۹. م: چکونه بود
 ۱۷۰. ف: چنان چه
 ۱۷۱. م: بوده اند خواری و آسانی گیتی و اندوه و گناه و مزد و کردار ایشان است.
 ۱۷۲. م: رسند
 ۱۷۳. ف: بدو
 ۱۷۴. سوختن بیماری

۱۷۵. م: تابد
 ۱۷۶. م: پزشک
 ۱۷۷. م: در دین
 ۱۷۸. م: درد
 ۱۷۹. م: بیمار
 ۱۸۰. م: باعوانان
 ۱۸۱. ف: آن مردم باگونه
 ۱۸۲. ب: و بترین خویش
 ۱۸۳. م: اهریمنی
 ۱۸۴. م: بحدی: ف: بحدخ: بک: بحدج. نک. فارسی "باد هرزه"
 ۱۸۵. بک: بادیت
 ۱۸۶. ف: م: و به بدن دیوانند و باد بیکاه بیش که جانوران بیهوش کند
 ۱۸۷. ب: م: بکسترد و به پیمانند
 ۱۸۸. م: بکار
 ۱۸۹. ف: می زنند
 ۱۹۰. م: و بوی
 ۱۹۱. م: فرسند
 ۱۹۲. م: و باد
 ۱۹۳. م: درست
 ۱۹۴. م: کنند
 ۱۹۵. ف: برسد
 ۱۹۶. ف: اربع
 ۱۹۷. م: کنند
 ۱۹۸. م: افکنند

۱۹۹. م: ماننده
 ۲۰۰. ف: بآن که
 ۲۰۱. م: بدانکه
 ۲۰۲. ف: نکو
 ۲۰۳. ف: در
 ۲۰۴. م: بمی باید
 ۲۰۵. م: میکنند: ف: بکنند
 ۲۰۶. م: و ازو
 ۲۰۷. ف: آدم
 ۲۰۸. ف، م: آید
 ۲۰۹. م: مهر و دروج
 ۲۱۰. م: بیدان
 ۲۱۱. غرض
 ۲۱۲. م: بر
 ۲۱۳. م: است و خانه هشتم عالم است
 ۲۱۴. م: پارس
 ۲۱۵. م: داریم
 ۲۱۶. ف: روشنتر
 ۲۱۷. ف: دژ
 ۲۱۸. م: با
 ۲۱۹. ف: کرد
 ۲۲۰. م: بکوی تا جواب باز دهم
 ۲۲۱. م: کوینند
 ۲۲۲. م: کرد من

۲۲۳. م: میکنند
 ۲۲۴. م: کوئید
 ۲۲۵. م: بی مضرت
 ۲۲۶. م: با شمایان سخن توانم گفتن
 ۲۲۷. م: قران شمایان
 ۲۲۸. م: قران
 ۲۲۹. م: بهم آورده اند: ف: با هم آورده اید
 ۲۳۰. ف: بزرگ و زیرک
 ۲۳۱. م: کتابی که
 ۲۳۲. ف: این راه شما پسندیده است
 ۲۳۳. ف: پسندیده
 ۲۳۴. علومهای
 ۲۳۵. م: مایان
 ۲۳۶. م: آنرا به
 ۲۳۷. م: آموخته
 ۲۳۸. م: درست ما
 ۲۳۹. ف: پراز در
 ۲۴۰. م: جامهای فاخر بدو بخشید

روان، اخو و جان همین گوید که: «چون جان از تن به رود، ایشان هر چهار دیگر ... با او به روند؛ و بی جان در تن نه توانند بودن. و چون بیرون آمدند، جان با باد آمیخته شود، و اخو با مینوان^۱ روانه بهشت شود ... و روان و بوی و فروهر هر سه با هم بیامیزند و ... شمار بر ایشان است. ... جان چون بادی و بخاری است لطیف که از دل خیزد. و چون جملت از تن بیرون آیند، جان با باد گومیخته، و تن با خاک گومیخته شود»^۲

پس جان ابزاری است که از گیتی خیزد، همگوه^۳ باد چهار است، و به باد چهار باز گردد. نام "جان" با این که از ایرانی کهن **vyāna* آید^۴ (اوستائی *vyāna* 'زندگی، باد زندگی'؛ سنسکریت *vyāna* 'دم، نفس؛ باد پراکنده'؛ پارسیگ *gyān*)، با این همه آن به جای اوستائی *uštāna* نشیند. آستان و استخوان (اوستائی *ast*)، همچون جان و تن، به هم بسته اند^۵ هستی گیتی تنومند و مادی است (*astvā* 'استمند')، و بهری زنده و جانی (*uštānavā* 'استانمند')^۶ هستی تنومند زنده را اوستا *uštāna*-*astvānt* شناساند^۷ و یا *uštānavānt*؛ و آن تنومند بیجان را *uzuštana*.^۸ پذیره این هستی استمند، هستی منشی (*manahī ahūm*) است^۹ زردشت گوید که:

ahvā astvatasca hyatcā managhō āyaptā.

آیفتهای هر دو هستی، آن استمند، و آن منشی.

جایی که گشتاسپ یشت از "این هستی" و "هستی منشی" گوید^{۱۰}، فرهنگ اوئیم "تن" و "روان" نهد^{۱۱} مرگ جدائی تن از جان (/ آستان) و بوی (و روان) است.

بادِ جانی

"راسته" با یکی گرفتن باد و زندگی از یک اندیشه هند-ایرانی آغازد. اندر آموزش هند-ایرانی، زندگی به باد (*vāta* و یا *vāyu*) بسته است؛ ایدون "راسته" گوید که: «جان و باد هر دو یکی اند». اگر هر یک از ابزارهای مینوئی (و یا بادی) چون بینش و شنوش و انبوش و چشش و پرماسش از جای (و یا ابزار گیتی) خویش، ای چشم و گوش و بینی و دهن و دست به رود، تن ناتوان گردد، چه نه تواند دیدن، و یا شنیدن، و دیگر. پس اگر باد جانی به رود، تن بیجان گردد و به میرد. "راسته" این برای هر جانور و دار و درخت نیز راست داند که: «چون بادش از تن جدا شود، همه مرده و خشک ... شوند. از این ... درست است که باد و جان یکی است». مینوان راباننده تن، چون روان و بوی و فروهر همه ابزاران جان اند. و چون جان از تن به شود، این مینوان با روان گومیزند^{۱۲}؛ و جان با باد چهار گومیزد. دوم "سد در" (در ۹۸) هنگام گویش ابر بوی، فروهر،

ویدوداد گوید که^{۱۲}:

*nōiṭ astasca nōiṭ uštānəmca nōiṭ baodasca
vī.urvisyāt.*

مبادا که تن (استخوان) و اشتان و بوی [من] جدا گردند.

اندر این جدائی تن و جان به چهر باز گردند؛ و بوی و روان آزاد گردند. روان از استمندی به در آید، و تن از اشتانمندی. جان چنبیری است که مینو و گیتی، دیدنی-گرفتنی و نادیدنی-ناگرفتنی به هم پیوندد. یک هست زنده هر چه به کند، به راه او است؛ گویش و شنوش و دیگر نه جدا از او ی اند، و نه جد از او ی؛ همه باد اند.

ایدر دو گویش آوریم: یکی، از او پنیشد، ابر باد (سنسکریت *prāṇa-* (اوستائی *mainyu-* های مردم^{۱۳}

از او پنیشد^{۱۴}:

۱ « کی مهتر و نیکتر را شناسد، خود مهتر و نیکتر گردد. باد جانی (*prāṇo*) مهتر و نیکتر است.

۲. کی بهتر را شناسد، بهتر [کسان] خود گردد. گویش (زبان، *vāg*) بهتر است.

۳. کی پدشت (آرامگاه، *pratiṣṭhām*) را شناسد، اندر این جهان و آن جهان پدشت گردد. چشم پدشت است.

۴. کی انجام (*sampadam*) شناسد، کامه انجام

گردد، هم مردمی و هم یزدی. گوش انجام است.

۵. کی مان (*āyatanam*) شناسد، مان [کسان] خود گردد. منش مان است.

۶. پس این شناسه ها (*prāṇā*) بر سر نیکتر بودن با یکدیگر پیکارند [و هر یک] می گفت که: "من نیکتر ام"؛ "من نیکتر ام"

۷. آن شناسه ها پیش پدر پرجاپتی (*prajā-pati* 'دامبد') شدند و گفتند که: "ای بگ (*bhagavan*)، کی از مان نیکتر است؟" گفتشان که: "از شما او نیکتر است که چون از تن به شود، تن بیشتر آزار بیند."

۸. گویش (/ زبان) به شد؛ و چون یک سال بیرون به ماند، باز آمد و گفت که: "چگونه بی من توانستید زیستن؟" [پاسخ کردند که:] "مانند گنگان ناگوبا، که با باد جانی (*prāṇa*) دم فرو برند و ابر آورند، با چشم بینند، با گوش شنوند، با منش منند. همیدون!" گویش اندر آمد.

۹. چشم به شد؛ و چون یک سال بیرون به ماند، باز آمد و گفت که: "چگونه بی من توانستید زیستن؟" [پاسخ کردند که:] "مانند کوران نابینا، که با باد جانی دم فرو برند و ابر آورند، با گویش (/ زبان) گویند، با گوش شنوند، با منش منند.

همیدون!" چشم اندر آمد.

۱ گوش به شد؛ و چون یک سال بیرون به ماند، باز آمد و گفت که: "چگونه بی من توانستید زیستن؟" [پاسخ کردند که:] "مانند کران ناشنوا، که با باد جانی دم فرو برند و ابر آورند، با گویش گویند، با چشم بینند، با منش منند. همیدون!" گوش اندر آمد.

۱۱ منش به شد؛ و چون یک سال بیرون به ماند، باز آمد و گفت که: "چگونه بی من توانستید زیستن؟" [پاسخ کردند که:] "مانند کودکان بیخرد (amanas)، که با باد جانی دم فرو برند و ابر آورند، با گویش گویند، با چشم بینند، و با گوش شنوند. همیدون!" منش اندر آمد.

۱۲ پس همین که باد جانی داشت می شد، دیگر شناسه ها به گسستند، هم چون اسپی سرزنده که چون [تاخت] به گیرد، میخهایی را که [با بند] بدو بسته اند، از جای به کند. آن شناسه ها گردش آمدند و گفتند که: "ای یغ، به مان، تو نیکتر از مائی، به مه شو!"

۱۳ پس گفتش گویش که: "اگر من بهتر ام، آن گاه بهتر توئی" پس گفتش چشم که: "اگر من پدشتم، آن گاه پدشت توئی"

۱۴ پس گفتش گوش که: "اگر من انجام ام، آن گاه انجام توئی" پس گفتش منش که: "اگر مان من ام، آن گاه مان توئی"

۱۵ این [شناسگان دیگر] خود را گویش یا چشم یا گوش یا منش نه خوانند. ایشان خود را باد (prāna) خوانند، چه همه شان باد اند.»
از دینکرد^۱:

«ابر مینوان کارگر اندر مردم،
و کارشان

۱ اندر شاید-سامان (حدود ممکن)، از آفرینش (خلقِ مثلی) و دهش (خلقِ هیولائی)، مینوانی که اندر تنِ مردم کارگر اند، مایه و رانه (عمدتا) این چهار اند: روان، جان، فروهر و بوی.

۲. روان خدای (اوستائی ahu) ابر تن است. هم چون کدخدای ابر کده، و اسوار ابر اسپ. او رایانیدار تن است. جان، بوی و فروهر همه واخشهای (اوستائی vāxšəh سخن؛ روح) [بسته] به روان اند؛ و اندر ایشان زومند [تر] روان است.

۳. جان بادی است که از فروهر-چهر، به گونه، اشتان (دمِ زندگی)، اشتانانیده است، و تن اشتانمند نگاه دارد. هم چون درست گنارنده، کده، کدخدای؛ و کاری دارنده، اسپِ اسوار. هر گاه جان

از تن جدا گردد، تن به میرد. هم چون ستون کده که اگر شکند، کده فرو به ریزد.

۴. فروهر-چهر دارنده و پرورنده تن است. هم چون ویراینده و آبادان دارنده کده کدخدای؛ و سرپرست اسپ اسوار. هرگاه فروهر از تن جدا گردد، زور تن به شود و تن ناکار به ماند. هم چون کده که اگر ویرایش به هلد، ویران گردد.

۵. و بوی روشن دارنده [تن است]. هم چون بیناگر کده کدخدای، و اسپ اسوار. و بیناگری کدخدای اندر کده، و بینائی اسوار ابر اسپ، هم چون روشنی خورشید است اندر جهان، و [روشنی] چراغ اندر کده. هرگاه بوی از تن جدا گردد، روان اندر تن ناآگاه به ماند، و تن اندر زندگی بی-مارش (بیحس) به بود.

۶. روان، با تن-ابزاری فروهر و بوی و جان، برای خویشکاری ای آمده است، و بهانه ای [برای] سر باز زدن ازش] نه دارد. و خویشکاریش کوشش برای واییدن (غلبه بر) دروج است. هم چون اسوار، که با زین-ابزاری اسپ، برای زدن و واییدن دشمن [رود]. دشمن روان [ای، دروج]، هم چون ابزارانش که کردگان دروج اند، به تباهی دام [روند]: آز، ورن (حرص، شهوة)، خشم، کین، ننگ

و رشک، به تن آیند، با روان که رزمبید است، کوشند، به سرزنش و سرخوردگیش از رزم [بر آیند]، و با وانش (غلبه بر او)، دیگر دهشهای نیک کوششور را تباه و ناکار کنند.

۷. خدای و رزمبید روان، چون با تن-ابزاری فروهر و بوی و جان، و با یاری امشاسپندان، آهنگ کوشش با دروج [کرد]، بیدار و اروند، با تگاواری خویش، دروج را واند، و از تن بیرون کند؛ دروج از جهان بیرون، و گنامینوزده و واییده و ناتوان کند؛ و خود از دروج بوخته (نجات یافته) باشد و اهلو گردد.

۸. هنگامی که با شکستن گردونه (rah)، اوستائی (raθa) دواسپه (= تن دویای)، به دست همیمال (= دیو مرگ)، روان از تن گذرا بود، با خوبکاری و همنیروئی خویش، پیروزمندانه، به بن راه سپارد، و از فرمان خدای که به کوشش [با دروج] فرستاده بودش، افسر پیروزانش رسد، و جاودانه به گاه آسان و بس خرم نشیند.

۹. و هنگامی که، فریفته همیمال، با ازگهانی و آسانی و دش آگاهی (جهل)، بستار (تبیل) اندر کوشش، دورآهنگ از امشاسپندان، و پیش آهنگ به دروج باشد، دروند به گسردد، و دروج ابر او ابرویز

باشد، و اندر دروغزنی تنها و یکتا به بالد، و دستگیر، به جای دروج، به کشندش، و تا فرسگردد گروگان و زندانی باشد.

۱. پیدائی دین به (= گویش از اوستا):
"دخشه (علامت) نیک مرد: اهلائی [فروهرش]،
و خسروی گیتی است: دخشه انا مرد: دروندی، و
بدنامی گیتی. [هریک] به سزا.»

این در دینکرد سوم با گویش دیگری از اوپنیشد توان سنجیدن^{۱۴}
هر دو آزند (تمثیل) اسپ و اسوار و گردونه آورند:

«۳. آتمن (*ātman*، نفس) را خداوند گردونه
دان، و کرب (/ کالبد) را گردونه؛ آگاهی
(*buddhi*) را گردونه بردان، و منش (*manas*) را
افسار!

۴. شهشا (*indryāṇi*، حواس) را اسپ دان، و
سهشزار (*gocara*، شی محسوس) را گذر. دانایان
گویند که: خوش آن آتمن است که با سهشزار و منش
جفت گردد.

۵. کی بیدانش بود، منشش نه همی سامانمند
است، و شهشاهش نه یکانه، هم چون اسپان بد برای
گردونه بر.

۶. کی دانشمند بود، منشش همی سامانمند است،
و شهشاهش یکانه، همچون اسپان خوب برای

گردونه بر.

۷. کی بیدانش بود، منشش بیسامان است و همی
آلوده، بدان پایه [ء ابرین] نه رسد، و به زندگی
گیتی (*samsāra*) اباژ گردد.

۸. کی دانشمند بود، منشش سامانمند است و
همی پاک، بدان پایه رسد که دیگر باز نه زاید.

۹. مردی گردونه بر همانا، کی داند، و افسار
منشش [تواند بستن]، به پایان راه رسد، به
بالا ترین پایه ویشنو (*viṣṇu*) سه پایه آتش و آتشک
و خور).

۱۰. پس شهشا، خیران (*arthā* اشیاء) اند؛ و
پس خیران، منش است.
پس منش آگاهی است؛ و پس آگاهی، بزرگ
آتمن (*ātmā mahān*).

۱۱. پس بزرگ، نادیدنی (*avyakta*) است؛ و
پس نادیدنی، هرمزد بڃ (*puruṣa*).

پس هرمزد بڃ، هیچ چیز نیست. آن سرانجام است
(*kāṣṭhā* اسپریس؛ سر؛ بالست). آن واپسین گام

است.

این مانندی منش به راهبر (*niyatr*)، و تن به گردونه، و شهشا به
اسپان را بار دیگر اندر اوپنیشد می یابیم^{۱۵}

اندر هر دو گزارش، اوپنیشد و دینکرد، روان مردم خدای است: این

جای، اوستائی *urvan* و سنسکریت *ātman* به یک چم اند^{۱۸} به پارسیگ *grīv* هم چم "آتمن" و آرامی *npš* آید^{۱۹} روان یکی از پنج مینوی مردم اندر این فهرست اوستائی است^{۲۰}:

ahūmca daēnāmca baodasca urvānāmca fravašimca.

اخو، دین، بوی، روان و فروهر.

اخو (*ahu-*) به چم 'هستی؛ جهان' است؛ و اگر اندر این فهرست آید، نماید که چم دیگری نیز یافته است^{۲۱} برابرش اندر وید *asu-*، از نگر چم، با *manas* 'منش خویشاوند است؛ *asu* ستون مادی زندگی (*āyus*) است، و گاه آن و باد زندگی (*prāṇa*) به جای هم آیند^{۲۲} اندر اوستا نیز *ahu* همین چم یابد؛ و اندر فهرست بالای، به جای *uštāna* آید. پس این اخو^{۲۳} همان "جان" است، ای باد اشتانمند، زندگی بخش تن، و ستون تن. این اندیشه "ستون" را اندر یک متن مانوی (به پهلویگ) نیز باز یابیم^{۲۴}:

*cē burd ud *razman ast, cvūyōn 'stūn ud *nārvān dālōg kē kadag ud viḍān bared, ud cvāyōn gyān kē tanbār bared.*

چه او بردبار و راست است، چون ستون و دار ... کی کده و گیان

(خیمه) برد، و چون جان کی تن برد^{۲۵}

از آن پنج، اخو با جدائی از تن از میان به رود؛ مرگ پایان اخو است. کلنس بوی (اوستائی *baodah*) را میرا داند^{۲۶} اگر جان (و یا *ahu*) کم و بیش *θυμός* باشد، بوی نیز کم و بیش *voūs* شاید بودن، بوی، آگاهی است، و تنها (*buddhi*) آگاهی از روی مارش (احساس) با پنج ابزار مینوئی، ای بینش، شنوش، انبوش، چشش و پرماسش نیست؛ به نیز آگاهی از روی اندیشش است. از این روی،

بوی چشم و روشنگر روان شاید گفتن. پس از مرگ، روان بدو نیازمند است. کلنس گواهی ای برای مرگ بوی نیاورد. دست کم گواهی ای برای یکانگی بوی و روان پس از مرگ داریم^{۲۷}

۱. نک. شک و گومان گزار، ۴: ۸۸-۹۱.

۲. نک. سد در، دابهار، ۱۹۰۹، ۱۶۷.

۳. هومیخ این دو واژه اوستائی شناساند (۱۹۹۱، ۳۹):

vyāna- (nt.) 'life, soul, ghost, spirit'; vyānāyā- (f.) 'desire for life'.
۴. نک. یسناها، هاد ۳: ۳۷: *ahmākāiš azdābīš uštānāišcā* 'با استخوانها و

جانها مان' (با تن و جانمان).

۵. نک. فروردین یشت، ۱۳: ۱۲۹: *astvā hā uštanavā*.

۶. نک. یسناها، هاد ۳: ۱۴.

۷. نک. پرسشنها، ۵۹.

۸. نک. یسناها، هاد ۵۳: ۶.

manahīm ahūm mərənduyē.

'شما هستی منشی [تان] را تباه می کنید'

۹. نک. هاد ۲: ۲۸. زند:

ped harv da axān ī astamandān ud kē-z menōgān [nēkīh ī ēdar, hān-z ī ānōh].

۱. نک. گشتاسب یشت، ۳۲ (و سترگارد، ۳۰۶):

ahēca aṇhāuš darəṇāi haosravanhā manahyeheca aṇhāuš darəṇāi havanāi.

'خسروی دراز این هستی را، و آبادی دراز هستی منشی را'

۱۱. نک. فرهنگ اونیم (3h):

tanvaēca haosravanhām urunaēca darəṇam havanāhām.

‘خسروی تن را، و آبادی دراز روان را’

نیز نک. وئنا نسک (۱۸-۲۱):

... *tanvaca husravanham uraoneca darayam avanham* (**havanham*).

نک. کلنس، ۱۹۹۵، ۱۵۸.

۱۲. نک. ویدیوداد، ۷:۱۹.

۱۳. این جا به جایی “باد” و “مینو” شکفت نیست. اندر تن مردم، همیستاری باد جانی و باد بزه همانانی همیستاری سپنامینو و گنامینو پیش از بندهش است. نک. شکد، ۱۹۹۴، ۶۵.

۱۴. نک. پیوست، ۱. نیز نک.

Bṛhad-āraṇyaka Upaniṣad, I.3.

۱۵. نک. پیوست، ۲.

۱۶. نک. *Kaṭha Upaniṣad*, I.3. 3-11.

۱۷. نک.

Maitrī Upaniṣad, II.6: ... *karmendriyāṇy asya hayā, rathaḥ śarīram, mano niyantā*, ...

نیز نک. رشو، ۱۹۷۸، ۵۱.

۱۸. اوپنیشد پذیره *śarīra* کالبد *ātman* نهد: زردشت پذیره *kahrp* کرب، کالبد *anman* باد زندگی (یسن ۷:۳۰).

۱۹. به ویژه اندر دبیری مانوی، مانند: سغدی *jwndy ɣryw / ɣryw jywndg*: پهلویگ *gryw jywndg*: پارسیگ *gryw zyndg*: سوریگ *npš' hyt'*.

۲۰. نک. فروردین یشت، ۱۳: ۱۴۹، ۱۵۵؛ نیز یسن ۴:۲۶.

۲۱. نگر جد را، نک. کلنس، ۱۹۹۵، ۲۱.

“Une fois écartés le mot qui désigne de la façon la plus générale l'état d'existence (*ahu-*) ...”

۲۲. نک. رشو، ۱۹۷۸، ۴۶.

۲۳. این جای از بررسی “اخو” دیگر (اوستانی *ahvā*) می گذریم.

۲۴. از پیش نویس سخن شروو، اندر *Collège de France*، پاریس، ۱۳ ژوئن ۲۰، ۸.

Prods O. Skjærø, “Fravardin Yasht IV: Faisons l'amour et dansons!”, 8.

۲۵. نک. کلنس، ۱۹۹۵، ۲۲. کلنس بوی را به چم *'la faculté de perception sensorielle'* گیرد.

۲۶. دوم سد در، ۱۴:۹۸. نک. پیوست، ۴.

کهن *vāta-* باد' به گجراتی پارسی *guvād* باد' داریم). بیرونی، به درستی، جشنِ سفدیان پس از پایانِ ماهِ خشم (*xšumic*)، برابرِ اسپندارمَد (ماه)، به پنج روزِ دزدیده ("المسترقه") با فروردیگان پارسیان یکی گیرد. «به پایانِ این ماهِ خشم، سفدیان ابرمردگان و پیشینیان خویش زاری و شیون و مویه کنند، و برایشان نان و می برند»^۱ این گواهی را با بیزاریِ مزدیسنان از "زاری و شیون و مویه" باید سنجیدن. شاید از این پیوندِ فروردیگان و مردگان، برای سفدیان، واژه سفدی *fravart* به چم 'نسا؛ گور پیدا گشت [و *fravart-kate* 'نسا کده؛ گور']. این چم تنها اندر متنهای مسیحی آید، و رازش باید اندر خود آموزه مسیحی مرگ و "روح" باز جست.

فرورهر چم دیگری اندر دبیریِ مانوی یابد: اندروای. اگر مغان سگستان ماه باد برای "فروردین" آورند، پس "فرورهر" و "باد" یکی گیرند. مانی یکی از پنج امهرسپند (عنصر) را فرورهر شناساند به چم اندروای (*ἀήρ*، لاتین *aer*، سوریگ *ܐܪܝܐ*، عربی نسیم، ترکی اویغور *tintura*، چینی *k'ei*)^۲ پارسیگ *fravahr* (*ardāv*) به چم نخست "عنصر" آید از اوستائی - *fravaṣi- aṣaonī*.

این جای سخن از هیچ یک از این چمها نیست؛ چه با فرورهر دیگری سرو کار داریم، هر چند که همه از ایرانیِ کهن *-pra-uriti** بیایند^۳ ما از فروهری سخن می گوئیم که اندر تنِ مردم است؛ و خواهیم شناختن که کارش چیست. روان و فرورهر، اندر تن، دو کس (پارسیگ *sri*) اند؛ روان کامه مند است، و کارش کامی (ارادی)؛ فرورهر

فرورهر - چهر

اگر گویشِ پارسیان ابر فرورهر را آشفته نه دانیم، دست کم باید مان پذیرفتن که ایشان از چند "فرورهر" سخن گویند: اوستائی *fravaṣi*، پارسیگ *fravahr*، سفدی *fravart (i)* همه به چند چم آیند. یک چم اوستائی فره وشی، نمونه ای است از هر مردم (اهلو) پیش هرمزد؛ فره وشی پیش از دهش (مادی) بود؛ فره وشیهای پیش هرمزد، به سه پیشه هند-اروپائی (آثرونی، ارثیشتاری و واستریوشی) بخش گشته اند^۴ جشنِ فره وشیها (پارسیگ *fravardīgān* که پارسیان هند *muktād* خوانند) به گاهانبار همسپندم پیوسته است^۵، و به گیومرد^۶ این گاهانبار کم و بیش به گردشِ تابستانی (انقلاب صیفی) افتد، ای به پنج روز پس از پایانِ اسپندارمَد (پنجه، به)^۷ شاید، این را، پارسیان نخست ماه تابستان فروردین نامیدند (از اوستائی *fravaṣinām*). مغان سفد این ماه *navasardic* خواندند، مغان خوارزم *nāvsārci* 'نوسرد، نوسال'^۸؛ و مغان سگستان *gvād* (از ایرانی

چهرمند است، و کارش چهری (طبعی)^{۱۱} شاید برای این باشد که دینکرد این را "فروهر-چهر" (*fravahr-cihr*) نامد. راسته نیز گوید که فروهر را «به تازی طبع خوانند».

ایدر نمودار جهان و مردم، از دینکرد، آوریم که تا جای فروهر-چهر به بینیم^{۱۲}:

«ابر تن جهان؛ و رستگان (عناصر) آمیزشی تنش؛

روان، و آراینده و سودآورنده اش؛

و گشوبنده و زیان آورنده اش؛

چه ای (ماهیت) و بن (اصل) آرایش و سود،

و گشوبش و زیان.

۱. تن جهان: آتش، آب، زمین، ایوشست (فلز)، اورور، گوسپند و مردم.

هم چون تن مردم: مغز، خون، رگ، پی، استخوان، گوشت و موی.

۲. رستگان آمیزشی تن جهان: آذر، باد، نم و گل.

هم چون رستگان تن مردم: باد، خون، گش و ریم.

۳. رایانندگان و کاری کنندگان رستگان تن جهان: آتش چهر و باد چهر، با همسازی از روی پیمان (اعتدال).

هم چون همزور و کاری کنندگان رستگان تن مردم: فروهر-چهر و باد-جان-، با همسازی از روی

پیمان.

۴. زندگی بخش تن جهان: وای ابرگار^{۱۳}، که به آواز جهانیان "وای" خوانندش؛ و دین (= اوستا) مینوی وای رایاننده نیز گوید.

هم چون زندگی بخش تن مردم: باد اشتانمند، ای جان.

۵. راهبر جهان: *θβās* روان-چهر^{۱۴}، که گردون^{۱۵} نیز خوانند، و به آواز جهانیان "سپهر"

هم چون راهبر تن مردم: روان بویمند.

۶. آرایندگان و سودآورندگان جهان: روشن بغان^{۱۶} که به گردون روانند.

هم چون آراینده و سودآورنده مردم: بهمن که به اخو (سینه) مهمان است.

۷. گشوبندگان و زیان آورندگان جهان: ایشان که به کار پذیرگی بغان زیر گردون روانند: گیگ (دزد) سرگردان، که "اباختر" نیز خوانند^{۱۷}

هم چون گشوبنده و زیان آورنده مردم: اکومن که اندر اخو و منش (سینه و دل) راهدار است.

۸. آرایش و سود جهان: پیمان بگ-وار، مادر زندگی و درستی و رویش و وخشش (رشد) و پزش.

هم چون آرایش و سود مردم: دانائی و کرفه و خسروی و اهلابی بهمنی.

۹. گشوبش و زیان جهان: فرای بود (افراط) و بیبود (تفریط) گیگ-وار، والده، بیماری و مرگ و کاهش و پوسیدگی و گندگی.
هم چون گشوبش و زیان مردم: دش آگاهی و بزه و دروندی و بدنامی اکومنی.

۱۰ بن آرایش و سود جهان و مردم: دادار جهان به فراخی و بزرگی، و [دادار] مردم به سان انگردیگی (خلاصه) جهان.

۱۱ بن گشوبش و زیان جهان و مردم: ابررسی (هجوم) جدگوهر (جوهر مفارق)، که نام دینیش "ابگد" است^{۱۸}

۱۲ این که جهان از همگوهر خویش آرایش [یابد] و نه گشوبش، از دادار جهان به فراخی و بزرگی، و مردم به سان انگردیگی جهان پیدا است: گشوبش جهان و مردم [ازش] بودن نه سزد گفتن.

۱۳ کیشداران که کیششان بن دیگری جز [نیکی]، ای یک بن انائی (شر) نه [پذیرد]، بن انائی به بن نیکی پیوندند: همین بن از همه اناها اناتر، و از هر بد بدتر گفته شود».

پس جهان تنومند از چهار رسته (عنصر) ساخته بود، ای آذر و باد و نم و گل، به همتائی

مانی	هندی	یونانی
آتش	<i>jvalanā / agnī ādar</i>	<i>πῦρ</i>
باد	<i>vāyū vād</i>	<i>αἴρ</i>
آب	<i>jalā āb</i>	<i>ὕδωρ</i>
خاک	<i>prthivī rōšn</i>	<i>γῆ</i>

تنها مانی، بیزاری از گیتی را، به جای زمین یا خاک "روشنی" نهد. پنجم سپهر است که به "روان" جهان ماند: اوستائی *θβāša*: پارسیگ *rah* (گردونه، ارا به): هندی *ākāśā*: و یونانی *αιθήρ*: همین که مانی "فروهر" خواند.

تن مردم نیز از چهار رسته (خلط) ساخته بود، ای باد، خون، گش و ریم. این جد از آموزه هیپوکراتس (أبقراط) و آموزه آوریوید است. بزشکی یونانی از چهار "آب" گوید: خون، ریم (بلغم)، گش زرد (صفرا)، و گش سیاه (سودا)^{۱۹} بزشکی هندی سه "دش" شناساند: باد و گش و کف (ریم)^{۲۰} گواهی دیگری از آن آموزه ایرانی چهار رسته اندر دیباجه برزوی بز شک یابیم^{۲۱}

اندر جهان، باد و آتش چهار، با همسازی پیمانی، رستگان را آرایند و کاری گردانند. دینکرد باد و آتش همچون رسته (عنصر) را از باد و آتش چهار (طبیعت) جد گیرد. آن دو بنهای مادی گیتی اند؛ و این دو چهرهائی از خود گیتی. به همین آیین، اندر تن مردم، باد و فروهر - چهار، با همسازی پیمانی، رستگان را همزور و کاری گردانند. این باد همان رسته (خلط) باد نیست، دمی است که مردم فرو برد و ابر آورد:

و اندر دل، باد جانی (اشتانمند) گردد به نیروی آتش اندر دل. اندر شکم نیز آتش خورش و آب را به گواراند. اوستا از آتش بهفریان (*ātrəm vohu.fryānəm*) اندر مردم و جانور گوید^{۲۲} بندهش ایدونش گزارد^{۲۳}: «از این پنج آتش یکی آب و خورش هر دو را می خورد، هم چون آتش اندر تنِ مردمان که به شکم داده است، و خویشکاریش خورش و آب گواردن است». باد با آتش اندر دل خون به رگان روان کند، و تن را به جنباند؛ آتش اندر شکم آب و خورش به گواراند».

اگر به زبان بزشکی آبروید سخن به گویم: آن باد به *vyāna* ماند، و این فروهر به *samāna*^{۲۴}.

و اگر به زبان بزشکی یونانی سخن به گویم: باد چهار بادم فرو بردن، از راه شش به کندانر (حفره) چپ دل، خانه گرمی آسپیده (*ἐμφυτον θερμόν*) به شود؛ این جای باد جانی (*πνεῦμα ζωτικόν*)، روح حیوانیه) به گردد، و خون از راه رگان به تن روان به گرداند^{۲۵}.

شاید به توان گفتن که: جان باد-چهر است، و فروهر آتش-چهر. آن گاه، آتش اندر دل و آتش اندر شکم و آتش اندر مغز سر هر سه فروهر اند (پذیره نگر زادسپرم^{۲۶}). باد جان آتش است؛ و آتش فروهر و رواننده باد. جان زنده گر تن است؛ و فروهر نگاه دارنده تن^{۲۷}.

اگر همسازی پیمانی باد و آتش چهار به هم به خورد، گیتی بیاشوید، زمین لرزه و آتشفشان و دیگر به بوند. و اگر همسازی پیمانی فروهر-چهر و باد اندر تن به هم به خورد، تن به گشوبد، و بیماریها یک از پی دیگر به بوند^{۲۸}.

۱. بندهش از *fravahr ī arθēšīārān ahlavān* گوید (۶۱-۶۰). نیز نک. گزیده های زادسپرم، ۳: ۳؛ فروردین یشت، ۱۳: ۱۷.
۲. نک. فروردین یشت، ۱۳: ۴۹.
۳. نک. آذرباد مهرسپندان، ۳۴۵.
۴. فروردین یشت از *dasa ... xšafnō* ده شب گوید (۱۳: ۴۹).
۵. نیز نخست ماه ارمنی *navasard* نام دارد. نک. کارست، ۸۴.
۶. آثار الباقیه، ۸: ۱.
۷. نک. سیمزوبلیامز، ۱۹۸۵ (واژگان).
۸. نک. هنینگ، ۱۹۷۷، ۲۹-۲۸.

۹. پهلویگ (م) *ardāv fravardīn* سندی (م) *artāv fravarti* (و یک جای *frān*).

۱۰. از بررسیهای کهنه تر نک. لومل، ۱۹۳۰، ۱۶۰؛ بیللی، ۱۹۴۳، ۱۰۹-۱۰۷؛ مالندر، ۱۹۷۱، ۸-؛ از بررسیهای نوتر نک. پیرار، ۲۰۰۱، ۱۳۱-۱۲۶.
۱۱. نک. دینکرد، م ۱۲۲.

jud hend ravān ud fravahr ēk az did, ped hān ī ravān kāmagamand ud kāmikkār, fravahr cihromand ud cihrikkār.

۱۲. نک. پیوست، ۵.

۱۳. *vayaoš uparō.kairyehe* (یسن ۲۲: ۲۴). *vayuš yō uparō.kairyō* (رام یشت، ۱۵: ۴). اوستا، به جز وای، فروشیها، فره کیان، و بیشتر ابرگار خواند.

۱۴. اوستائی-*θβāša* (از-**uarta*).

۱۵. *rah*، اوستائی-*raθa* (سنسکریت-*rātha*).

۱۶. ای، اباختران و ستارگان ایستاده. اوستا: *baγa-/baga*.

۱۷. ای، اباختران، (سیارات متحیره).

یک. ار اوپنیشد

Chândogya Upaniṣad, V. 1

1. ya ha vai jyeṣṭham ca śreṣṭham ca veda, jyeṣṭhaś ca ha vai śreṣṭhaś ca bhavati, prāṇo vāva jyeṣṭhaś ca śreṣṭhaś ca.

2. ya ha vai vasiṣṭham veda, vasiṣṭho ha svānām bhavati, vāg vāvā vasiṣṭhaḥ.

3. ya ha vai pratiṣṭhām veda, prati ha tiṣṭhaty asmiṁś ca lake 'muṣmimś ca, cakṣur vāva pratiṣṭhā.

4. ya ha vai sampadam veda, sa hāsmāi kāmāḥ padyante daivāś ca mānuṣāś ca, śratram vāva sampat.

5. yo ha vā āyatanāni vedāyatanāni ha svānām bhavati, mana ha vā āyatanam.

6. atha ha prāṇā aham-śreyasi vyūdire: aham śreyān asmi, aham śreyān asmīti.

7. te ha prāṇāḥ prajā-patim pitaram etyacuḥ, bhagavan, ko naḥ śreṣṭha iti; tān hovāca, yasmīn va utkrānte śarīram pāpiṣṭhataram iva drśyeta, sa vaḥ śreṣṭha iti.

8. sā ha vāg uccakrāma, sā saṁvatsaram praśya paryetyavāca, hatham aśakata rte maj jīvitum iti, yathā kalā avadantaḥ prāṇantaḥ prāṇena, paśyantaś cakṣuṣā, śṛṇvantaḥ śratreṇa, dhyāyanta manasaivam iti; praviveśa ha vāk.

9. cakṣur hoccakrāma, tat saṁvatsaram praśya paryetyavāca, hatham aśakata rte maj jīvitum iti, yathāndhā apaśyantaḥ, prāṇantaḥ prāṇena, vadanto vācā, śṛṇvantaḥ śrotreṇa, dhyāyanta manasaivam iti; praviveśa ha cakṣuḥ.

پیوست

دو. از دینکرد

Dk. III, M 241-243

abar menōgān ī andar mardōm kāregar,
u-šān kār.

§ 1. andar *šāyed-sāmān, az āfurišn <ud> dahišn, menōgān ī andar mardōm tan kāregar māyagvar ēn-z cahār, ī ast: ravān, gyān, fravahr ud bōy.

2. ravān ast ax (alu), xādāy ī abar tan. cān kadag-xādāy kadag, ud usvār asp *rāyēnūdār <ī> tan. gyān, bōy ud fravahr hūmīs vāxš ī pediš. ud andar-šān abzūramand ravān.

3. gyān, vād ī az fravahr-cihr uštānēnūdag, ped uštānīh, uštānamand-dāštār ī ast ī tan. cōn drust-*vinārdār ī <kadag> kadag-xādāy, ud kārīg-dāštār ī asp asvār. ēd ī ka az tan jud baved, tan margīhed. cōn ka stūn ī kadag škīhed, kadag hanbāhed.

4. fravahr-cihr, dāštār ud parvardār-z ī tan. cān vīrāstār ud ābādān-dāštār ī kadag-xādāy kadag, ud mādayār ī asvār asp. ēd ī ka az tan jud baved, tan *šaved zōr, ud agār māned. cōn kadag <ī> ka az virāyišn hīlīhed, avērānīhed.

5. ud bōy, rāšn-dāštār <ī> tan. cān vēnāgēnīdār ī kadag-xādāy kadag, ud *vēnāg <ī> asvār asp. ud vēnāgēnīdār <īh> ī kadag-xādāy andar kadag, ud <vēnāgīh ī> asvār abar asp, cān rōšnīh ī gēhān xāršēd, ud cirāh ī andar kadag. ud ēd ī ka az tan judāgīhed, ravān andar tan anāgāh, ud tan andar-z zīndagīh a-mārišn baved.

6. ud ravān, ped fravahr ud bōy ud gyān tan-abzārīh, ped xēškārīh ī aviš frēstīd abē-vahānagīh. u-š xēškārīh kōšīšnīg

10. śratraīn haccakrāma, tat saīhvatsaraīn praśya paryetyavāca, hatham aśakata ṛte maj jīvitum iti, yathā badhirā aśṛṇvantaḥ, prāṇantaḥ prāṇena, vadanta vācā, paśyantaś cakṣuṣā, dhyāyanto manasaivam iti; praviveśa ha śratraīn.

11. mana haccakrāma, tat saīhvatsaraīn praśya paryetyavāca, hatham aśakata ṛte maj jīvitum iti, yathā bālā amanasaḥ, prāṇantaḥ prāṇena, vadanto vācā, paśyantaś cakṣuṣā, śṛṇvantaḥ śratreṇaivam iti; praviveśa ha manaḥ.

12. atha ha prāṇa uccikramaṣan, sa yathā suhayaḥ padvīśa śankūn saīkhidat, evam itarūn prāṇān samakhidat; tam hābhisametyacuḥ, bhagavann edhi, tvam naḥ śreṣṭha'si, motkranūr iti.

13. atha hainam vāg uvāca, yad aham vasiṣṭha'smi, tvam tad vasiṣṭha'sīti; atha hainam cakṣur uvāca, yad aham pratiṣṭhā'smi, tvam tat pratiṣṭhā'sīti.

14. atha hainam śratram uvāca, yad aham sampad asmi, tvam tat sampad aśīti; atha hainam mana uvāca, yad aham āyatanam asmi, tvam tad āyatanam aśīti.

15. na vai vāco na cakṣuṃṣi na śrotṛāṇi na manāṃsīty ācakṣate, prāṇā ity evācakṣate, prāṇa hy evaitāni sarvāṇi bhavati.

سه. از وپنیشد

Kaṭha Upaniṣad, I. 3.

3. *ātmanāṁ rathināṁ viddhi, śarīraṁ ratham eva tu;
buddhiṁ tu sārathinṁ viddhi; manaḥ pragraham eva
ca.*
4. *indriyāṇi hayān āhur viṣayāṁś teṣu gacarān,
ātmendriya-mana-yuktam bhoktety āhur maṇiṣiṇaḥ.*
5. *yas tv avijñānavān bhavati, ayuktena manasā sadā,
tasyendriyāṇi avaśyāni duṣṭāśvā iva sārathēḥ.*
6. *yas tv vijñānavān bhavati, yuktena manasā sadā,
tasyendriyūṇi vaśyāni sadaśvā iva sārathēḥ.*
7. *yas tv avijñānavān bhavaty, amanaskas sadā śuciḥ,
na sa tat padam āpnati saṁsūram cūdhigacchati.*
8. *yas tv vijñānavān bhavati, samanaskas sadā śuciḥ,
sa tu tat padam āpnoti yasmāt bhūya na jāyate.*
9. *vijñānasūrathir yastu manaḥ pragrahavān naraḥ,
sa'dhvanaḥ param āpnati tad viṣṇaḥ paramam
padam.*
10. *indriyebhyaḥ parā hy arthā, arthebhyaś ca param
manaḥ,
manasaś ca purā buddhir buddher ātmā mahān
paraḥ.*
11. *mahataḥ param avyaktam, avyaktāt puruṣaḥ paraḥ
puruṣān na param kiñcit: sā kāṣṭhā, sā parā gatīḥ.*

vānīdārīh ī druz. cōn asvūr, ped asp zēn-abzārīh, zadārīh
ud vānīdārīh ī dušmen. ud dušmen ī ravān, cān dušmen-z
ī-š abzārān *kerrēnīdag ī druz, ā marncēnīdārīh ī dām: āz,
varan, ēšm, ud kēn ud nang ud arešk-iz ī mad ested ā tan,
kāšišn ī abāg *raznbed ravān, ped avvēnīdan ud tarvēnīdan
ī az razm, kū ped hān ī ōy vānīdārīh marncānd ud
agār<ēn>ānd abārīg kāšišnīg dahišnān ī vehīh.

7. ox – xādāy– ud raznbed ravān, ka ped fravahr ud bōy
ud gyān tan-abzārīh, [ud ped] amehrspend ī-š ayyār, āhang
ī kōšišn ī abāg druz, vigrād ud arvand ped xēš tagīgīh druz
vānīdār, ud az tan be kirdār, druz az gēhān be, gennāg
menōg *zad ud vānīd ud abādixšāy kird, xād az druz bōxt
ahlō.

8. ka-š pez šken ī rah <ī> da asp az hamemāl, az tan
vihēz baved, ped xēš xūb-gārīh, ham-nerōgīh, perāzīhā ā
bun franāmīdan, ud az āy ī xādāy frēstīdār ī ō kāšišn
framān, abesar ī perōzān madan, ped jāyēdān āsān pur-
urvūhm gāh nišastān.

9. ka ped *frēb ī az hamemāl ašgahānīg-āsānīh-dōšagīhā
andar kōšišn vistār, ud az amehrspend be-āhang, ud ō druz
frāz-āhang baved, *drvandīhed, ud druz pediš abarvēzīhed,
ud ēv-tāg andar drāzišn *vālīhed, ud dasīgravīg ō druz gyāg
kašīhed dā frašegird, *gravīg zēndānīhed.

10. veh dēn pēdāgīh: hān ī-š nēk ahlavīh, gēfīg husravīh
ud gēhān pediš, [hān-z ī-š] anāg drvandīh, gēfīg dušsravīh,
daxšag pessazagīhā.

۶. و روان را کار آن است که از بدیها نگاه دارد. در وقت سخن گفتن می فرماید که: "فلان چیز گوی؛ فلان چیز مه گوی!" و چیزهائی اندیشد، و تن را عقل فرزانه دارد. در خواب چیزها از بهشت و دوزخ بدو نماید. و نیک کردن و بد ناکردن و هر چیزی که از این جنس است، آن کند و فرماید.

۷. و جان را کار آن است که تن می دارد. و ذوق و نمو و خوشش و پابندگی و جنبیدن که مردم قوت و زور تن جمله می افزاید؛ و آتش غریزی را قوت می دهد، تا دفع علتها و دردها می کند که در تن مردم است.

۸. و اخو را کار آن است که همیشه تن را و روان را و دیگر همگان را نصیحت می کند که: "نیکی کنید، و بدی مه کنید!" و چون غضب یا شهوت یا حقد یا حسد برش غالب گردد، او در آن کوشد که آن چیز از تن دمی باز کم کند، و ایشان را دیگران به یاری خویش می خوانند، تا تن را نصیحت می کند. و می گوید: "فردا روز غمخوارگی نه باید کردن" ۹. و چون تن از نصیحتها و پندها از وی به شود، و ایشان که می گویند تا تن بدان کار رضا نه دهد، و فرمان او نه برد، و از ایشان دور گردد، البته بدان راضی نه باشد. تا به تواند کردن تن از بدیها نگاه می دارد، و آخرت <و> رستخیز و تن پسین می اندیشد.

۱. و این دیگران، چون روان و بوی و فروهر، وقت باشد که دیوان ایشان را به فریبند، به بدی کردن همداستان شوند، و آخر از ایشان دور شوند.

۱۱ و این جمله به یاری جان در تن توانند بودن. ۱۲ و چون جان

چهار. از دوم سد در، ۹۸.

۱ فصل.

اندر حدیث آن که مردم چگونه فرمان یابند، و بدان حساب و شمار و عقوبت چگونه باشد، پادفراه بر چه چیز باشد، و آن کس که نیک کردار باشد جایز چگونه باشد.

۲. اندر دین [به] مازدیسنان آن گوید که:

اندر مردم پنج چیز مینو هست: ۳. یکی را جان خوانند؛ یکی را روان؛ یکی را اخو؛ و یکی را بوی نام؛ و یکی را فروهر. و این هر یکی را ایزد در تن مردم به کاری به گماشته است، و چیزی نگاه می دارند.

۴. بوی را در تن کار آن است که عقل و فهم و خرد و هوش حفظ، هر یک به جای خویش نگاه دارد، تا هر کس به کار خویش مشغول باشند، و کار خویش ورزند، و قوت باز تن بپخشند، و اعضا قوت یکدیگر دهند.

۵. فروهر را کار آن است که طعامی و چیزی که خورنده را نصیب خویش دهد، و هر چه ثقیل و ثقله است بیرون اندازد و هضم کند.

پنج. از دینکرد

Dk. III, M278-279

abar gēhān tan, u-š āmēzišnīg tan ristagān;
hān ī-š ravān-z ārāyēnāg ud sūdēnāg;
u-š višōbāg ud zyānēnāg;
ud ārāyišn ud sūd, višōbišn ud zyān cēih ud bun

§ 1. *gēhān tan: ātaš, āb ud zamīg, ayō(x)šust, urvar, ud gāspend ud mardōm.*

cān mardām tan: mazg ud xūn, rahag ud pay, ast, piṭ ud māy.

2. *ud gēhān āmēzišnīg tan ristagān: ādar, vād ud *nanī ud gil.*

*cān mardōm tan ristagān: vād, xūn, viš ud *rīm.*

3. *ud gēhān ristagān rāyēnāg ud kārīgēnāg: cihr ātaš ud vād, ped peymān sāzišnīh hamīh.*

cān mardōm tan hamēnāg ud kārīgēnāg ristagān: fravahr-cihr <ud> vād – gyān–, ped <peymān sāzišnīh> hamīh.

4. *ud gēhān zīvēnāg: abargār vāy, ī ped ēvāz ī gēhān xānend-iz "vāy"; ud dēn, menōg ī vāy ī-z rāyēnīdār gōed.*

*cōn mardām tan zīvēnāg: *uštānamand vād, ī ast gyān.*

5. *gēhān *rāhēnāg: ravān-cihr spāš (/θβāš), ī rah-iz, <ud> ped gēhānīg ēvāz spihr-z xānīhed.*

*cān mardōm tan *rāhēnāg: bōyamand ravān.*

6. *ud gēhān *ārāyēnāg ud sūdēnāg: rah-ravišn rōšn bayān. cōn mardōm ārāyēnāg ud sūdēnāg: vahman ped-ox-mehmānīh.*

7. *ud gēhān višābāg ud zyānēnāg: azēr-rah-ravišn-bayān*

از تن به رود، و اینان هر چار دیگر موافقت کنند با او به روند. و بی جان در تن نه توانند بودن. ۱۳ و چون بیرون آمدند، جان با باد آمیخته شود، و اخو با مینوان روانه بهشت شود، زیرا که او هیچ گناه در تن نه کرده باشد. ۱۴ و روان و بوی و فروهر هر سه با هم بیامیزند، و حساب و شمار بر ایشان است. ۱۵. اگر نیکی کرده باشند، و نیکی گفته باشند، <و نیکی منیده باشند>، به بهشت رسند. و اگر بدی کرده و بدی گفته و بدی منیده باشند، به دوزخ شوند. ۱۶. و تن و جان را هیچ عقوبتی و پادفراهی نیست؛ و حسابی بر ایشان نه باشد. از سبب آن که تن آلت روان است، و آن کند که آن [روان] فرماید.

۱۷. و جان چون بادی و بخاری است لطیف که از دل خیزد. و چون جملت از تن بیرون آیند، جان با باد گمیخته، و تن با باد گمیخته شود. و استخوان و رگ و پی و خون و ریم و گوشت بر زمین گمیخته، و موی با شجر و نبات گمیخته شود. و تا رستاخیز و قیامت نگاه می دارند. ۱۸ پس، به رستاخیز، خدای این هر یکی را بدان که سپرده است، باز خواهد؛ و مرده زنده کند، به قدرت خویش، حساب و شمار کردن چنینود پل.

شش. از گزیده های زادسپرم، ۲۹

abar pesāzišn ī mardōm az tan,
<fravahr>, gyān ud ravān

1. kū humānāg ast tan kē-š pesāzišnān hend: gōšt ud astag ud pay, abārīg, ō xānag kē-š pesāzišn az gil ud sang ud dār, abārīg.

2. frāz-vaxšēnūdārīh fravahr kē dast <ud> pāy vaxšēned, ud narīh ud māyagīh pēdāgēned, ud rahag ud pay pesāzed, ud astān ō ham bared, ud rāh <ud> vidarag pēdāgēned, ud dar <ud> rōzan višāyed, be ō rāz-kerrāg kē kadag dēsed.

3. ud gyān kē tan zīndag dāred be ō ātaš ī andar gumbad abar gāh nišāyend. 4. ēd rāy cē, cān ātaš mānišn abar ādargāh ud pad hamāg kustagān tabīh be rasēned, brāh ud peyrōg ped dar be abganed, ō srāyān dīdārīhed, ud xād ped xārišn zīved. ka az xārišn *abāz māned, nizār abādyāvand šaved. fradam, kustagān ī gumbadān afsārēned. ka bavandag be afsard, hamāg gumbad sard baved, hān-z brāh <ud> rōšnāyīh ī vēnīhist a-vēnābdāg baved. hangōnag *gyān gāhr rōšnīh ud garmīh; u-š māništ andar dil cōn ātaš abar ādargāh, ud xūn andar rahagān vidāxtag, hamāg tan garm dāred, brāh <ud> peyrōg abar bared, ped da rōzan ī abar sar ī xād hend cašmān be abganed, vēnāgīh ī cašmān, hambōyāgīh ī vēnīgān, ud ešnavāgīh ī gāšān, ud mizakkarīh ī dahan, ud permāhagīh ī dasiān, ud jumbāgīh ī ēvēnag, az ham cihr.

5. u-š vinārišn ī zīndag ped xārišnān ud āb, ātaš ī andar

pe-šān kārīh pedyāragīh: dvārāg gayōg, ī abāxtar-z xānīhed. cōn mardām višōbūg ud zyānēnāg: akōman ped rāhdārīh ī andarag ī ox ud menišn.

8. gēhān *ārāyišn ud sūd: bayīg peymān, zāhag <ī> zīndagīh ud drusfīh, ud rōyišn, ud vaxšīšn, ud pezzāmišn.

cōn mardōm ārāyišn ud sūd: vahmanīg dānāgīh ud kirbag ud husravīh ud ahlavīh.

9. ud gēhān višōbišn ud zyān: gayōgīg frāybūd ud abēbūd, vēmārīh ud margīh ud nirfsišn ud pūdagīh ud gennagīh cardār.

cōn mardōm višōbišn ud zyān: akāmanīg dušāgāhīh ud bazag ud drvandīh ud dušsravīh.

10. ud gēhān <ud> mardōm ārāyišn <ud> sūd bun: dādār ī gēhān ped frāxīh ud vazurgīh, ud mardām ped *hangirdīgīh ī gēhān ēvēnag.

11. ud gēhān ud mardām višōbišn ud zyān bun: abar-rasišnīh ī jud-gōhr, ī dēnīg "ebgad" nām.

12. ēd ī gēhān az xēš ham-gōhr ārāyišn, ud nē višōbišn, astīh pēdāg az dādār ī gēhān ped frāxīh ud vazurgīh, ud mardōm ped hangirdīgīh ī gēhān ēvēnag, gēhān ud mardām višōbišn būdan guftan-z nē sazed.

13. ud kēšdārān kē-šān anī bun ī anāgīh aziš nēstīh kēš ī-šān anāgīh bun ō hān ī nekīh bun peyvast, ham bun az hamāg anāg anāgdar, ud az harv vad vattar guft baved.

11. *ōn cōn ka mard-ē ka ped būm ī hindūgān karg-ē ī ēk-srū dīd, u-š grīstan, be ō erān-šahr nīdan nē tavān būd, u-š abāz nimūdan ī ō erān-šahrīgān rāy abar *dīvār ped *pehikar nēk ham humānāg be nigārd.*

آبرپسارش (تألیف: مؤلفه) مردم از تن،

«فروهر»، جان و روان

۱. تن که پسارشش گوشت و استخوان و پی و اباریگ اند، به خانه همانا است که پسارشش از گل و سنگ و دار و اباریگ اند.
۲. فراز-وخشانیدار فروهر کی دست و پای وخشانند، نری و مادگی پیدا کند، رگ و پی به سازد، استخوانها به هم نگاه دارد، راه و گذر پیدا کند، و در و روزن گشاید، به راز-کرو (معمار) کی کده را دید.

۳. و جان کی تن زنده نگاه دارد، به آتش که اندر گنبد آبرگاه نشانند.
۴. زیرا چون مانش آتش ابر آذرگاه است، به همه کوسته ها تابش به رساند، براه (شعاع) و فروغ به در بیفگند، به سراها دیده شود، و خود با خورش زید؛ و هرگاه از خورش ا باز ماند، نزار و ناتوان گردد. فردم، کوسته های گنبد افسرند. هرگاه بونده (کامل) بیفسرد، همه گنبد سرد گردد؛ آن براه و روشنی که دیده می گشت، نابیناب گردد. به همین گونه، گوهر جان روشنی و گرمی است؛ و مانش اندر دل است، چون آتش ابر آذرگاه؛ و خون را اندر رگان گداخته، همه تن را گرم دارد؛ براه و فروغ ابر برد، و به دوروزن ابر سر، که خود

tan vizārdag peymānīg ped hān ristag dāred cōn ka dēg-ē xārišn sāxtan rāy kē-š xārišn āb andar, azabar ātaš nihādag, ātaš az berōn, āb andarōn vidāzed dā xārišn be ō peymān rased, hān ī <an> abāyišnīg az dēg berōn kunīhed.

6. *cē kumīg humānāgīh ast ī dēg <ī> xārišn ud āb andarōn dāred, ped gyānīg ātaš ēvēnīhā tābīhed. ka ō sāmān ī xēš mad, ped zōr ī cihr hān ī rōšn ī zōramand be ō dil āhanzed; az dil ped rahagān ud rahagīzagān be ō sar ud abārīg tan ravēned, ud abar mazg ī sar abzōn baved, vēnāgīh ī cašmān ud abārīg šnāsagān aziš, dast-iz pāy aziš zōr pedīred. ud hān ī anabāyišnīg, ped zōr ī spāzūgīh be ō berōn spōzed. abdom, frāz <az be-> viderīšnīh ī gyān, a-xārdārīh ī *dahan, nizārīh ī gyānīg ātaš, az ham be afsard <an> ī dast ud pāy, ul-uzīd <an> ī az dil, sard būd <an> ī hamāg tan, jud būd <an> ī rōšnāyīh ī cašmān, ped ham humānāgīh ī afsardan ī ātaš.*

7. *ud spāhbed ravān, ī xādāy ud rāyēnīdār ī tan kē-š xēš rad ud buništ, pediš humānāg ō ātaš vaxšēnīdār kē gumbad pāk, drust, ped nigerīšn dāštan, ud ātaš abruxtan andar xēškārīh.*

8. *hān ī ka tan xāftag, ravān berōnīhed, ast ka nazdīk, ast ka dūr be šaved, xīrān nigered, ped vigrādagīh hangām abāz ō tan šaved, ped hān humānāgīh cōn ka ātaš vaxšīdag, ātaš vaxš <ēn> īdār pediš nazdīk estādan xēškārīh, ka ātaš xāft dar ī gumbad bast, ast <ī> ka nazdīk, asi <ī> ka dūr šaved.*

9. *be cōn ātaš gētīgān, gumbad az pesāzišn ī gētīgān, ud ātaš vaxš <ēn> īdār mardōm, gyān menōg ped āfurišn ī az dādār, rāyēnīdār ī tan ravān ī menōgīg, ped ham cim *bazišn vāspuhragānīh ēvēnag be kirdan pez a-cārīg-dānišnīh be ō cim-xāstārān nimūdan nē šāyed.*

10. *be menōg ō *gēhānīgān ped cim handāzag humānāg nišānag-ē šāyed ī šāyed-būd nimūdan.*

چشمان اند، بیفکنند. بینائی چشمان، انبویش بینیه‌ها، شنوائی گوشان، مزه‌گری دهن، و پرماسگی دستان، و جنبائی آئینه، از همین چهر (آتش) است.

۵. گنارش [تن] زنده با خورش و آب است. آتش اندر تن [آن آب و خورش] گزارد و، به پیمان، بدان رسته و نشان دارد که: چون برای دیگی خورش ساختن، که خورش و آب اندرش است، [آن دیگ] زیر آتش نهند، آتش از بیرون، آب اندرون را گدازد تا خورش به پیمان رسد، و آن چه نه باید، از دیگ بیرون گردد. ۶. چه شکم مانند دیگی است که خورش و آب اندرون دارد، به آیین با آتش جانی تافته گردد، و هرگاه به سامان خویش آمد، با زور چهر، آن چه روشن زورمند است به دل آهنبجد، از دل، با رگان و رگچه‌ها، به سر و اباریگ [اندام] تن روان کند، و ابر مغز سرافزون بود، بینائی چشمان و اباریگ شناسگان ازش است، دست و پای ازش زور پذیرد. و آن چه نه باید، با زور سپوزائی به بیرون سپوزد. سرانجام، پیش از به گذشتن جان، ناخورندگی دهن، نزاری آتش جانی، و هم بیفسردن دست و پای، از دل به شدن [آتش]، سرد گشتن همه تن، و جدا گشتن روشنائی چشمان، همانای افسردن آتش [ابر آذرگاه] اند.

۷. و سپاهید روان است، خدای و رایانیدار تن، کی رد و بنست (اصل) خویش است، به همانائی آتش-وخشانیدار (روشن کننده و دارنده آتش) کی گنبد، با نگرش، پاک و درست داشتن، و آتش افروختن اندر خویشکاریش است.

۸. آن گاه که تن خفته است، روان بیرون شود؛ گاه نزدیک و گاه

دور به شود؛ خیران (امور) را به نگرد؛ به هنگام بیداری باز به تن شود. بدان ماند که چون آتش وخشیده باشد، خویشکاری آتش-وخشانیدار به نزدیکش ایستادن است؛ و هرگاه آتش خسبد، در گنبد بندد، گاه نزدیک و گاه دور شود.

۹. به اگر آتش مادی است، گنبد از پسارش مادی است، و آتش-وخشانیدار مردم است، جان مینو است به آفرینش از دادار؛ رایانیدار تن، [ای] روان مینوئی است. از این روی، بخشش (فصل) و واسپوهرگانی (خاصه) و آئینه (نوع) به کردن، و با ناچار-دانشی (علم ضروری) به چم-خواستاران (اهل برهان) نمودن نه شاید. ۱۰ مینو را به جهانیان، با اندازه (قیاس) چم، هماناش نشانه ای شاید-بود (ممکن) شاید نمودن. ۱۱ هم چون مردی که به بوم هندوان کرگدنی یک شاخ دید، و گرفتن و به ایرانشهر آوردنش نه توانست. پس برای باز نمودنش به ایرانشهریان، هماناش ابر دیوار به پیکری نیک به نگارد.

*zīndagīh ud vaxšišn; ud vād az ātaš zār <ud> ravāgīh; ud vinardagān ī aziš, drustīh ud xārīh. ud ka abeymānīhend, az xēš sāmān be estend; ātaš az vād *cērīh *ezruftan; ud vād az ātaš *vihēz āšuftan; ud vinardagān ī aziš, agar zamīg, ud agar āb, ud agar urvar ud gōspend ud mardōm vizannīhend (/vizendīhend).*

آبرچندش زمین.

۱. اندر زمین، باد برای گنارش زمین، پیوسته به روش است.
 ۲. اندر تن مردم راه و گذری که باد بدو رود پیدا است؛ همیدون است اندر زمین. باشد که باد اندر تن از راه و روش خویش به اندام و جایی بیگذر افتد، به گذر-بستگی [دچار گردد]؛ اندر زمین نیز به همین آینه است. اندر تن، از وارون-نیرنگی پراکنده جادوان گناهش (فساد) رسد؛ اندر زمین نیز، باشد که از وارون-نیرنگی جادوان گذر باد بسته گردد، آن کوست که [گذر] بدو بسته باشد، از بهر گذرخواهی باد به چنند. هم چون آن جادو، فراسیاب تور، که به جادوگری، جایها با زمین-چنده بی آب کرد، مردمان را زد، و ویران کرد.

۳. برای آگاه بهدین، پیدا است که: باد اندر زمین از آتش به تپد، و به چنند، از فرود به ابر به شتابد، و از بهر بیگذری به گناهد، و زمین به چندان بهیز باد از آتش.

۴. اندر تن مردم نیز، پیدا است که، هر تخمه پیمانش خود بود، آرایش از پیمانی بودن همان تخمه بود، و گشوبش از ناپیمانی

هفت. از دینکرد

Dk III, M89-90

abar vizannag ī zamīg

§ 1. *andar zamīg, vād, vinārišn ī zamīg rāy, bāstān ped ravišn.*

2. *ēdōn cōn andar-z mardōm tan rāh ud vidār <ī> vād pediš raved pēdāg; ēdōn-z andar zamīg. cōn ast ī ka vād andar tan az rāh ud ravišn ī xēš ō hannām ud gyāg ī a-viderag ōbast baved, ped bast-vidaragīh, *ēdān-z andar zamīg ped ham ēvēnag. cōn andar tan *az pargand abārōn-*nūrangīh-iz ī jādōgān vināhišn kunend, ēdōn-z andar zamīg ast ī ka az jādōgān abārōn-nūrangīh vād vidarag bannīhed, hān kust ī pediš bast baved ped vidarag-xāstārīh *ī vād vizannīhed. cōn hān ī jādōg frāsyāb ī tūr, ī ped jādōgīh, kird gyāgīhā ped *vizannag ī zamīg anāb, ud zad mardōm, ud avērūn *kird.*

3. *pez āgāh ī vehdēn, *pēdāg; ast ī ka vād andar zanīg az ātaš tabīhed, vizannīhed, az frād nīxārīhed ō abar, ud pedisāy a-vidaragīh vināhed, ud *vizannēned ō zamīg *vihēz ī vād az ātaš.*

4. *andar-z mardōm tan pēdāg *kū-z harv tōhmag, ī-š peymān ī xād baved, ārāyišn az peymānīgīh <ī> ham (/im) tōhmag; višōbišn baved <az abeymānīgīh>. ud az dēn pēdāg <kū>: "peymān dāstan <ī> tōhmagān, ped veh nienōg nerāg, rasišn ī ō abzōn. abeymānīgīh, az vattar menōg zōr"*

5. *ud vād gyān ī ātaš; ud ātaš *ravēnīdār (/ravāgēnīdār) ī vād. ud ka peymān, ped xēš sāmān estend, ātaš az vād*

بودنش. و از دین پیدا است که: "پیمان داشتن تخمگان، به نیروی مینوی به، رسیدن به افزون است؛ ناپیمانی، از زور مینوی بد"^۹
 ۵. باد جان آتش است، و آتش رواننده باد. هرگاه به پیمان باشند، به سامان خویش ایستند، آتش از باد زندگی و خوشش [گیرد]؛ و باد از آتش زور و روانی؛ و گناردگان از [آتش و باد] درستی و خواری [یابند]. و هرگاه بیپیمان گردند، بیرون از سامان خویش ایستند؛ آتش، از چیرگی باد، خاموش گردد؛ و باد از بهیز آتش آشوبد؛ و گناردگان از [آتش و آب]، زمین و یا آب و یا اورور و یا گوسپند و یا مردم چندند [و گزند بدیشان رسد].

هشت. از بهل

Bhela, Sūtrasthāna, XVI

9. *pr̥thivayaś calanaṁ caiva vātād eva pravartate |
vātena dhūmo bhavati dhumad abhram̐ prajāyate ||*
10. *abhrād vimucyate vāri bījānāṁ sambhavas tataḥ |
ulkāni vātaḥ stanitaṁ vidyāt tārāṇasya ca ||
11. *vidyutāṁ ca balaṁ caiva vātād eva pravartate |
agnir̥ jvalati vātena puṇyānāṁ haviṣāṁ patiḥ ||*

۹. زمین لرزه نیز از باد فراز آید. از باد دمه (*dhūma*) بود؛ از دمه ابر فراز زاید؛ ۱۰ از ابر فرو ریزد باران؛ و ازش همبوشی تخمها [بود]. آتش و ازشت و غرانا به باد [بسته اند؟]. به باید دانستن که گله، ستارگان، ۱۱ و آتشکها (*vidyūt*)، نیروشان از باد فراز آید. آتش از باد و خشد، [آتش] بد زوهرهای پاک

ابر نیرومندتری اندر دهشها

۱. اگر به گوسپند (چهارپای سودمند) نگریم که گنارش مردم، به ابزارِ فربه سازی و دارش [از او است]، بزرگتر-نیروئی گوسپندان بینیم.
۲. و اگر به اورور (گیاه و درخت) نگریم که گنارش گوسپند، به فربه سازی، را نیاز بدو [افتد]، مهترنیروئی اوروران بینیم.
۳. و اگر به زمین نگریم که اوروران برای رستن، و مردمان و گوسپندان برای ابر رفتن بدو نیازشان [افتد]، فرای-نیروئی زمین بینیم.
۴. و اگر به باد نگریم که برنده آب و زمین و اورور و گوسپند و مردم است، ابرتر-نیروئی باد بینیم.
۵. و اگر به گردون نگریم که ابر باد رایانیدار است، ابرترین-نیروئی گردون-سپهر را بینیم.
۶. و اگر- [چنان که] به دین به پیدا است به گردون-رایانیداری فروهر اهلوان نگریم که به رای و فره شان، گنارش آسمان و باد و آتش و آب و زمین، و وازش (حرکت در هوا و خلأ) خورشید و ماه و ستارگان [شاید بودن]، نیرومندتری فروهر اهلوان اندر دهشها بینیم.
۷. چون مردم، گیتیانه، مهتر و سالار و خدای دهشها است، هم ایدون است مهتر-نیروئی مردم، مینوانه، ابر دهشهای گیتی.

نه. از دینکرد

Dk III, M360-361

abar ōzomanddar andar dahišnān

§ 1. *ka ō gōspend nigerīhed kū mardōm vinārišn ī ped frabihišn ud dārišn-abzārīh, vēnīhed vazurg-ōzīh ī gōspendān.*

2. *ud ka ō urvar nigerīhed kū gōspend vinārišn <ped> frabihišn nyāz aviš, <vēnīhed> meh-ōzīh ī urvarān.*

3. *ud ka ō zamīg nigerīhed kū urvarān ped *be-rōyišnīh, ud mardōmān ud gōspendān pez abar-vinārišnīh aviš nyāzīh, vēnīhed frāy-ōzīh ī zamīg.*

4. *ud ka vād nigerīhed kū burdār ast ī āb ud zamīg ud urvar ud gōspend ud mardōm, vēnīhed abardar-ōzīh ī vād.*

5. *ud ka ō rah nigerīhed kū rāyēnīdār-z ast abar vād, vēnīhed abardom-ōzīh ī rah -spīhr.*

6. *ka ō, pēdāgīh ī az veh dēn, abar-rah-rāyēnīdarīh ī ardāy fravard, <ī> ped hān ī avēšān ray ud farrah vinārdan ī asmān, vād <ud ātaš> ud āb ud zamīg, ud vāzišn ī xʾaršēd ud māh ud starān niger<īh>ed, vēnīhed ōzomanddarīh ī ahlavān fravahr andar daišnān.*

7. **ōh *cōn mardōm, gēfīgihā, dahišnān meh ud sālār ud xʾadāy, ōn-z meh-ōzīh ī-šān, menōgihā, abar dahišnān <ī> gēfīg-iz.*

ud vahman hamkārīhā, ped vād-abzārīh, abr <vād->*šud tar *vāy *tadan. dēn ud dahyubed farrah, aredvīsūr anāhid ud vāy āyōzišn, ātaš hamkārīhā, abāg vārān pedyāragān dēvān, jādāgān, perigān kē-šān kamālīgān *abōš dēv *ud *spenjayr druž kāsīdan; az vārān-bedyāragīh spuxtān. *burz, xādāy ī māyagān, ābān nāf, ud ahlavān fravahr hamkārīhā, ābamand, kišvarān <ud> rōstāgān gyāgān baxtan, ped peyman, frōd hilend.

8. ud vārān xādīh āb.

9. ud vārān abzār vād, <ud> mēy, ud abr.

10. ud srašk ī xārd ud stabr, <ud> tagarg, ud vafr, az jud-pedīrīšnīh vād cihr ī zahagān. hān ī ka vād garmīh dāred, srašk ī xārd. ka xēdīh *dāred, srašk ī stabr. ud ka sardīh, vafr. ka huškīh, tagarg vāred.

11. vārān pedyārag, abāg abāš *ud *spenjayr ud abārīg vas dēvān <ud> perigān, *pen *ī vinegar ud mar ī *dušcašm, <ud jahī a-bēm>, ud dāyvar ī drā<-cāš> ped abar nigerīdan ī ō abr.

12. ud vārān abzāyēnīdār abāg yazadān ī azabar nibīšt, ātašān vahrām menōg, ud abārīg yazadān, *rād *ī vizīdār-dahišn, <ud> veh mard ī hu-zašm, ud nārīg ī ahlav, *ud dāyvar ī rāst-cāš, ped abar nigerīdan ō abr. pēdāg.

13. ud sūd ī az frazām <ī> vārān amaragānīg, az dādār dahišn. 14. u-š zyān ēvāzīg, az ebgad gumēzišn.

15. ud amaragānīg sūd ī az vārān abzāyēnīdār, <ud> hān ī ēvāzīg zyān nizārēnīdār, dahyubed mard ped huframānīh ud dād ōz abērdar. 16. ud ēvāzīg zyān ī az vārān abzāyēnīdār, ud hān <ī> amaragānīg sūd kāsīdār, sāsīdār mar ped duš-framān<īh>, ud a-dād <zōr> vēš.

17. vārān-girdārān dahyubed: sūdamand-vārān-girdārīh āz abzāyēnīdār; vārān pedyārag dēvān zōr ī ped vārān-bedyāragīh nirfsēnīdār; ped veh-dēn-yaštārīh, yazadān šnāyīšn; dēvān bēšišn, abērdar az dēvīg uzdehīg dēvīzagīh.

ده. از دینکرد

Dk III, M107-110

abar vārān cim ud vahān,
bun hambār, ud rasišn, ud framādār, <rāyēnīdār, ud>
kāregar, kāregarān sālār, ud xādīh, ud abzār,
ud pedyārag spuxtār, sūd ud zyān,
ud srašk ī xārd ud stabr, ud vafr ud tagarg cim, ud
abzāyēnīdār ud kastār,
<ud sūdegar> ud zyāngar.

§ 1. vārān, az dādār. cim nyāzāmandīh ī gēhān nāg nāg ō rasišn ī huškīh, gēhān ped xēdīh bēšāzēnīdār ud vaxšēnīdār.

2. ud vahān az ēr, ped garmīh nerāg ud vād āz, ul-barišnīg, ped be-cihr ī āb, abāz madan ī āb ped xād cihr ā ēr, az rāyēnīdār *yazadān tarāz<ēn>išn <ud> baxšišn.

3. u-š bun hambār, mādayān *varkaš zreh.

4. rasišn dā abr pāyag. ud mad<an> ō būn; abāz-rasišnīh dā-z ā zreh ī-š bun hambār.

5. u-š framādār dādār ahrmazd.

6. ud rāyēnīdār ud kāregar, az dādār framān, tištar ud sadvēs star, ud vahman, aredvīsūr ud vād ud hām ud dēn ud burz <ud> ahlavān fravahr.

7. abērdar kāregarān sālār, tištar. 8. u-š ped kāregarān sālārīh, abāg sadvēs star, *zrehān, rādān ud cašmagān <ud> *afšdānān, ped vād abzār, ā ul *ahanzēnīdan; ud āb *mēyēnīdan; ud mēy ō āb-burdār abr vardēnīdan, ul burdan.

18. *vārān pedyāragān dēvān mastīh ud stahnūh ī ped vārān-bedyāragīh, ud vārān-girdārān yazadān bēš ud tuštīh ī az sūdomand vārān-girdārīh vēš baved.*

ابرچم و بهان، بن انبار، ورسش باران؛
فرمان دهنده، رایانندگان و کارگرانش؛
سالار کارگرانش؛ خودی و ابزارش؛
سپوزنده پتیاره اش؛ سود و زیانش.
ابرچم سرشک خرد و ستبر، برف و تگرگ.
ابرافزاینده و کاهنده، سودگر و زیانگر [باران].

۱. باران از دادار است. چم باران: نیازمندی جهان، هر از نو، به [هنگام] رسیدن خشکی. [باران]، با خویدی، جهان را درمان کند و و خشاند.

۲. بهان باران: آب، به نیروی گرمی و زور باد، به بیرون از چهر خود (سوریگ d-lbr mn kyn-h)، از زیر به بالا برده شود؛ و از ترازانیدن و بخشیدن یزدان رایانیدار، آب به چهر خود، به زیر باز آید.

۳. بن انبار، مایه و رانه (عمدتاً)، دریای فراخگرد است.

۴. رسش [آب] تا به ابشر پایه است. و باز تا به دریای فراخگرد که بن انبارش است رسد.

۵. و فرماندهش دادار هر مزد است.

۶. و رایانندگان و کارگرائش، از فرمان دادار، تیشتر و سدویس

ستاره اند، و بهمن، و اردویسور (اناهید)، و باد و هوم و دین و برز و فروهر اهلوان.

۷. سالار کارگران تیشتر است. ۸. تیشتر، به سالاری کارگران، با ستاره سدویس، به ابزار (نیروی) باد، [آب را از] دریاها و رودها و چشمه ها و آبدانها به بالا آهنگاند؛ آب را میغ گرداند، و میغ را ابشر آب-برنده گرداند و ابشر برد. بهمن، به همکاری، به ابزار باد، ابشر روان را به اندروای بافد. فره دین، فره دهبدان (کیان خوره)، اردویسور اناهید و وای، به همکاری آتش، با دیوان و دروجان و پریان پتیاره باران جنگند، و با سرانشان، دیو ابوش و دروج سپنجفر کوشند؛ و از باران-پتیارگی بازشان دارند؛ به همکاری برز (*barajya*) آبان ناف، خدای مادگان، و فروهر اهلوان، کشورها و روستاها و جایها را آب بخشند، و به پیمان، [باران] فرود هلند.

۸. خودی باران آب است.

۹. ابزار باران باد است، و میغ و ابر.

۱ سرشک خرد و ستبر، و تگرگ و برف، بسته به این اند که باد چگونه چهر زهگان (عناصر) را پذیرد. هر گاه باد گرمی دارد، سرشک خرد بود؛ و هر گاه خویدی دارد، سرشک ستبر؛ و هر گاه سردی دارد، برف؛ و هر گاه خشکی، تگرگ بارد.

۱۱ باران-پتیارگان، به جز ابوش و سپنجفر و دیگر دیوان و جادوان و پریان، پن (خسیس) گمگر، و مر (خبیث) بدچشم، و جهی (جنده) بی شیر، و داور دروغ-آموز، با ابر نگریدن به ابشر اند.

۱۲ و افزونندگان باران، به جز یزدان یاد شده، مینوی آتش بهرامها، و دیگر یزدان اند، و نیز راد گزیدار-دهش، بهمرد خوبچشم، و داور راست آموز، با ابر نگریدن به ابر. [این از اوستا پیدا است.]

۱۳. و سود از فرجام باران، امرگانی (کلی) است، از دهش دادار. ۱۴ و زیانش ایوازی (جزوی) است، از گومیش ابگد (مهاجم).

۱۵ و افزاینده سود امرگانی از باران، و کاهنده زیان ایوازی آن، مرد دهبه است، بیشتر با نیروی خوبفرمانی و دادش. ۱۶ و افزاینده زیان ایوازی از باران، و کاهنده سود امرگانی آن، میر ساستار (والی) است، بیشتر با زور بدفرمانی و بیدادش.

۱۷ بارانکرداران دهبه اند: افزاینده نیروی سودمند-باران-کرداری؛ کاهنده زور دیوان باران-پتیاره به باران-پتیارگی؛ با یزش دین به، و شنایش یزدان. بیش و آزارشان [از] دیوان، و بیشتر از دیویسنی دیوی بیگانگان است. ۱۸ مستی و سستی دیوان باران پتیاره به باران-پتیارگی است؛ و بیش و تشتی (سکوت) شان [از] یزدان بارانکردار، و بیشتر از بارانکرداری سودمندشان بود.

یازده. از ابوحاتم اسفزاری،

رساله آثار علوی

مقاله دوم، باب چهارم

اندر زلزله

هر گاه که بخار بسیار در زیر زمین تولد کند، و راه یابد بر زمین متخلخل به فضای هوا آید، مادت باد گردد، و به حواشی آن جایگاه معتاد گردد، باد بسیار آمدن گیرد.

و چون آن بخار در زیر زمین تولد کند، و راه نیابد که بر هوا آید، به سبب آن حرارت که اندر وی باشد قصد بالا می کند، و زمین صلب بود، و راه نه دهد. و چون بخار بسیار شود، آن زمین را جنبانیدن گیرد، تا آن گاه که جایی از او به شکافد، و آن بخارات بدان شکافتگی بر آید، و آن اضطراب ساکن گردد.

و باشد که قوت آن بخار با قوت زمین مکافی بود؛ پس آن اضطراب و زلزله روزهای بسیار به ماند؛ و آن گاه اگر بخار غالب شود، زمین را به شکافد. و اگر آن بخار سرد گردد، قوتش کمتر شود، و

بیارامد، بی آن که زمین را به شکافد.

و باشد که پیش از شکافتن زمین بانگ آن بخار می توان شنیدن.
و باشد که پس از آن که زمین به شکافد، آواز آن بخار ظاهر گردد. و
از پس آن اگر مادت بسیار بود، و پیوسته می آید، دائم از آن
شکافتگی بخاری مانند بادی بر می آید. مانده این گودها و شکافها
که اندر کوهها یابند، و دائم از او بادی بر می آید.

و باشد که قوت او تا بدان حد بود که اگر سنگی به قهر در چاه
افگنی، آن باد آن سنگ را برگرداند، و به بالا بر آرد، و به جانبی از
جوانب آن چاه بیفگند. و اگر آن بخار دخانی بود، مانده دخان از
چاه بر می آید.

و باشد که تا آن حد به رسد که هر سوختگی که اندر او افگند،
مشعل گردد و به سوز، از افراط گرمی آن دخان که از وی بر می آید.

نک. ابوحاتم مظفر بن اسماعیل اسفزاری: رساله آثار علوی، ویرایش: م. - ت.
مدرس رضوی، تهران، ۲۵۳۶، ۴۲-۴۰.

دوازده. از بابا فضل کاشانی،

عرض نامه

در دوازدهم از سخن

در آثار و نشانهایی که در هوا پیدا شوند،
و آن چه در خاک متولد شوند.

پیدا و روشن است که مایه کائنات عالم کون و فساد اجسام
عنصری اند، و آمیزش ایشان بوشن (*bavišn*) چیزهای دیگر است. و
آمیزش هر چهار یکسان نیفتد. چنان که قوت هر یک چند قوت
دیگر مانند. بلکه بر تفاوت بود. و مزاج مکونات بعضی به راستی و
اعتدال نزدیکتر باشند، و بعضی از آن دورتر. و طبایع مزاجات از روی
قسمت عقلی دو گونه باشند: بسیط و مرکب. طبایع بسیط چهار: گرم
و سرد و خشک و تر. و طبایع مرکب پنج: گرم و خشک، گرم و تر،
سرد و خشک، سرد و تر، و معتدل.

و تولد مکونات یا در حیّز هوا بود، یا در حیّز آب، یا در حیّز
خاک. و در آتش هیچ تولد نه بود، چه عناصر همه فروود آتش اند. و
چون به حیّز آتش رسد چیزی از ایشان، از آتش طبع وی مقلوب گردد،

و آتش شود. و طبایع ایشان بر طبع آتش نه غالب شود و نه کوشش تواند با وی.

اما متولدات در هوا نیز مختلف اند. از آن که طبقات هوا را طبع مختلف است. و آن طبقه که مجاور آتش است، به گرمی و خشکی گراید. و آن طبقه که مجاور آب و خاک است، به طبع آب و خاک. و آن چه به خاک پیوسته است به حرارت حیوانات و طبایع دودها و بخارها. و سردی ای که از خاک اندوخته بود کمتر گردد، و آن را "کره نسیم" گویند. و زبر وی سرد باشد، و "کره زمهریر" خوانند. و گوهر هوا در قبول استحالات و صور و تغییرات مطيعتر بود از دیگر عناصر. چنان که از طلوع و غروب کواکب رخشنده زود از کیفیت تیرگی به کیفیت روشنی گردد؛ و از کیفیت روشنی به کیفیت تیرگی شود. و از حرارت زودتر گرم شود، و از برودت سردی گیرد. و در هر طبقه ای از وی تولدی دیگر بود. چنان که در کره نسیم باد خیزد. و سبب آن برخاستن دود بود، و انگيخته شدن بخار، از تافتگی اجسام خشک و تر از تابش خورشید و دیگر کواکب، که یک پاره را از هوا به جنباند، و آن جنبش به پاره ای دیگر رسد. همچون آبیگری که از او پاره ای جنبانیده شود، و آن جنبش به پاره ای دیگر رسد، تا بیشتر پاره های آبیگیر باز آید. و هر پاره ای که از پاره ای منافع گردد، بر پاره ای دیگر غالب می شود، و جای وی می گیرد، تا حرکت موجی در آب پدید آید، همچنین هوا چون از جنبیدن طرفی منافع گردد، زحمت کند بر هوای دیگر که نزدیکش بود، و از آرامجایش بر انگیزد، و از آن حرکت موجی در هوا حادث شود، و باد خیزد.

و باد موج هوا است. و چون به نیرو بود، اجسام دیگر را نیز به جنباند که از هوا سختتر و گرانتر باشد، که از وی غبار خیزد در هوا؛ و چون درخت که از باد به جنبد؛ اگر به نیرو بود، درختها و بناهای افراشته را از جای بر کند و به گسلد، چون موج دریا که حیوانات دریا، و دیگر اجسام را از جای بر انگیزد و به راند و به دیگر جای برد. و اگر از جانبی باد خیزد، و از جانبی دیگر مقابل وی بادی دیگر آید و بر هم رسند، جنبش گرد از ایشان پدید آید، و به بالا بر شود؛ و چنین باد را "نکبا" (*vād-girdag*) خوانند.

و باشد که سبب جنبش هوا از بالا بود؛ چنان که دودهای برخاسته از کره نسیم بر گذرند، و از بالای زمهریر منافع گردند بر سوی زبر به سختی و عنف. و چنین باد را "صرصر" گویند.

از انگيخته شدن دودها سوی بالا باد خیزد، و از انگيزش بخارات سوی بالا ابر؛ که بخار چون به هوای سرد رسد کثیف گردد. و باشد که کثافتش تا حدی بود که قطره گردد، و به باران باز پس آید، چون بخار گل که از گل تافته در کوره بر خیزد، و به انبیب بر آید، و سرشک گردد، و به قابله فرو چکد.

و اگر هوا سردتر بود، قطره های باران کثیفتر شوند، و بیفسرند، و تگرگ شوند.

و اگر سردتر بود، ابر را به قطره شدن نه گذارد، و هنوز بخار بود که افسرده شود؛ و برف گردد و فرو آید.

و اگر دود از کره بالاتر از طبقات هوا منافع گردد، و به حرکت سخت بدان موضع باز آید که ابر بود، از آن حرکت سخت در هوا

آتش گیرد، و دود برافروخته شود، و برق (*vīr*) پدید آید. و آن آتش چون به تری ابر رسد، آواز تندر (*γarrānāg*) بود. و جمله اثرها که در هوا پیدا شوند، بر گونه گونه مایه همه دود و بخار بود که از آب و خاک برخیزد، و برانگیخته شود سوی بالا. و از این دود هر چه در اجزای زمین باز ماند، اگر بسیار بود، و قوت تمام دارد، و در تجویفهای خاک نه گنجد، ناچار منفذ بیرون شدن جوید؛ و چون نه یابد، زمین را به جنباند. و زلزله بود. و اگر سختتر و به نیروتر بود، اجزای خاک را پیوند به گسلد و شکافته شود. و باشد که زیر و زبر کند.

و اگر بخار بود که باز ماند در تجویفهای زمین، نه دود، در مواضع سرد آب شود، و به چشمه بیرون آید. و آن چه آمیخته بود با گوهر خاک و دخان، آب صرف نه باشد، لکن آمیخته گردد، و کیفیات دیگر در او ظاهر شوند، چون نفت و قطران و آن چه بدین ماند.

و هر آن چه قوت بیرون آمدن نه دارد، از آن انواع معدنیات تولد کند، چون سیماب و کبریت و زاج. و از ایشان انواع گوهران دیگر آفریده شوند، از آهن و روی و سرب و قلعی و نقره و زر و بلور و عقیق و زبرجد و لعل و یاقوت؛ که به قدر آمیزش کیفیات عناصر به صورتهای مختلف مصور شوند، و هر صورتی اثری بود و فروغی از نگارنده صور، در خور گوهر پذیرنده.

و قوت پذیرائی نخستترین صورتی است ذاتی گوهر پذیرا را که از وی جدا نه گردد. و از این است که هیچ موجود در این عالم اضرار بر یک صورت نیاید، و بر یک شکل نه ماند، و به ناچار صورتی دیگر

گیرد. اما صورت شریفتر از صورت پیشین، و اما خسیستر. و نگاشته شدن را به صورت شریفتر کون (*bavišn*) خوانند، و به صورت خسیستر فساد (*vināhišn*). اگر چه فساد هر چیزی کون چیزی دیگر بود. و صورت شریفتر صورتی را گویند که صورت پیشین را نیست نه کند، بلکه تمامتر گرداند. و صورت خسیستر آن که صورت پیشین را باطل کند یا ناقص. و هر صورت که به گوهر بخشنده و نگارنده صورت بهتر ماند که به گوهر پذیرنده آن صورت، شریفتر و گرامیتر و تمامتر.

و از آن که اعتدال و بی ضدی به طبع و گوهر نگارنده و بخشنده صور نزدیکتر است که مخالفت و تضاد، اجسام مرکب گرامیتر اند از اجسام عنصری؛ از آن که به ترکیب تضاد و مخالفت کم شود؛ چون گوهران معدنی که از عناصر بسیط فزون باشند در رتبت وجود.

نک. مصنفات افضل الدین محمد مرقی کاشانی، ویرایش: م. مینوی & ی. مهدوی، (۱۳۳۱)، تهران، ۱۳۳۶، ۱۳۲۴-۱۳۱۱.

- V 40 προσφερομένων ἢ παρὰ τὴν ποικιλίαν
ἢ παρὰ τὸ ἰσχυρὰ καὶ δυσκατέρργαστα εἶναι
τὰ προσφερόμενα συμβαίνει περισ-
σώματα ἀπογεννᾶσθαι, καὶ ὅταν
45 μὲν πλείονα ᾖ τὰ προσερχθέντα,
κατακρατουμένη ἡ ἐνεργοῦσα
- VI τὴν πέψιν θερμότης πρὸς πολλῶν ὄντων
προσαρμάτων οὐκ ἐνεργεῖ τὴν πέψιν·
ἀπὸ δὲ τοῦ ταύτην παραποδίζεσθαι
περισσώματα γίνεται. ὅταν δὲ ποικίλα
5 ᾖ τὰ προσερχθέντα, στασιάζει ἐν τῇ
κοιλίᾳ πρὸς ἑαυτά, καὶ κατὰ τὸν στασιασ-
μὸν μεταβολὴ εἰς περισσώματα. ὅταν
μέντοι γε ἐλάχιστα καὶ δυσκατέρργαστα
ᾖ, οὕτως παραποδισμὸς γίνεται τῆς πέψεως
10 διὰ τὴν δυσκατεργασίαν καὶ οὕτως
μεταβολὴ εἰς περισσώματα· ἐγὼ δὲ τῶν
περισσωμάτων ἀναφέρονται φύσαι· αἱ δὲ
ἀνερχθεῖσαι ἐπιφέρουσι τὰς νόσους. ταῦτα δὲ ἔφησεν ἀνὴρ
κεινηθεὶς δόγματι τοιούτῳ· τὸ γὰρ πνεῦμα
15 ἀναγκαιότατον καὶ κυριώτατον ἀπο-
λείπει τῶν ἐν ἡμῖν, ἐπειδὴ γε παρὰ τὴν τού-
του εὐροίαν ὑγίεια γίνεται, παρὰ δὲ τὴν δύσροίαν
νόσοι. δίκην τε ἐπέχειν ἡμᾶς φυτῶν·
ὥς γὰρ ἐκεῖνα προσερρίζωται τῇ γῇ, οὕτως
20 καὶ αὐτοὶ προσερρίζωμεθα πρὸς τὸν ἀέρα
κατὰ τε τὰς ῥῖνας καὶ κατὰ τὰ ὅλα σώματα.
ἵσκειναι μὲν γε φυτοῖς ἐκείνοις, οἱ στρατιῶται
καλοῦνται. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνοι προσερρι-
ζωμένοι τῷ ὑγρῷ μεταφέρονται
25 νῦν μὲν ἐπὶ τοῦτο τὸ ὑγρὸν, νῦν δὲ ἐπὶ τοῦ-
το, οὕτως καὶ αὐτοὶ οἶονεῖ φυτὰ ὄντες
προσερρίζωμεθα πρὸς τὸν ἀέρα καὶ ἐν
κεινήσῃ ἔσμεν μεταχωροῦντες νῦν
μὲν ἐπὶ τὰδε, αὐθις δὲ ἐπ' ἄλλην.

سیرده. از

Anonymi Londinensis Iatrica

پاپیروس ۱۳۷ (آن موزه بریتانیا) پچبن روایتی است از سخنان متون هاوشت
ارستو اندر "دیوان پزشکی" (Iatrickή συναγωγή). پاره ای آوریم
آموزه هیپوکرات. این جای برای "باد" سه نام آورد: φύσα: باد؛ گین: πνεῦμα
دمش: ἀήρ؛ باد؛ گین: 'باد؛ وای. خود هیپوکرات گوید که:

πνεῦμα δὲ τὸ μὲν ἐν τοῖσι σώμασιν φύσα καλεῖται τὸ δὲ
ἐξω τῶν σωμάτων ἀήρ. (Ἱπποκρτους περὶ φύσων. III, 1)
'باد (πνεῦμα) اندرون تن را گین (φύσα) خوانند؛ و آن بیرون را وای
(ἀήρ).

ایدر آن پاره:

- 35 Ἱπποκράτης δὲ φησιν αἰτίας εἶναι τῆς νόσου τὰς
φύσας, καθὼς διεῖληφεν περὶ αὐτοῦ
Ἀριστοτέλης. * ὁ γὰρ Ἱπποκράτης λέγει
τὰς νόσους ἀποτελεῖσθαι κατὰ λόγον
τοιούτον· ἢ παρὰ τὸ πλήθος τῶν

- VII τοῦτον γίνεται ἡ αὐτὴ νόσος. * * ὅταν μέντοι πολ-
 λὰ εἶδη καὶ ποικίλα γίνηται νόσων, αἷτια, φησὶν, λεκ-
 τέον τὰ διαιτήματα, οὐχ ὕγιως ποι-
 οῦμενος τὴν ἐπιχείρησιν. ἐνίοτε γὰρ
 ۲۵ τὸ αὐτὸ αἷτιον πολλῶν καὶ ποικίλων
 νοσημάτων γίνεται· κατασκευαστικὸν γάρ-
 τοι πλήθος καὶ πυρετοῦ καὶ πλευρίτι-
 dos καὶ ἐπιληψίας ἐστίν, ὅπερ κατὰ συστάσιν
 τῶν σωμάτων ἀναδεχομένων τίκτει
 ۳۰ καὶ τὰς νόσους. οὐ γὰρ δὴ πάντων σωμάτων,
 ἐπεὶ ἓν ἐστὶν αἷτιον, ἤδη μία καὶ νόσος φέρεται,
 ἀλλ', ὥσπερ εἵπομεν, πολλὰ καὶ ποικίλα εἶδη.
 καὶ τὰμπαλιν ἔστιν ὅτε ὑπὸ διαφερόντων αἰτίων
 τὰτὰ γίνεται πάθη. καὶ γὰρ διὰ πλήθος ἡ κοιλία
 ۳۵ ῥεῖ, ἔτι καὶ διὰ δριμύτητα, εἰ χολὴ παραρρεῖ.
 ἐξ ὧν φανερόν, ὡς ψεύδεται περὶ τούτων ἀνὴρ,
 ὡς προϊδόντος ἐπιδείξομεν τοῦ λόγου. * * ἐκείνο
 μέντοι γε ῥητέον, διότι ἄλλως Ἄριστο-
 τέλης περὶ τοῦ Ἱπποκράτους λέγει καὶ
 40 ἄλλως αὐτὸς φησὶν γίνεσθαι τὰς νόσους. * *

۷» ارستو ایدون ابر هیپوکرات گوید که: او بهان بیماریها را دمشها
 (φύσαι) گوید. *

چه هیپوکرات گوید که: بیماریها بدین سان پدید آیند: از بس و فرای
 خوردن چیزها، یا چون چیزهای گوناگون خورند، و یا اگر آن چه
 خورده اند سخت و دشگوار باشد، از این راه هیخر (περίσσωμα،
 زائده) پدید آید. و اگر بس و فرای خورده باشند، VI گرما
 (θεرمότης) نئی که گوارش به بار آورد زورش به بسیاری خورشها
 نه رسد و از کار گواردن باز ماند. و چون راه گوارش بسته گردد،
 هیخر [اندر تن] انبسته گردد. اگر چیزهای گوناگون خورده باشند،
 [این چیزها] اندر شکم با یکدیگر ستیزند، و از این ستیزه هیخر پیدا

- ۳۰ εἰ δὲ ταῦτα, φανερόν ὡς κυριώτατόν ἐστιν
 τὸ πνεῦμα. τούτων ἐκκειμένων, ὅταν γένηται
 περισσώματα, ἀπὸ τούτων γίνονται φύσαι, αἱ δὴ ἀναθυμαθεῖσαι
 τὰς νόσους ἀποτελοῦσι· παρὰ τε τὴν
 ۳۵ διαφορὰν τῶν φύσων ἀποτελοῦνται αἱ νόσοι.
 ἐὰν μὲν γὰρ πολλαὶ ὥσι, νοσᾶζουσιν,
 ἐὰν δὲ ἐλάχισται, πάλι νόσους ἐπιφέ-
 ραυσι· παρὰ τε τὴν μεταβολὴν τῶν φύσων
 γίνονται αἱ νόσοι· διχῶς δὲ μεταβάλ-
 40 λουσιν ἢ ἐπὶ τὸ ὑπέρμετρον θερμόν
 ἢ ἐπὶ τὸ ὑπέρμετρον ψυχρόν. καὶ ὁποῖως ἀν
 γένηται ἡ μεταβολή, νόσους ἀπο-
 τελεῖ. καὶ ὡς μὲν ὁ Ἄριστοτέλης οἶται
 περὶ Ἱπποκράτους, ταῦτα. * * ὡς δὲ
 αὐτὸς Ἱπποκράτης λέγει, γίνεσθαι τὰς νόσους
 4۵ [παρὰ τὰς διαφορὰς τῶν ἐν τῇ συστάσει φύσεων
 VII ἀνθρωπ-.....λέ-
 γει δι-.....
 ἢ ὑπ-.....
 ۵ χολῆς καὶ φλέγματος.....
 ταῦτα ἐπὶ δὴ γινομένοις.....
 καὶ οὖσι συνίστασθαι.....τοῦ
 παρόντος φλέγματος.....ων
 εἶναι ἐν ἡμῖν κατὰ φύσιν τὸ αἷμα.....
 τῶν ἱατρῶν· παρὰ φύσιν τε τὴν εἰς.....
 10 ὅτι αὐταὶ μὲν ἐν ἡμῖν γίνονται αἱ νόσοι διὰ τῆς
 φλεγμοσίας. τὰδε γὰρ ἐκτὸς.....
 πόνων ὑπερμέτρων, καταψύξεως, θερμότητος.
 παρὰ τε τὴν τῆς χολῆς καὶ τοῦ φλέγματος
 1۵ καταψύξιν ἢ θερμότητα περιγίνεσθαι τὰς νό-
 σους. * * ἀλλὰ γὰρ ἔτι φησὶν Ἱπποκράτης γίνεσθαι τὰς
 νόσους ἢ ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἢ ἀπὸ τῶν διαι-
 τημάτων, καὶ τούτων τὴν ὑποτύπωσιν δοκεῖ οὕτως
 20 ἐκτίθεσθαι· ὅταν μὲν γὰρ, φησὶν, ὑπὸ τῆς αὐ-
 τῆς νόσου πολλοὶ ἀλίσκωνται ἅμα, τὰς
 αἰτίας ἀναθέσθαι δεῖ τῷ ἀέρι· παρὰ γὰρ

گردد. و اگر [آن چه خورده اند] سببر باشد و گواردنش دشوار، راه گوارش بسته گردد؛ چه دشوار است اندر گرفتنش، و از این روی هیخر پیدا گردد. از هیخر دمش (φύσα) ابر آید؛ و چون ابر آید، بیماری آورد.

این وزیر [هیپوکرات ابر پایه] این باور بود که: باد (πνεῦμα) ناچارتر و ابرتر خدای [تن] مان است. چه درستی (ὑγίεια) از بهر گشادگیش است، و بیماری (νόσος) از بسته-گذریش. ما همانای اورورانیم. چه چنان که بن [اوروران] اندر زمین است، هم چنان نیز بن ما اندر وای (ἀήρας) است از راه بینی و همه تنمان. گوید که: ما دست کم بدان اورور مانیم که "στρατιώτης" (لشکری) خوانندش. چه درست ایدون چون اورور که اندر نم ریشه گیرد، اکنون بدین نم راه برد، و پس بدان نم، ما نیز اندر وای بن داریم، و اندر جنبش ایم، جای به جای شویم، اکنون این جای ایم، و پس آن جای. اگر ایدون باشد، روشن است که باد (πνεῦμα) ابرتر خدای است. و سناد این گزارش، اگر هیخر پدید آید، به دمش (φύσα) ابر آید، و با دمش بیماری آورد. جدائی دمشها بهان بیماریهای جداجدا است. هم فرایبود (πολλὰ) بادهای بیماری اندر آورد، و هم بیببود (ἐλάχιστοι) شان. وهیرش (μεταβολή) بادهای نیز بیماری انگیزد. این وهیرشها به دوراه روی دهند، به راه گرمای فرایتر از پیمان (ὑπέρμετρον) یا به راه سرمای (ψυχρόν) فرایتر از پیمان. چنی وهیری کدامی بیماری را نشان دهد. این است آن چه ارستو ابر هیپوکرات آورد. * *

آن چه هیپوکرات خود گوید این است که: بهان بیماریها جدائی اندر رسته های پسازش مردم است. ...

VII

این بیماریها، از راه سوزش (φλεγμασίς) پدید آیند. چه این چیزها به جز ... بیش (πῶν) فرایتر از پیمان، سردی، گرمی، و سرد یا گرم شدن گش (χολή) و ریم (φλέγματος) بیماری به بار آورند. * *

با این همه هیپوکرات گوید که: بن بیماریها یا باد (πνεύματος) است و یا آیین زیوش (διαίτημάτων). او این گزارش بدین سان را سزاوار پندارد. گوید که: اگر یک بیماری به بس کس، به یک زمان به تازد، بهان آن بیماری را به وای باز باید داد. چه اگر وای بیماری ای بیاورد، همان بیماری به بود. * *

او با به کار بردن چم گویی اناست گوید که: با این همه، هرگاه بس سرده بیماریهای جدا از هم پیدا بوند، بایدشان به ناروائیهای آیین زیوش باز بندیم. گاه بس بیماری جدا تنها یک بهان دارند. چه تب (πυρετοῦ) و سینه پهلو (πλευρίτιδος، ذات الجنب)، و لرزه (ἀπασμάρη، صرع، ἀπασμάρη) از بهر بسخوری شاید بوند، که

بسته به پسازش تن بیماری اندر آورد. چه تنها یک بهان تنها یک بیماری اندر هر تن نه زاید، و چنان که گفتم بس و اند سرده [بیماری تواند زادن]. از دیگر سوی، گاه بهانهای جدا برد (πάθος) ی یکسان دارند. چه شکمروشی هم از بسخوری پیش آید، و هم از تندی [خورش]، هر گاه که گش روان گردد. از این جای پیدا است که [هیپوکرات]، ابر [بن و بهان بیماری] ناراست [گوید]، و ابن اندر این گویش به نمایم. * * باید گفتن که آن چه ارسنوا بر او گوید با سخنان خود هیپوکرات ابر بن بیماریها نه خواند. * *

نک.

H. Diels: *Anonymi Londinensis ex Aristotelis Iatricis Menoniis et aliis Medicis Eclagoe*, Berlin, 1893.

Hippocrate, t. V, 1re partie: *Des vents; De l'ort*, J. Jouanna, Paris, 1988, 39-47.

W.H.S. Jones: *The Medical Writings of Anonymus Londinensis* (1947), Amsterdam, 1968.

E. Littré: *Œuvres complètes d'Hippocrate*, t. VI, Paris, 1849.

H.E. Sigerist: *A History of Medicine*, II. Early Greek, Hindu, and Persian Medicine; Oxford U. P., 1961, 262-64.

فهرست

خانها

اشه، ر.: آموزه یزشکی منان، ۱، ارمان، پاریس، ۲۰.

بیرونی: الآثار الباقية عن القرون الخالية، ویرایش: پ. اذکائی، تهران، ۱۳۸۰ (ترجمه فارسی، C.O.I.، بمبئی، HP102).

نامه تنسر، هیربذان هیربذ اردشیر پابگان به جشنف شاه و شاهزاده پدشخوارگر، ترجمه از پهلوی به عربی به قلم ابن مقفع، ترجمه از عربی به فارسی به قلم ابن اسفندیار، ویرایش: م. مینوی، تهران، ۱۳۱۱.

شهمردان، ر.: تاریخ زرتشتیان. فرزندگان زرتشتی، تهران، ۱۳۶۳.

کتاب کلبه و دمنه، لوئیس شیخو، بیروت، ۱۹۷۳.

Anquetil, du Perron: *Zend-Avesta, ouvrage de Zoroastre*, tome premier, 1-2, Paris, 1771.

Bailey, H.W.: *Zoroastrion Problems in the Ninth-Century Books*, Oxford, (1943), 1971.

Bartholomae, Ch.: *Die Zendhandschriften der K. Hof- und Staatsbibliothek in München*; München, 1915.

Bidez, J. & Cumont, F.: *Les mages hellénisés. Zoroastre, Ostonès et Hystospe d'après la tradition grecque*, 1-II, Paris, 1938.

Bîrûnî (Al-): *The Chronology of Ancient Nations*, transl. and ed. by C.E. Sachau, London, 1879.

Brandenburg, D.: *Priesterärzte und Heilkunst im alten Persien, Medizinisches bei Zarathustra und im Königsbuch des Firdausi*, Stuttgart, 1969.

Strasbourg, 1948.

Kellens, J.: "Un 'Ghost-God' dans la tradition zoroastrienne", I.I.J., 1977, 89-95.

--: "Y a-t-il une âme osseuse?", *Au carrefour des religions. Mélanges offerts à Ph. Gignoux*, 1995, 157-60.

--: "L'âme entre le cadavre et le paradis", J.A., 1995, 19-56.

Lommel, H.: *Die Religion Zarathuštras nach dem Avesta dargestellt*, Tübingen, 1930.

Malandra, W.W.: *The Fravaši Yašt*. Introduction, Text, Translation and Commentary; a dissertation in Oriental Studies, University of Pennsylvania, 1971.

Michalowaski, (Dr.): "La médecine et les médecins dans le Zend-Avesta", *Revue orientale et américaine*, 19, 1900, 57-71.

Naficy, A.: *Les fondements théoriques de la médecine persane d'après l'encyclopédie médicale de Gorgani avec un aperçu sommaire sur l'histoire de la médecine en Perse*, Paris, 1933.

Pergens, Ed.: "Les conceptions médicales et hygiéniques des anciens Parsis", J.M.B., 38, 1896, 447-51.

Pirart, E.: "Avestan s", J.A., 2001, 87-146.

Przyluski, J.: "L'influence iranienne en Grèce et dans l'Inde", *Revue de l'Université de Bruxelles*, 3, 1932, 283-

--: "La théorie des éléments et les origines de la science", *Scientia*, 1933, 1-9.

--: "Mani et Plotin", *Bull. de l'Acad. Roy. de Belgique*, 1933, 322-26.

Roşu, A.: *Les conceptions psychologiques dans les textes médicaux indiens*, Paris, 1978.

Shaked, Sh.: *Dualism in Transformation. Varieties of Religion in Sasanian Iran*, London, 1994.

Sigerist, H.E.: *A History of Medicine*, vol.II: *Early Greek, Hindu and Persian Medicine*, Oxford U.P., 1961.

Sims-Williams, N.: *The Christian Sogdian Manuscripts C2*, Berlin, 1985.

Sohn, P.: *Die Medizin des Zādsparam*, Anatomie, Physiologie und Psychologie in den Wīzīdagihā ī Zādsparam, einer zoroastrisch-mittelpersischen Anthologie aus dem frühislamischen Iran des neunten Jahrhunderts, Wiesbaden, 1996.

West, E.W.: *Pahlavi Texts*, Oxford U. P., III (24), 1885.

Casartelli, L.C.: "Un traité pehlevi sur la médecine", M., 5, 1886, 296-316, 531-58.

Cereti, C. G.: "Zoroastrian Manuscripts Belonging to the Bhandarkar Institute Collection, Pune", *East and West*, 46, 1996, 441-451.

Darmesteter, J.: *Ormazd et Ahriman: leur origines et leur histoire*, Paris, 1876.

--: *The Zend-Avesta*, Part I. The Vendidad, S.B.E. 4, 1887.

--: *Le Zend-Avesta*, I-III, Paris, 1892-93.

Elgood, C.: *A Medical History of Persia and the Eastern Caliphate, from the earliest times until 1932*, Cambridge, 1951.

Filliozat, J.: *La doctrine classique de la médecine indienne, ses origines et ses parallèles grecs*, Paris 1949.

Fichtner, H.: *Die Medizin im Avesta, untersucht auf Grund der von Fr. Wolff besorgten Uebersetzung der heiligen Bücher der Parsen*, Leipzig, 1924.

Fohnahn, A.: *Zur Quellenkunde der Persischen Medizin*, Leipzig, 1910.

Gershevitch, I.: "Word and Spirit in Ossetic", *Philologia Iranica*, Wiesbaden, 1985, 127-38.

Grignaschi, M.: *Quelques spécimens de la littérature sassanide conservés dans les bibliothèques d'Istanbul*, Paris (J.A.), 1967.

Gyselen, R.: "Les sceaux des mages de l'Iran sassanide", *Res Orientales*, VII, 1995, 121-50.

Hampel, J.: *Medizin der Zoroastrier im vorislamischen Iran*, Matthiesen Verlag, 1982.

Henning, W.B.: *Selected Papers*, II, Acta Iranica, 15, Leiden, 1977.

Hippocrate: *Œuvres complètes*, traduction nouvelle avec le texte grec en regard, par E. Littré, Paris, VI, 1849; VIII, 1853.

Hovélacque, A.: "Les médecins et la médecine dans l'Avesta", R.L.C., 10, 1877, 127-47.

Humbach, H.: *The Gāthās of Zarathushtra and the Other Old Avestan Texts*, Part II. Commentary, Heidelberg, 1991.

Huyse, PH.: "Die persische Medizin auf der Grundlage von Herodots Historien", *Ancient Society*, 1990, 141-48.

Jones, W.H.S.: *The Medical Writings of Anonymus Landinensis*, Cambridge, 1947.

Justi, F.: *Iranisches Namenbuch*, Marburg, 1895.

Karst, J.: *Mythologie arméno-caucasienne et hétéro-asianique*,

Widengren, G.: *Les religions de l'Iran* (1965), trad. par L. Jospin, Paris, 1968.

Yamauchi, K.: *The Vocabulary of Sasanian seals*, Tokyo, 1993.

Zaehner, R.C.: *Zurvan, a Zoroastrian Dilemma*, Oxford, 1955.

Zysk, K.G.: "The science of respiration and the doctrine of the bodily winds in Ancient India" *J.A.O.S.*, 1993, 198-213.

نام کسان

آدریاد مهرسپندان ۱۵	بروتینوش ۱۷، ۹
آنکتیل دوپرون ۷، ۸، ۵۰	بلوشه ۸
ابولنیوش ۱۵، ۹	بیرونی ۷۷
ابومعشر بن جهشیار بن مهربان (/)	بیلی ۸۳
مهرآبان (۹، ۱۵)	برزیلوسکی ۵۱
ابونصر معشر بن سروشیار آدرخراذ	پلوتینوس ۵۱، ۹
فرخزادان ۸، ۱۵	پیرار ۸۳
ابوحاتم اسفزاری ۱۱۳	توسر ۱۰، ۱۱، ۱۲
ابولونیوس (أبولونیوس) ۹	چرتی ۱۳
اخیلوس ۱۲، ۹	دابهار ۸، ۷۴
اردشیر ۱	دادآدر ۱
ارسطاطالیس (/ ارستو) ۱۵، ۱۷، ۱۲۴، ۱۲۳، ۱۲۰	دادار ۹، ۱۳
اشوبین ۱۱	دادار داددخت ۹، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۱، ۴۷، ۴۸، ۵۰، ۵۲
اشه ۵۰	داددخت ۹
السهاوزن ۸	داراشاه مهربانجی ۱۴
الکسندر (/ اسکندر) ۹، ۱۶، ۴۷، ۵۰	دارمستتر ۱۳، ۵۲
ایرج دستور سهرابجی بن دستور	راستار ۱۰، ۱۵
کاوس ۱۴	رخبنوش ۹، ۱۵، ۱۷
بابا افضل کاشانی ۱۱۵	رستم گشتاسب اردشیر یزدی ۱۴
بارتلمه ۵۲	رشو ۷۵

گشتاسپ ۴۷	ریو ۵۲
گیزلن ۵۱	زاخاو ۵۲، ۱۳، ۱۲
لومل ۸۳	زادسپرم ۸۵، ۸۴، ۸۲
مالندر ۸۳	زرتشت / زردشت ۸، ۱۳، ۱۶، ۲۱
مانی ۵۱، ۷۷، ۸۱	۳۴، ۴۷، ۶۳
مردان فرخ ۸۵	زیسک ۸۵
منوچهر ۸۵	زیگریست ۸۵
منون ۱۲۰	زینر ۵۱، ۸
موهل ۸	سقلاطس (/ سقراط) ۱۵
مهدوی ۱۱۹	سیمزوبلیامز ۸۳
مینوی ۱۱۹	شاپور اردشیران ۹، ۱۰، ۱۵، ۵۰، ۵۱
وست ۵۲، ۱۳	شروو ۷۵
وسترگارد ۷۴	شکد ۷۵
ویلسون ۸	شهمردان ۵۱، ۵۲
هنینگ ۸۳	فریدون ۱۱
هومباخ ۷۴	فولرز ۸
هیپوکراتس (/ آبقرط) ۸۱، ۱۲۰	کارست ۸۳
۱۲۳-۱۲۶	کانکاین ۱۲
یموچی ۵۱	کاووس رستم شاپور بهروچی ۱۴
یوستی ۵۱، ۱۳، ۵۲	کلنس ۵-۷۲
	گریگناسکی ۵۱

نام جاها

استخر ۱۶، ۴۷، ۵۰	روم ۹، ۱۷
الکسندرگرد (/ اسکندریه) ۹	سغد ۷۶
ایران ۷، ۱۱، ۴۷	سگستان ۷۶، ۷۷
ایران شهر ۹، ۱۶، ۴۷، ۵۰، ۱۱	فرانسه ۸۰
بریتانیا ۱۲۰	گجرات ۱
بمبئی (/ منبی) ۱۴	لندن ۱۳
پارس (/ فارس) ۷، ۱۶، ۴۷، ۵۰	مونیک ۱۴
پونه ۱۳	نوساری ۱۴
خوارزم ۷۶	هند ۷، ۱۰۱، ۱

نام نیگها و مادیانها

آثارالبافیه ۸۳	پرسشنها ۷۴
احکام جاماسپ ۷	جاماسپی ۷
اندرز اردشیر ۱۱	دینکرد (/ دینگرد) ۱۱، ۵۱، ۶۴، ۶۷
اوپنشد ۶۴، ۷۰، ۷۱، ۷۵، ۸۷، ۹۱	۷۰، ۷۱، ۷۸، ۸۱، ۸۳، ۸۵، ۸۹
اوستا ۶۳، ۷۲، ۷۹، ۸۲، ۸۳	۹۵، ۱۰۲، ۱۰۶، ۱۰۸
اوستا و زند ۱۶، ۴۷، ۴۹	دیوان بزشکی ۱۲۰
بندهش ۸۲، ۸۳، ۸۵	راسته ۷، ۸، ۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵
بهل ۱۰۵	۶۲، ۷۸

Contents

- **Rāsta** (7-61)
 - Preface
 - Text
 - Notes
- **Vital wind** (62-75)
- **Vital fire (*fravahr-cihr*)** (76-85)
- **Appendix**
 1. From the *Chāndogya Upaniṣad*, V.1 (87-88)
 2. From the *Dēnkird III*, M 241-243 (89-90)
 3. From the *Kaṭha Upaniṣad*, I.3 (91)
 4. From the *Second Sad-dar*, 98 (92-94)
 5. From the *Dēnkird III*, M278-279 (95-96)
 6. From the *Vizīdagīhā ī Zādspram*, 29 (97-101)
 7. From the *Dēnkird III*, M 89-90 (102-104)
 8. From Bhela, *Sūtrasthāna XVI* (105)
 9. From the *Dēnkird III*, M 360-361 (106-107)
 10. From the *Dēnkird III*, M 107-110 (108-112)
 11. From Abu-ḥatīm Asfōzārī, *Treatise on Meteorology*, II, 4 (113-114)
 12. From Bābā Afḍal Kāšānī, *Araḍ-nāma*, 12 (115-119)
 13. From the *Anonymi Londinensis latrica* (Pap. 137), V35 VII40 (120-126)

کلیله و دمنه ۸۴	رام یشت ۸۳
گزیده‌های زادسپرم ۸۳، ۸۴، ۹۷	رساله آثار علوی ۱۱۳
گشتاسپ یشت ۶۳، ۷۴	روایات پارسی ۷
مینوی خرد ۱۳	سد در ۶۲، ۷۴، ۷۵، ۹۲
نامه تنسر ۵۱	عرض نامه ۱۱۵
نیکادوم ۱۲	فروردین یشت ۷۴، ۷۵، ۸۳
وثناسک ۷۴	فرهنگ اوئیم ۶۳، ۷۴
وید ۷۲	قصه دستور با یکی از دانشمند
ویدبوداد ۱۳، ۵۲، ۶۴، ۷۴، ۸۴	مسلمانان بابت یزدان ۸
یسنها ۷۴، ۷۵، ۸۳	قصه دستور دینیار ۷
	کتاب علمای اسلام ۷

Rāsta

(The Medical Doctrine of the Magi)

Raham Asha
Massood Mirshahi

2004